

Petőfi él

A Variológiai Kutatócsoport
Petőfi Sándor születésének 200. évfordulója alkalmából
megtartott szimpóziumának tanulmányai

Szerkesztette: Simon Szabolcs és Lőrincz Julianna

Petőfi él

**A Variológiai Kutatócsoport
Petőfi Sándor születésének 200. évfordulója alkalmából
megtartott szimpóziumának tanulmányai**

Selye János Egyetem
Tanárképző Kar

Petőfi él

**A Variológiai Kutatócsoport
Petőfi Sándor születésének 200. évfordulója alkalmából
megtartott szimpóziumának tanulmányai**

Szerkesztette: Simon Szabolcs és Lőrincz Julianna

Komárom
2023

© Czetter Ibolya, Domonkosi Ágnes, Fűzfa Balázs, Gaál Némety Alexandra,
Lőrincz Julianna, Pethő József, Polgár Anikó, V. Raisz Rózsa, Simon Szabolcs,
Tóth László, Vörös Ottó

Recenzensek:

Dr. habil. PhDr. Liszka József, PhD.

PaedDr. Baka L. Patrik, PhD.

Doc. N. Tóth Anikó, PhD.

Prof. UW dr. habil. Németh Zoltán, PhD.

Nyelvi szerkesztő: Simon Szabolcs, PhD.

A könyv borítóján Bödök Vrábel Tünde: *PS monogram* c. illusztrációja látható.

A kötetben található illusztrációkat Bödök Vrábel Tünde (*Pacsirta és magyarság, A szabadság madara, Petőfi 200*) és Nagy Rebeka (*Kokárda, Petőfi-arckép, Tintásüveg, Toll*) készítette.

A kiadvány a Kisebbségi Kulturális Alap támogatásával valósult meg. A projekt címe: Petőfi él. Ünnepi megemlékezéssel egybekötött nemzetközi tudományos szimpózium Petőfi Sándor születésének 200. évfordulója alkalmából.

A projekt száma: 23-130-01221

Publikácia je realizovaná s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín. Názov projektu: Petőfi žije. Medzinárodné vedecké sympóziium so slávnostnou spomienkou pri príležitosti 200. výročia narodenia Sándora Petőfiho.

Číslo projektu: 23-130-01221

ISBN 978-80-8122-489-8

TARTALOM

Előszó	7
Horváth Kinga: <i>Dékáni köszöntő</i>	9
 Pethő József: <i>Az alakzatok jelentésképző szerepe Petőfi verseiben</i>	11
 Czetter Ibolya: <i>A tünődő Petőfiről. A „Világosságot!” című vers értelmezése</i>	23
 Domonkosi Ágnes: <i>Vokativuszok Petőfi lírájában</i>	37
 Polgár Anikó: <i>Petőfi-párhuzamok Catullus és Horatius magyar hatástörténetében</i>	53
 Lőrincz Julianna: <i>Petőfi-versek stílusa idegen nyelvű szövegvariánsaikban</i>	65
 Gaál Némety Alexandra: <i>Petőfi-versek szlovák nyelvű szövegvariánsainak funkcionális stilisztikai elemzése</i>	77
 V. Raisz Rózsa: <i>Petőfi Sándor: Úti jegyzetek</i>	91
 Simon Szabolcs: <i>Petőfi-szövegek és a sárosperejesi hagyomány</i>	102

Fűzfa Balázs:

„Még nyílnak a völgyben a kerti virágok”?

A Szeptember végén (tanítása) a XXI. században 114

Vörös Ottó:

Petőfi nyelve a mai olvasó számára 130

Tóth László:

A nyelv mint Petőfi Sándor. Merítések – élet(műv)éből 137

Rezümé 151

Doslov 154

Summary 157

ELŐSZÓ

Vallentínyi Samu írja Petőfiről szóló méltatásában, a költő halálának századik évfordulóján: „*Ha az ember a magyar nemzet történelmét, irodalmát tanulmányozza, szinte szembeötlő és csodálatos, hogy milyen sok nagy emberének pályája, sorsa mily szomorú, sőt lehet mondani, tragikus, szemben a többi nyugati nagy nemzetek nagy embereivel.*” Majd meggyőző példák felsorolása után így folytatja:

„Hát nem szomorú, nem fájó érzés ez? És vajon nem ilyenféle szomorú tragikus félelem kíséri-e a magyar nemzet életét? Gondoljunk csak a tatárjárásra, a török világra, a szabadságharcokra és a legutóbb lezajlott kataklizmára, a világháborúra. [...] Vagy talán azért van ez így, hogy az életükben szomorú tragikus sorsú nagyoknak a dicsősége később annál nagyobb legyen! Hogy később annál nagyobb az ünnepeltetésük, s mintegy kárpótolni akarja őket mindazért, amit az élet megtagadott tőlük? [...] Petőfi Sándor születésének százéves fordulója, az egész világon benső áhítattal megtartott ragyogóbbnál ragyogóbb ünnepségek arra vallanak!”

Mennyire találó és időszerű gondolatok. Jelen kötetünkkel a halhatatlan lírikusnak állítunk emléket, születésének kétszázadik évfordulója alkalmából.

A kötet tanulmányai különböző nézőpontból, interdiszciplinárisan közelítik meg a költői életművet: nyelvészeti, irodalmi, fordításelméleti megközelítésben mutatják be Petőfi életművének egy-egy szeletét. Az Előszót és a Dékányi köszöntőt követően tizenkét tanulmány elemzi az életművet, többségében a verseket, a versek fordításait, az *Úti jegyzeteket*, valamint Petőfi nyelvét, a mai olvasóra tett hatását.

A tanulmányok a következő témaköröket vizsgálják: az alakzatok jelentésképző szerepe Petőfi versszövegeiben, a műfordítás kérdései Petőfi-versek angol, orosz és szlovák fordításaiban, Petőfi hatástörténetének vizsgálata, az *Úti jegyzetek* stílusa, Petőfi tanítása az iskolában, valamint Petőfi nyelvnek a mai olvasóra tett hatása. A tanulmányok sokoldalúan közelítik meg

a Petőfi-életművet, elméleti és gyakorlati szempontú vizsgálat jellemzi őket, nyelvezetükben és szerkezetileg is jól vannak felépítve.

A *Petőfi él* című tanulmánygyűjteménynek előzménye is volt. A Variológiai Kutatócsoport 2023. május 19-én hasonló címmel tudományos szimpóziumot tartott Komáromban a Selye János Egyetem Tanárképző Karán. A rendezvény fényét kultúrműsor is emelte. A zenés és irodalmi, fiatalos lelkületű és lendületű eseményen felléptek a tanszék és kar hallgatói, Iván András, Takács Csenge, Mellár László és Židek Alexandra, folklorizálódott Petőfi-szövegekkel, szavalattal, Petőfiről szóló méltatásokkal, lírai költemény dalként való egyéni hangulatú feldolgozásával.

Kötetünket abban a reményben adjuk közre, hogy sikerült a kultúrműsorral egybekötött tudományos konferenciával méltó módon megemlékeznünk Petőfi Sándorról. Reményeink szerint a könyv nemcsak az emlékévn ünnepi megemlékezéseként szolgál, hanem hasznos segédanyagként egyetemi hallgatók, Petőfi-kutatók, a témában érdeklődő szélesebb olvasóközönség számára is.

Simon Szabolcs

Komárom, 2023 decembere

Horváth Kinga¹

DÉKÁNI KÖSZÖNTŐ

Kedves Kollégák, Hallgatók, jelenlévő Vendégek!

Tisztelettel és szeretettel üdvözlöm Önöket a Selye János Egyetem Tanárképző Karán abból az alkalomból, hogy ünnepi műsorral egybekötött tudományos szimpóziumon kívánnak megemlékezni Petőfi Sándor életművéről, a költő 200. születésnapja alkalmából.

Petőfi Sándor világirodalmi szempontból jelentős költője a magyar irodalomnak. Az ő eszmeisége, költészetének ereje, frissessége nemcsak a magyar irodalom szempontjából jelentős, hanem a szomszéd népek irodalmára is nagy hatással volt, sőt áthatotta korának és a későbbi időszaknak európai költészetét is.

Az, hogy most Kárpát-medence-szerte megemlékezünk róla; különféle tudományos szerveződések és kulturális szervezetek tartanak tudományos konferenciákat, kulturális rendezvényeket, amelyeknek tárgya az életmű elemzése, legcsodálatosabb darabjainak méltatása, különféle médiumokban megzenésítve való megjelenése, azt bizonyítja, hogy Petőfi Sándor költésze nem egy letűnt időszak érdekes színfoltja, értéke, amelyhez vissza-vissza lehet térni, gyönyörködni lehet benne, hanem azt jelenti, hogy a költő életművének kihatása van a mára is. Petőfi, ahogy tudományos szimpóziumuk címében is megjelölték, ma is él.

Ma is szívet melengető érzések hatnak át bennünket, ha meghallunk, elolvasunk egy-egy bravúros, romantikus Petőfi-verset, ugyanakkor költészetének mély eszmeiségéhez sem férhet kétség. Életműve olyan értéket közvetít, amelyről a jeles bicentenárium alkalmából okvetlenül meg kell emlékeznünk, ám a sűrke hétköznapiakban sem szabad megfeledkeznünk róla.

---

¹Dr. habil. PaedDr. Horváth Kinga, PhD., a Selye János Egyetem Tanárképző Karának dékánja

Szinte hihetetlen, hogy olyan rövid élet, huszonhat év alatt, amilyen a költőé volt, hogyan lehetett ennyire nagy, sokrétű és eszmeiségében is nagyon jelentős – teljes életművet megalkotni. S mindezt olyan korban, amikor nem álltak a korabeliek rendelkezésére modern technikai eszközök, sőt költőknek sokszor mostoha körülmények, szegénység, nélkülözés jutott osztályrészül, de rendkívüli tehetségétől fűtve, mindezt vállalta a költészet szent oltárán, a múzsának való áldozás érdekében, s a haza, a magyar nép életének, sorsának megjobbítása, vagyis a „köz” érdekében.

A Petőfiről szóló szakirodalom az említettek miatt is óriási nagy, számos fórum, különféle hazai és külföldi szakemberek foglalkoztak vele a múltban és kutatják mind a mai napig. Mindezek ellenére azt hiszem, sikerül a jelen szimpóziumnak új megközelítéseket felvetnie, és olyan szempontokra irányítani a kutatók figyelmét, amelyek eddig talán rejtve maradtak az avatottak előtt is. Ehhez kívánok Önöknek tartalmas tanácskozást, a téma megtárgyalásával kellemesen és hasznosan együtt eltöltött időt.

Mint a tudományos szimpózium védnöke, ezzel megnyitottnak tekintem a tanácskozást.

Komárom, 2023. május 19.

AZ ALAKZATOK JELENTÉSKÉPZŐ SZEREPE PETŐFI VERSEIBEN

Bevezetés

Jelen tanulmány olyan kérdéskört érint, amelynek igen kiterjedt, magas színvonalú szakirodalma (l. pl. Fried–Szappanos 1987; Lőrincz 2003, 2006, 2020; vö. még Lőrincz 2007, Lőrincz–Lőrincz–Istók 2023), ugyanakkor mégis számos kidolgozásra váró aspektusa van. Már csak ebből a két tényből következően sem lehetséges itt valamiféle teljességre törekedni, nem lenne ez sikerrel megoldható még akkor sem, ha jóval tágasabb terjedelmi keret állna rendelkezésre. A logikusnak tűnő megoldásként ezért – elmélet és gyakorlat egységének elvét követve – azt az eljárást választottam, hogy először egy általános, az idetartozó legfontosabb elvi kérdéseket, kategóriákat és a Petőfi-versekben megjelenő alakzattípusokat összefoglaló rövid áttekintést adok (1), majd egy példa, egy versszöveg, a *Föltámadott a tenger...* rövid elemzésével, mintegy esettanulmány-jelleggel mutatom be röviden azt, hogy a retorikai-stilisztikai alakzatok miképpen vesznek részt a Petőfi-versek stílus- és értelemszerkezetének létrejöttében (2). A tanulmányt végül rövid összegzés zárja.

---

²Miskolci Egyetem, BTK, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, jozsef.petho@uni-miskolc.hu

1. Áttekintés: a Petőfi-versek főbb alakzattípusai

1.1 Az alakzat fogalmáról

Mivel az alakzat fogalmáról a szakirodalomban rendkívül sok felfogás él, először is szükséges az ebben az előadásban használt alakzatfogalom egyértelművé tétele.

Alakzatfelfogásom kiindulópontja az az értelmezés, amelyet Czetter Ibo-lya (2008: 23) így összegez: „Az alakzat mint kodifikálódott nyelvi séma olyan átalakító eljárás eredménye, amelyben a beszélő vagy író bizonyos kommunikatív hatásszándékainak megfelelően eltér a normatívnak tekintett kifejezésformáktól. Az alakzat egyszerre forma (szerkezet) és funkcionális (működés). Az alakzatok a jelenségek nyitott osztályai, kétarcú, kognitív, pragmatikus, ismeretelméleti kategóriák, amelyek egyfelől generikus jegyekkel rendelkező, egyetemes formák, másfelől mindig az adott kontextusbeli használat, a konkrét funkció függvényei. Az alakzatok mindenkori aktualizált funkciója a szöveg létrejöttében megnyilvánuló stílus. Az alakzatok történelmi meghatározottságú kategóriák, a kulturális tudás részét képezik.”

Ennek a körültekintő, alapos meghatározásnak talán egyetlen labilis pontja, kategóriája a „normatívnak tekintett kifejezésforma”. Az idetartozó alakzatelméleti problémának a tisztázására azonban most nincs mód – és nem is ennek az előadásnak a feladata –, így itt csak röviden utalok Tolcsvai Nagy Gábor (2003) *Az alakzatok kognitív nyelvészeti megalapozása* című tanulmányára, amely – ha nem is ad teljes megoldást az itt felmerülő problémára, de – számos olyan szempontot felvet, amely a tisztázáshoz vezethet.

Itt jegyzendő meg az is, hogy magam a gyakran külön kategóriaként kezelt szóképeket – az *Alakzatlexikon*hoz (Szathmári főszerk. 2008) hasonlóan – is alakzatnak tekintem (e kérdéskör részletes áttekintéséhez, illetve az indokláshoz l. Pethő 2011: 46–47).

1.2 Petőfi-versek alakzatai az *Alakzatlexikonban*

Mivel a magyar stilisztika- és retorikatörténet legátfogóbb, leginkább meg-
alapozott alakzatelméleti és -tipológiai szintézise – és ez minden bizonnyal
még hosszú ideig így marad – a Stíluskutató Csoport közös munkájának
eredményeként elkészült *Alakzatlexikon* (Szathmári főszerk. 2008), ezt a
munkát vettem alapul ahhoz, hogy felmérjem, milyen alakzattípusok jelen-
nek meg a költő életművében. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy az
Alakzatlexikon szócikkeinek, példáinak áttanulmányozásával nem jutottam
teljes képhez a Petőfi-versek alakzatairól, másfelől azonban úgy gondolom,
hogy az alapvető tendenciák, idetartozó jelenségek megismeréséhez mégis
hasznos iránytű a jelen esetben is ez monumentális kézikönyv.

Petőfi 99 alakzatpéldával szerepel az *Alakzatlexikonban*, ezekből pró-
zai, 1 drámai, 2 a levelezéséből, 1 pedig *A kis-kunokhoz* című választási
kiáltványából való, így tehát 94 költői példa lelhető fel a teljes kötetben.
Ez igen nagy szám, a statisztikai adat tehát önmagában is jelzi, hogy Petőfi
költői életművében mekkora szerepe van az alakzatoknak. Most természetesen
nincs mód minden alakzattípus tárgyalására, ezért csak egy összefoglaló
felsorolásban mutatom be, hogy mely alakzatok szócikkében is szerepel Pe-
tőfi-verspélda.

<i>Adjunkció</i>	<i>Ekthlipszis</i>
<i>Allegória</i>	<i>Elízió</i>
<i>Alliteráció</i>	<i>Enjambement</i> vagy <i>áthajlás</i>
<i>Anafora</i> vagy <i>előismétlés</i>	<i>Epifora</i> vagy <i>utóismétlés</i>
<i>Anticipáció</i>	<i>Epitheton</i>
<i>Antitézis</i> vagy <i>ellentét</i>	<i>Eufemizmus</i>
<i>Antonómázia</i>	<i>Eufónia</i> vagy <i>jóhangzás</i>
<i>Aszindeton</i> vagy <i>kötőszóelhagyás</i>	<i>Exklamáció</i> vagy <i>felkiáltás</i>
<i>Barbarizmus</i>	<i>Extenuáció</i> vagy <i>kicsinyítés</i>
<i>Dierézis</i>	<i>Fictio personae</i>
<i>Digresszió</i>	<i>Hiátus</i>
<i>Distinkció</i>	<i>Hiperbola</i> vagy <i>nagyítás, túlzás</i>
<i>Dubitáció</i>	<i>Hipokrizis</i> vagy <i>színlelés</i>
<i>Ekleipszisz</i>	<i>Hiszterológia</i> vagy <i>hiszteron proteron</i>

<i>Inverzió vagy anasztrofé</i>	<i>Paralelizmus vagy párhuzam, párhuzamosság</i>
<i>Írónia</i>	<i>Perkontáció</i>
<i>Izokólon vagy pariszon, pariszózis</i>	<i>Phébusz</i>
<i>Kakofónia vagy rosszhangzás</i>	<i>Poetica licentia</i>
<i>Kiazmus</i>	<i>Préterició vagy mellőzés</i>
<i>Klimax, gradáció vagy fokozás</i>	<i>Protropé</i>
<i>Kólon</i>	<i>Refrén</i>
<i>Kommunikáció</i>	<i>Regresszió</i>
<i>Korrekción vagy helyesbítés</i>	<i>Rím</i>
<i>Körmondat vagy periódus</i>	<i>Szarkazmus</i>
<i>Krázis</i>	<i>Szermocináció vagy képzelt beszéd</i>
<i>Litotész</i>	<i>Szimbólum vagy jelkép</i>
<i>Megszemélyesítés vagy perszónifikáció</i>	<i>Szinekdoché</i>
<i>Metafora (csak utalásként a metonímia szócikkében)</i>	<i>Szinerézis</i>
<i>Metasztázis</i>	<i>Szinkopé</i>
<i>Metatézis</i>	<i>Transzmutáció</i>
<i>Obszkráció</i>	

Az alakzattípusok idézett példányai összességükben természetesen – az adott alakzatok szemantikai-stilisztikai potenciáljának megfelelően – a legkülönbözőbb stílus- és jelentésképzéssel fordulnak elő, például a rajongás, a pártosz, a lelkesítés vagy éppen a gúny, a lekicsinylés, a harag, a megvetés stb. kifejezésében töltve be szerepet. Ehhez hozzá kell tenni, hogy természetesen ugyanaz az alakzat különböző jelentések létrehozásában is szerepet kaphat. Nézzünk erre most egy példát az *Antitézis vagy ellentét* szócikkből (R. Molnár 2008: 110):

*Mögöttem a múlt szép kék erdősége,
Elöttem a jövő szép vetése;
Az mindig messze és mégsem hagy el,
Ezt el nem érem, bár mindig közel.
Ekkép vándorlok az országuton...*

(Petőfi Sándor: *Mögöttem a múlt*)

A *Mögöttem a múlt* című vers ellentétei nagyon elvont kérdést tematizálnak: az idő különböző szakaszait, a szubjektumnak az időhöz és sorsához való viszonyát.

Rabok legyünk, vagy *szabadok*?

Ez a kérdés, válaszokat!

(Petőfi Sándor: *Nemzeti dal*)

Az előbbi példával ellentétben a *Nemzeti dal* refrénjében nagyon is konkrét jelentést, retorikai-politikai felszólítást tesz nyomatékosabbá az ellentét.

2. Egy „esettanulmány”: a *Föltámadott a tenger... szövegszervező alakzatai*

Szilágyi Márton (2017: 37) szerint Petőfi lírai életművének az utóbbi időben érezhető gyanakvással kezelt részét alkotják a forradalommal kapcsolatos versek, ennek az oka részben visszavezethető a kortárs Toldy Ferencnek, illetve a költő legfontosabb monográfiájának, Horváth Jánosnak a véleményére, leginkább azonban a Petőfi forradalmiságát a középpontba helyező és túlhangsúlyozó marxista kutatási tradícióra adott természetes reakciónak tekinthető. Mindazonáltal aligha vitatható, hogy e versek között is találunk olyanokat, amelyek poétikai-stilisztikai szempontból különösen figyelemre méltóak, elemzésre érdemesek (ehhez vö. pl. Szilágyi 2017). Magam ilyennek gondolom a *Föltámadott a tenger...* című verset is, és ezért választottam egy esettanulmányszerű elemzéshez ezt a szöveget. Sokat elemzett költeményről van szó, amely azonban még ma is új megközelítési lehetőségeket kínál, részint az eddigi elemzési eredmények szembeállításával, továbbgondolásával, részint új szempontok alkalmazásával, nem utolsósorban éppen az alakzatok középpontba helyezésével.

Föltámadott a tenger...

*Föltámadott a tenger,
A népek tengere;
Ijesztve eget-földet,
Szilaj hullámokat vet
Rémítő ereje.*

*Jegyezd vele az égre
Örök tanúságúl:
Habár fölül a gálya,
S alúl a víznek árja,
Azért a víz az úr!*

*Látjátok ezt a táncot?
Halljátok e zenét?
Akik még nem tudtátok,
Most megtanulhatjátok,
Hogyan mulat a nép.*

Pest, 1848. [március 27–30.]

*Reng és üvölt a tenger,
Hánykódnak a hajók,
Süllyednek a pokolra,
Az árboc és vitorla
Megtörve, tépve lóg.*

*Tombold ki, te özönvíz,
Tombold ki magadat,
Mutasd mélységes medred,
S dobáld a fellegekre
Böszült tajtékodat;*

A költeményt³ igen gyakran az allegória alakzatának klasszikus példajaként említik, elemzik, mint például Szathmári István (2010: 10). Szathmári (i. h.) definíciója szerint az allegória

---

³A vers szövegét a következő kiadás alapján közlöm: Petőfi Sándor *Összes versei* (Osiris klasszikusok, Osiris Kiadó, Budapest, 2004: 898–899).

„hosszabb gondolatsoron, esetleg egész művön keresztülvitt, mozzanatról mozzanatra megvilágított metafora, illetve megszemélyesítés”, ezt a *Föltámadott a tenger...* elemzésével illusztrálja, a következőképpen: „Petőfi [...] versét metaforával kezdi: »Föltámadott a tenger, A népek tengere.« Majd ezt részletezi úgy, hogy bemutatja a tenger háborgását, de oly módon, hogy mindig érezzük: a nép erejéről van szó. Ezt csak megerősíti – továbbra is allegorikusan – az utolsó versszak. Az allegóriában a két elem, a gondolat és a részletesen kidolgozott kép megtartja önállóságát. A kép minden egyes mozzanatának az ábrázolt gondolat egy-egy határozott mozzanata felel meg.” (Vö. még pl. Imre 1962: 447).

Közelítsük azonban most meg más szempontból a verset, és induljunk ki a szövegszervező elvből (ehhez elméleti háttérként l. pl. Szabó 1988: 100–101; Kemény 2002: passim). A versszöveg szervezőelve a hullámvázis, illetve az ellentét, ti. a hullámvázis inherens módon ellentét is, hiszen fent és lent folyamatos változása. A hullámvázis jelentőségének, itteni jelentésszerkezetének felvázolásához egy filológiai adalékot is érdemes figyelembe vennünk, nevezetesen azt, hogy a vers 1848. március 27-e és 30-a között keletkezett, azaz akkor, amikor újra magas hullámokat vetett a forradalom. Ennek a „hullámmozgásnak” a hátterét és eseményeit Hatvany Lajos (1957: 263–264) nyomán így összegezhettük:

1848. március 27. Nyugtalanság Pesten, mert elterjed a hír, hogy a király a 15-ei forradalommal kivívott és a március 17-ei leiratban szentesített vívmányokat visszavonni készül. Délután népgyűlés a Múzeum előtt, amelyen Petőfi beszél.

1848. március 28-án megjelenik Bécsben a pesti aggodalmakat igazoló leirat.

1848. március 29. Batthyány Lajos lemond, Pesten zavargások törnek ki.

1848. március 30-án, mikor a leirat megérkezik Pestre, Petőfi és a márciusi ifjak fegyverkezésre szólítják fel a népet.

1848. március 31. Délelőtt választmányi ülés, amelyen a leirat ellen tiltakozó petíciót fogalmazznak meg. Délután népgyűlés a Múzeum udvarán.

Petőfi felolvassa a proklamációt, és újfent fegyveres ellenállásra szólítja fel a népet. Azonban még aznap győz a népakarat: megérkezik az újabb, kedvezőbb leirat, amely a sérelmeket részben jóváteszi.

Tehát nem egyszeri népmozgásról, azaz nem – mint talán sokan gondolják – a márc. 15-ei, pontosabban nem csak a márc. 15-ei forradalomról van szó ebben a versben, hanem az önálló akaratra ébredt, saját erejét felismerő és használó néptömeg, mondhatni, folyamatos forrongásáról, „hullámszásáról”. – Milyen alakzatok kapnak lényegi szerepet mindennek a nyelvi-lírai reprezentációjában? E kérdésre válaszolva elsőként bizonyára mindenki a fent már tárgyalt allegóriára, kifejtett metaforára gondol, tegyük hozzá: joggal. De érdemes itt arra is figyelni, hogy az allegória kissé didaktikus, alapjában leegyszerűsítő jellegével szemben itt a képeknek a különös erejével, dinamikájával találkozunk, ahogyan ezt már Imre Lajos (1962: 448) is észrevette, „a Föltámadott a tenger... modern képalkotó módszerével szinte olyan, mint egy szenvedélyes Ady-vers”. Illik rá Margócsy István általánosabb érvényű megállapítása is, miszerint a

„politikailag időnként túlerhelt versekben is, melyek a politikai indulat okán erősen didaktikus linearitással is élnek, lépten-nyomon felmerülnek olyan fantasztikus képek, melyek kizárólag vízióelven interpretálhatók...” (Margócsy 1999: 195; a kiemelés tőlem: P. J.).

Emellett szintén a vers stílusát és értelemképzését meghatározó, szövegszervező alakzat az *antitézis*:

eget-földet
még nem tudtátok, / Most megtanulhatjátok
Mutasd mélységes medred, / S dobáld a fellegekre
Habár fölül a gálya, / S alúl a víznek árja...

Az ellentétek között szerepe van a *szófaji ellentét*nek is. Míg a forradalmi nép (a háborgó tenger) cselekvései dinamikus igékkel kapnak ábrázolást, addig

a zsarnoki hatalom (a gályák) esetében az igenevek kerülnek előtérbe: *Föltámadott, vet, Reng és üvölt* stb. – *Megtörve, tépve*.

Kevésbé feltűnő, és az általam ismert elemzésekben is alig explikált, bár nagyon is releváns alakzata a versnek az *allúzió*. A vers kezdőszava például szó szerinti utalás a megváltás ígéretére (vö. Margócsy 2011: 187). Szintén meghatározó jelentőségű egy másik bibliai allúzió: a megtisztulás és egy jobb új világ lehetőségét felidéző *özönvíz*.

A vers teljesebb stíluselemzéséhez természetesen még egyéb fontos alakzatokat: *retorikus kérdés, paralelizmus* stb. és számos egyéb nyelvi-stilisztikai sajátosságot lehetne és kellene említeni, analizálni. A jelen esetben azonban nincs erre mód, így csak röviden hadd utaljak még itt a strófászerkezetre: a páratlan számú verssorok ritkák Petőfi költészetében, ezek „szabálytalansága”, harmóniahiánya is hozzátartozik a vers erőteljes, dinamikus jellegéhez. Érdeemes tüzetesebben vizsgálni a *ritmust*, a hangsúlyviszonyokat is. Ezekről most csak hadd idézzek egy meglátást Gáldi Lászlótól (1962: 479), amely szintén az általam középpontba helyezett *viharos hullámról, csapongó erőről, dinamikáról* szól (a kiemelések tőlem: P. J.): „... a *hangsúlyviszonyok és a quantitas közti ellentét szül viharos drámaiságot*, melyet alkalmilag még *alliteráció* is kiemelhet: *Mutasd mélységes medred ...* A 2. ütemben a jambizálás már sokkal pontosabb; spondeust itt csak 6 esetben találunk, olykor persze ismét jambikus változatban [...]. A záróütemek kialakítása azonban ezúttal már merészebb: a tiszta jambusi zárlat kevésbé kötelező, sőt olykor a strófák ritmikai változatosságához nagymértékben hozzájárul a jambikus kicsengés teljes átjátszása másféle, hangsúlyos ritmusba. A [...] 18. sorban a 3. hangsúlyos szótag még biztosítja az utolsó spondeus jambikusságát (*Mutasd mélységes medred*), de van két feledhetetlen sor, amely már bizony nagyon eltávolodott az eszményien sima jambusi hullámról:

*Akik még nem tudták,
Most megtanulhatják...*”

Összegzés

A fentiekben természetesen csak kis részét tudtam bemutatni a Petőfi-életműben, azon belül is a versekben megjelenő alakzatok hatalmas mennyiségének, és ugyanígy a jelentésképzésnek is csak néhány jellemző típusát, példáját volt módom tárgyalni. Ugyanakkor mégis remélem, hogy sikerült a statisztikai adatokkal, a példákkal bizonyítani egyfelől azt, hogy az alakzatok meghatározó mértékben hozzájárulnak a Petőfi-versek poétikai-stilisztikai struktúrájához, másfelől pedig azt, hogy a Petőfi-kutatásnak ezen a területen is fontos lehetőségei és feladatai vannak még.

Felhasznált szakirodalom

- Czetter Ibolya 2008. Alakzat. In: Szathmári István (főszerk.): *Alakzatlexikon*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 23–25.
- Fried István–Szappanos Balázs 1987. *Petőfi-versek elemzése*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Gáldi László 1962. Jegyzetek Petőfi jambikus versformáiról. In: Pándi Pál – Tóth Dezső (szerk.): *Tanulmányok Petőfiről*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 467–494.
- Hatvany Lajos 1957. *Így élt Petőfi IV*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Imre Lajos 1962. A műfaj kérdései Petőfi 1848–49-es lírájában. In: Pándi Pál – Tóth Dezső (szerk.): *Tanulmányok Petőfiről*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 397–466.
- Kemény Gábor 2002. *Bevezetés a nyelvi kép stilsztikájába*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Lőrincz Julianna – Lőrincz Gábor – Istók Béla 2023. A motívumismétlések hálózatos összefüggései Petőfi vers- és prózaszövegeiben. *Magyar Nyelvőr* 147. évf., 1. sz., 53–62.
- Lőrincz Julianna 2003. Alakzatok és alakzattársítások Petőfi-versekben. In: Szathmári István (szerk.): *A retorikai-stilisztikai alakzatok világa*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 128–133.

- Lőrincz Julianna 2006. *Petőfi-versek és műfordításaik alakzatainak kontrasztív vizsgálata*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Lőrincz Julianna 2007. Az ismétlés alakzatai Petőfi *Úti leveleiben* és néhány tájleíró versében. *Eruditio – Educatio*. 2. évf., 4. sz., 63–71.
- Lőrincz Julianna 2020. Az irodalmi forrás- és célnyelvi szövegek relevanciája: Petőfi Sándor orosz recepciója. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica*. Tomus XXIV, Fasc. 324–332.
- Margócsy István 1999. *Petőfi Sándor*. Korona Kiadó. Budapest.
- Margócsy István 2011. *Petőfi-kísérletek. Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*. Kalligram Kiadó. Pozsony.
- Pethő József 2011. *Alakzat és jelentés. Az alakzatok stílus- és jelentésképző szerepe a szövegben*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Szabó Zoltán 1988. *Szövegnyelvészet és stilisztika*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Szathmári István (főszerk.) 2008. *Alakzatlexikon*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Szathmári István 2010. *Stílus eszközök és alakzatok kislexikona*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Szilágyi Márton 2017. Üdvtörténeti távlat vagy társadalmi utópia? (Petőfi és a forradalom). *Irodalomismeret*, 3. sz., 37–43.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2003. Az alakzatok kognitív nyelvészeti megalapozása. In: Szathmári István (szerk.): *A retorikai-stilisztikai alakzatok világa*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 218–227.

Forrás

- Petőfi Sándor 2004. *Összes versei*. Osiris Kiadó. Budapest.

Abstract

The meaning-forming role of rhetorical-stylistic figures in Petőfi's poems

This paper addresses an issue that has an extensive, high-quality literature, but also many new aspects that need to be developed. Consequently, it is not possible to aim for completeness in the explanation, but only to mention a few particularly important aspects. Within this framework, the thesis first gives a general overview summarizing the most important theoretical questions, categories and types of figures appearing in Petőfi's poems (1), and based on an example, with a brief analysis of the poem *The whole sea has revolted*, as if in the form of a case study, it briefly shows how rhetorical-stylistic figures participate in the creation of the style- and meaning structure of Petőfi's poems (2). The study concludes with a brief summary.

Keywords: Petőfi's poetry, rhetorical-stylistic figures, meaning-forming role, style- and meaningstructure, *The whole sea has revolted*

Zhrnutie

Významotvorná úloha figúr v Petőfiho básňach

Tento príspevok sa zaoberá problematikou, ktorá má veľmi rozsiahlu a kvalitnú literatúru, ale aj mnohými novými aspektmi, ktoré je potrebné rozvinúť. V dôsledku toho nie je možné usilovať sa o úplnosť vysvetlenia, ale len poukázať na niekoľko osobitne dôležitých aspektov. V tomto rámci práca najprv podáva stručný prehľad sumarizujúci najdôležitejšie otázky princípov, kategórií a typov figúr, ktoré sa objavujú v Petőfiho básňach (1), a potom na základe príkladu stručnou analýzou básne *Föltámadott a tenger* predstavuje, ako sa rétoricko-štylistické figúry podieľajú na tvorbe štylistickej a zmysluplnej štruktúry Petőfiho básní (2). Štúdiá končí krátkym zhrnutím.

Kľúčové slová: Petőfiho poézia, rétoricko-štylistické figúry, významotvorná rola, štruktúra štýlu a významu

A TŰNŐDŐ PETŐFIRŐL A „VILÁGOSSÁGOT!” C. VERS ÉRTELMEZÉSE

Villányi Lászlónak 70. születésnapjára

A Petőfi bicentenárium eseménysorozata leginkább azt erősítette meg, hogy az irodalomtörténeti tudatunkban hagyományozódott Petőfi-kép folyamatos átgondolásra, felülvizsgálatra szorul. Rengeteg elfogultság, közhely, érvényét veszített nézet és tétel öröklődik, az iskolai tananyagban pedig máig eléggé leegyszerűsítő, fragmentált a Petőfiről kialakított kép.

A verscímet a kutatásra és az oktatásra is aktualizálva, jó lenne világosságot gyűjtani, hogy a szakirodalomban ellentmondásosan szereplő koncepciókban jobban eligazodjunk, s egy aktuális és hiteles(ebb) portrét adhassunk a költő életművéről. Ugyanakkor egyetértek Margócsy tanár úr véleményével is: Petőfi oeuvre-je van olyan gazdag, hogy elbíra a szöges ellentétben megfogalmazódó interpretációkat (Margócsy 1999), költészete a legélesebb viták közepette virágzott ki, természetes tehát, hogy ma is vitákat provokál. Kérdés, hogy felvethető-e újszerű megközelítés, hiszen a kétszáz év alatt a recepcióban már mindent elmondtak, még az ellenkezőjét is. A legnagyobb baj mégis az, hogy a Petőfi-jelenség jóval túlmutat az irodalom keretein, nem a versek és egyéb művek esztétikai, poétikai szerepéről folyik a diskurzus, hanem sokkal inkább a politikai, ideológiai mozzanatokról, a kultusz eltarja a költő valódi arcát, értékzavart kelt. A tiszteletadási kötelezettséget és a hangzatos szövegekből álló retorikát félretéve tehát leginkább a versekhez kellene visszatérnünk, hogy a költő szövegeiben elmerülve próbáljuk érte-

---

⁴ELTE Savaria Egyetemi Központ, Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Központ, Magyar Irodalomtudományi Tanszék, Szombathely

ni, megérteni és értelmezni nyelvét, képeit, nézeteit, esztétikáját, poétikáját. Ezért választottam a konferenciára a számomra (és valószínűleg sokunk számára) legkedvesebb és mostanában kevésbé elemzett, kevésbé emlegetett verset, a *Világosságot!* című, negatív hangoltságú, filozofikus költeményt, amelyet az ifjú költő 24 évesen, 1947 márciusában vetett papírra. A korábbi munkák, például Botond Ágnes (Botond 1973) és Pálmai Kálmán (Pálmai 1976: 395–411) ’70-es években írott tanulmányai részletesebben feldolgozzák a verset, de az akkori kor szellemét és interpretációs eljárásait követik.

Amikor elhatározásomról konzultáltam egyik költő barátommal, megérősített abban, hogy ez a vers az életmű hegyecsúcsa, de legalábbis a legfontosabb versek egyike, s ha Petőfi élhetett volna, szerinte biztosan ezt a formavilágot vitte volna tovább.

„Mondhatnánk, nem kötött formában íródott, ugyanakkor érzékelhető a zeneisége, a versmondatok ritmusa. Petőfi nem egy már létező kötött formában gondolkodik, hanem kialakítja a maga szigorú kööttségét. ... Örökül hagyta, akinek van szeme, lássa.”⁵

Kivételesen jó vers, mondhatnám: a megszokott hang szólal meg, de egy ismerőségében is ismeretlen szólamot és formát fedezhetünk fel benne.

És akkor essék néhány szó erről az „ismeretlenségről” vagy inkább ellentmondásosságról is! A legfontosabb vezérmotívum, amely Riedl Frigyes könyve alapján rögzült Petőfivel kapcsolatban a befogadói tudatban, s máig a legerősebb stigmák egyike: a természetesség, közvetlenség és egyszerűség hipotézise, mint azt a „Mint a róna, hol születtem, / Lelkem útja tetteimben egyenes” (*Én*) versben is megfogalmazza, s Illyés könyve is ezt az egyszerű, természetes költő tézist támasztja alá (Illyés 1967), jóllehet e kultikus sztereotípa aligha igazolható Petőfi költői stílusának, képi világának és magatartásának tüzetesebb vizsgálatával. Már a korai versekben kitűnnek a szélsőséges, romantikus, szinte szürrealisztikus víziók, a szokatlan vagy inkább nagyon merész képzettársítások.

---

⁵Villányi László gondolatai (kézirat)

Megtévesztő a költő önábrázolása is, hiszen valóságos szerepkavalkádban alkot: egyszerre látjuk érzékeny, szentimentális léleknek (*Reszket a bokor, mert*) s szenvedélytől átfűtött, exhibicionista forradalmárnak (*Nemzeti dal*), Mózesszerű prófétának (*Egy gondolat bánt engemet*) és filozófiai kérdéseken töprengő, tépelődő embernek (*Felhők*). Szerelmképze is két, egymással összeegyeztethetetlen világot fog össze: az érzéki, boldogságközpontú birodalmát és a pusztító, önpusztító, életellenes országát (*A szerelem országa*). Egyszerre fogalmazódik meg az örök, síron túli hűség vallomása és az adott nőtől független ideál után sóvárgó individuum vágyakozása. A közéleti elkötelezettsége, a világhoz viszonyulása is kétféle volt: megfért benne a romantika lázadó individualizmusa a közösségbe beolvadás önfeláldozásával.

Az irodalmi hagyaték nem egynemű, nincs olyan központi vezérlő elve („*faculté maitresse*”), amelyre felfűzhetnénk annak egyes elemeit. Margócsy István állítása szerint

„Petőfi maga is több esetben kihívóan utalt arra, hogy az ő költészete nem egységes, s mindig is tudatosan vállalta, saját személyiségének erkölcsi-lélektani egységét természetesen mindig is fenn hangoztatván, hogy egy időben is *többféle* költészetet művel” (Margócsy 1999: 91, a kiemelés Margócsytól): „*Nem ért engem a világ, / Nem fér a fejébe, / Egy embernek éneke / Hogy lehet kétféle*”.

Az *Összes költemények* 1847-es előszavában Petőfi ezt az ingadozó természetet, a költői szerepek közötti feloldhatatlan ellentmondást „szaggatottság”-nak, önmagával való kényszerű meghasonlásnak nevezi:

„Végre, hogy bennem szaggatottság van, az, fájdalom, való; de nem csoda. Nekem nem adta isten a sorsot, hogy kellemes ligetben csalogánydal, lombsusogás és patakcsörgés közé vegyítsem énekemet a csendes boldogság- vagy csendes fájdalomról. Az én életem csatateren folyt, a szenvedések és szenvedélyek csataterén; régi szép napok holtteste, meggyilkolt remények halálhörgése, el nem ért vágyak gúnykacaja s csalódások boszorkánysipításai között dalol féltérbolyo-

dottan múzsám, mint az elátkozott királyleány az operenciás tenger szigetében, melyet vadállatok és szörnyetegek őriznek. – Aztán e szaggatottság nem is egészen az én hibám, hanem a századé. Minden nemzet, minden család, sőt minden ember meghasonlott önmagával. Az emberiség a középkor óta nagyot nőtt, s még mindig a középkori öltözet van rajta, imitt-amott megfoltozva és kibővítve ugyan; de ő mindazáltal más ruhát kíván, mert ez így is szűk neki, mert szorítja keblét, hogy alig vehet lélekzetet, s aztán szégyenli is magát, hogy ifjú létére gyermekruhát kell viselnie. Így van az emberiség szégyen és szorultság között; kívül csendes, csak egy kissé halványabb a szokottnál, de belül annál inkább háborog, mint a vulkán, melynek közel van kitörése. Ilyen e század, s lehetek-e én másforma? Én, századom hű gyermeke!” (W1)

Mindezeket azért hangsúlyoztuk, mert ez a vers nem a közvélekedésben Petőfiről kialakult kép mintapéldája, s mert az előbbieken jellegadó sajátosságként megnevezett erőteljes belső feszültség, ellentmondásosság adja legfőbb szövegalkotó elvét, ez biztosítja a gondolatmenet dinamikáját, sodró ritmusát. Majd szétveti a sorokat a végletek közti csapongás, rapszodikusán, megszakítás, szakaszokra tagolás nélkül áradnak, hullámzanak egy nagy gondolatfolyam részeként a mondatok. A nyitó kép látszatra nagyon egyszerűen épül fel a párhuzam és az ellentét retorikai alakzatának sémájára. Rögtön a sötétség-világosság archetipikus ellentétével indít: „Sötét a bánya, / De égnek benne mécssek. / Sötét az éj, / De égnek benne csillagok. / Sötét az ember kebele, / S nincs benne mécs, nincs benne csillag, / Csak egy kis hamvadó sugár sincs.” Háromszor is megerősíti anaforikusan élre helyezett ismétléssel a sötétség primátusát a világosság felett, s nyelvének bravúros finomsága, az egyszerűség álarcában a sűrítő képesség mutatkozik meg abban, hogy a szó szemantikai lehetőségeit kiaknázva az előbbi ellentétpárhoz kapcsolja a fenn-lenn (bánya, csillagos ég), kinn-benn (éj, csillagok-ember kebele) térbeli pozícióit, továbbá a világosság-fogalom ellentétét tagadás által, litotész segítségével jeleníti meg: elsődlegesen azt állítja csupán, hogy „Sötét az ember kebele”, de valójában, vagyis a pragmatikai jelentést is fi-

gyelembé véve azt mondja, hogy az emberben lakozik a legnagyobb sötétség. A *litotész* tehát itt fokozást eredményez, s egyúttal ironikus modalitást hoz létre, hiszen a természet magasztos elsőbrendűségét állítja szembe az ember kisszerűségével és reménytelenségével.

A *litotész* alakzat hovatarozásáról és jelentéstartalmának sokféleségéről nincs itt terünk a bővebb kifejtésre, csupán néhány adatot emelek ki a szakirodalom alapján. A *litotész* (lat. *exadversio*, *dimunitio*, ang. *understatement* 'alullicitálás') meghatározásai – a *hiperbolához* hasonlóan – változatosságot mutatnak. Szathmári (2008) *Alakzatlexikonjában* a litotészt a hiperbolán belül tárgyalja, annak ellentétéként tekint rá, amely egy fogalom ellentétét tagadás által jeleníti meg. Gibbs (1999: 393) szintén a hiperbolával állítja szembe a litotészt, úgy véli, hogy az előbbi optimizmussal, az utóbbi pedig a pesszimizmussal áll kapcsolatban. Egyes meghatározások szerint a kicsinyítés a hüperbolé tükörképe, mivel egy, az állítások igazságértékét magában foglaló skála két különböző végén a nagyító, illetve kicsinyítő kifejezések helyezkednek el. Nemesi (2009: 151–156) kifejti, hogy a kicsinyítő túlzásokat gyakran a litotészen vagy a meiózison belül tárgyalják, egyúttal előfordul, hogy a csökkentést/eufemizmust/alullicitálást a litotésztől különálló eszközként kezelik, nem pedig egymás szinonimájaként. Az említett terminológiai különbségekből fakadóan nem könnyű a litotészt általánosan jellemezni. A litotész helyettesítésen alapuló alakzatként szerepel az *Encyclopedia of Rhetoric* című kötetben, amely egy állítás szemantikai ellentétének tagadását fejezi ki (Peters 2006), célja a nyomatékosítás vagy kicsinyítés (Szathmári 2010: 76), Adamik és A. Jászó (2010: 1179–1180) a litotészt a tagadva állítás szócikken belül tárgyalják, amelyben a litotészt a négy mestertrópus egyikének, az irónia egyik alfajának jelölik az enyelgés mellett, melynek funkciója pedig az enyhítve erősítés vagy az udvariasság kifejezése. Lausberg (1960/1988: §586–588) megjegyzi még, hogy a litotész az empfázis és az irónia együttese. Colston (2015: 18) a litotész funkciói közé sorolja a negatív érzelmek feltárását és a lebecsülés kifejezését. A litotész a hiperbolához és az iróniához hasonlóan szembeállító tulajdonsággal rendelkezik, egyúttal a három eszköz egyidejűleg is megjelenhet, illetve egy-egy megnyilatkozás, kifejezés mindhárom alakzat példájaként szolgálhat. Colston és O'Brien

(2000: 1557) szerint az irónia és a hüperbolé hasonló pragmatikai funkcióval bírnak, mert mindkét eszköz lehetséges ellentétet teremt a tapasztalt és a várt események között.

A nyelvi sűrítés, a nagy energiák szövegbe zárása Petőfi alkotói zsenijének jellegzetessége, megfigyelhető, hogy rendkívül gazdag szemantikájúak a *fény*, a *világ* fogalomkörébe tartozó szavak is: a *világ* (mely eleve magában foglalja, illetve konnotálja a világosság konkrét és átvitt jelentését) szót hétszer említi, s mindig más-más értelemben: egyszer a minden létezőnek összességét, másszor a földi és a földön túli (másvilág) létet, harmadsorban az egyén tapasztalatainak, gondolatainak, vágyainak, erkölcsi ítéleteinek, szokásainak, magatartásának egymással összefüggő rendszere jelentésben használja, majd az egész emberiséget, továbbá az emberben rejlő teljességet érti rajta.

A verset végig egységben tartó poláris ellentétekről már szoltunk, a beszélő szembeállított fogalmakkal érzékelteti zaklatottságát. A vagyok-leszek, egyesember-emberiség, öröm-sírás, büntetés-jutalom, javára-ártalmára, áldozat-önérdek, jók-rosszak, virágzik-elvirít, dagad-lesimul, föl-hajtnak-lehull, hegyre mászik-leballag, föl-alá, hideg-meleg a versben tételesen is elhangzó, egymásnak feszülő kifejezések, ezeken túl még antitézisek sorával találkozunk a szövegben, amikor csak sugalmazottan, implikáltan ellentétes jelentéseket hoz létre: mint például a cél és céltalanság dilemmájának felvetésével (a történelem teleologikus, finalista szemlélete, illetve a körforgás-elmélet kétségbeejtő lehetőségének szembeállításával), vagy az én és a világ mint egy és oszthatatlan egészek szembehelyezésével. A versben felmerülő metafizikai kérdésekhez kapcsolt reflexiók, magyarázatok is hasonlóképpen antitetikus felépítésűek: az „Éljünk-e önnön öröminkek / Vagy sírjunk a síró világgal?” – alliterációkban gazdag kérdésre egy párhuzamos szerkesztésű mondatpár felel. A párhuzamos antitézis alakzatának jellegadó sajátossága, hogy polarizálja a gondolkodást. Reciprok formája, az ismétlődéses szerkezet alakilag is hozzájárul a kettősségekben dönteni képtelen beszélő dilemmájához: „Hány volt, ki más szívéből / Kiszíta a vért / Saját javára, / És nem lett büntetése!” – hangzik az egyik változat, majd a formát chiasztikusan visszatükrözteti, párhuzamos ellentéteket alkalmazva: „S hány volt, ki más javáért / A vért kiontá / Saját szívéből, / S nem lett jutalma!”

A rapszodikusságot tehát nemcsak a tartalmi, szemantikai oldal által érzékeljük, a formai elemek is alátámasztják. Például szélsőségesen eltérő szótagszámú és hosszúságú sorok követik egymást (2–10 szótagszámig terjednek), valamint változatos modalitású és szerkezetű mondatok sorozata ad ritmikus lüktetést a szövegnek (mind az öt modalitás megtalálható a versben, a két szóból állótól az egészen bonyolult, 49 szavas mondatig), s az ellentételezésben fontos szerepe van az enjambement-oknak, amelyek a sor végén áthajlás nélkül lezárt mondatokkal váltakoznak (81 sorvég közül 17 helyen találunk áthajlást). Ez utóbbi eljárás a válaszlehetőség megvalósulása iránti kételyt, bizonytalanságérzést tükrözi, valamint a zártság–nyitottság dinamikáját is biztosítja. A központosítás szerepére is érdemes figyelni, kétszer is három ponttal ér véget a mondat, a töprengés, a továbbgondolás jeleként, a vers végén pedig három gondolatjellel is jelzi a lezáratlanságot, a gondolatok félbeszakadását, – s a romantika divatos műfajának megfelelően – Petőfi töredékként nyitva hagyja a verset.

A sötétség-világosság ellentétpárnak a sötétséget hangsúlyozó, s az emberi természetre konkludáló összegezése (ti. az ember a legsötétebb teremtmény) után a vers aposztrófikus megszólítottjára, a rációra s ezáltal a sötétségről a fényre helyeződik át a figyelem: „Nyomoru ész, / Ki fénynek hirdeted magad, / Vezess, ha fény vagy, / Vezess csak egy lépésnyire!” A címzetthez, a felvilágosodás által felmagasztalt Észhez a lírai beszélő előbb provokatív felszólítást, majd retorikusan, hatásosan felépített filozófiai alapkérdéseket intéz. A kérdő forma álinterrogatív szituációban feszültségfokozó erejű, hiszen – fatikus funkciójával – bevonja a hallgatót/olvasót az együttgondolkodásba, ezért szerepe van a szövegalkotásban azáltal, hogy a megnyilatkozó a kérdésfeltevással a szó átadását szimulálja, bár nem adja át; látszólag információt kér, közben pedig információt sugall:

„Nem kérdem én, hogy mi leszek? / Csak azt mondd meg, hogy mi vagyok? / S miért vagyok?... / Magáért születik az ember, / Mert magában egy világ? / Vagy ő csak egy gyűrűje / Az óriási láncnak, / Melynek neve emberiség? / Élünk-e önnön örömincknek, / Vagy sírjunk a síró világgal?”

Külön és hosszan lehetne foglalkozni a kérdéshalmaz retorikai funkcióival, hiszen a kérdés alakzata uralja innentől a verset, mert ez felel meg leginkább a kétségek közt vívódó, tépelődő költői én lelkiállapotának.

A Petőfire jellemző romantikus póz, hogy önmagát helyezi a középpontba, hogy a versben ő a kitüntetett és különálló figura, itt is megfigyelhető, hiszen hangsúlyos az egyedüllét és az önmagára vonatkoztatottság állapota, bár dialogikusnak fikcionált beszédhelyzetben töpreng: „Nem kérlek én”, „Nem kérdelem én” „... mi *vagyok* / S miért *vagyok?* ...” Az énformát aztán általános alannal, vagy a többes szám első személlyel cseréli fel. Átcsúszik ebbe a szerepbe, de ezzel is a beszélő kitüntetett elkülönítését éri el: „Éljünk-e önnön örö~~m~~inknek”, „Talán amit / boldogságnak nevezünk”, „De hátha ugy *vagyunk?*”, „Magáért születik *az ember,*” stb. A filozofikus művekben, a bölcséleti irodalomban gyakori ez a grammatikai forma, a gnómius, általános érvény kiemelése végett. A megfogalmazás stratégiája is az individualitás értékét hangoztatja, hiszen amíg elérünk a költemény dramaturgiai csúcspontjáig, ahol a „kérdések kérdése” hangzik el: „Használ-e a világnak, aki érte / Fömládozó magát? –, addig konzekvensen az egyén nézőpontjából viszi végig az áldozatvállalásig ívelő gondolatokat: „Magáért születik az ember?”, „Éljünk-e önnön örö~~m~~inknek,”(ugyanazt az antinómiát találjuk Petőfi az *Itt vagyok a férfikor nyarában...* c. versben: „Mindig másoknak éljen-e / És sohase’ magáért?”); „... más szívéből / Kiszíta a vért / Saját javára”, „...más javáért / A vért kiontá / Saját szívéből”, „A kérdések kérdése ez, / És nem a »lenni vagy nem lenni«?” – mindezzel azt érzékelteti, hogy a shakespeare-i kétség eltölpül az értelmes önfeláldozás nagy dilemmája mellett, a kérdés tehát nem a lét-nemlét, evilág-túlvilág, hanem a hasznos-hasztalan lét vagylagossága. Benne rejlik az exhibíció is: „a költő Én-je túlságosan nagy ahhoz, hogy csak úgy önmagának haljon meg” (lásd Margócsy 1999: 102), másképp fogalmazva: az önként vállalt áldozathozatalra csak a legmagasabb rendű személyiség képes. S épp itt inog meg, a költemény dramaturgiai csúcán döbben rá az erkölcsileg legnemesebb feladatra vállalkozó ember, hogy legszentebb elhatározásában sem lehet bizonyos: mi van, ha hite öncsalás.

A romantika túlzásaival magyarázható, hogy a Petőfi-versekben az egyén a világgal összemérve azonos rangú és méretű, hiperbolikus személyként sze-

repel, de itt, ebben a versben mintha a dikció, az attitűd és a hangnem is arra vallana, hogy ez a nagyság látszólagos, illúzió, s inkább a küldetéséből kiábrándult, esendő embert halljuk – Pándi Pál lírai monológnak nevezi a verset (Pándi 1972: 458) –, mintha a költemény a lírai én töprengésének, lét- és történelemfilozófiai elmélkedésének kihangosítása, egy kihallgatott magánbeszéd lenne. A költő nem mint az igazság letéteményese, nem mint a magasabb rendű titkok tudója mutatkozik meg, nem magabiztos, hanem ingatag; nem revelatív, hanem a feloldhatatlan dilemmákból következően meditatív. Ezt a tanácstalanságot mutatják a vers gerincét alkotó interrogációk, továbbá nyugtalan hatásúak a *bár* módosítószóval kezdődő, feltételes módú igealakokat tartalmazó óhajtó mondatok („volna”, „emelkednék”, „elérné”), amelyek a bizonytalanság, a hezitálás kifejezésére szolgálnak, akárcsak a lemondó vagy legyintő „*Talán*”, a „*De mindegy*”-gyel induló argumentáció, vagy a „*De hátha*” kezdetű mondat, mely után négy párhuzamos hasonlat emeli ki a történelem lineáris fejlődésének koncepciójával szemben felmerült drámai kétséget: „De hátha úgy vagyunk, / Mint a fa, mely virágozik / És elvirít, / Mint a hullám, amely dagad / Aztán lesimul, / Mint a kő, melyet fölhajtnak, / aztán lehull, / Mint a vándor, ki hegyre mászik, / S ha a tetőt elérte, / Ismét leballag.”

A vers lírába és képekbe áttett filozófia, amely végigveszi azokat a döntő kérdéseket, amelyeket már az ókori filozófusok s a reformkor legnagyobb gondolkodói is felvetettek: miért vagyunk a világon, ment-e az ész által a világ elébb. Van-e értelme a jónak? Mi a boldogság? Van-e haladás a történelemben? Merre tart az emberiség? S egyre sincs optimizmust sugalló válasz. A lírai beszélő számára mind közül a legnyugtalanítóbb kétség a jövőtávlattal, az emberiség fejlődésével kapcsolatos: vajon cél felé emelkedik-e avagy (horribile dictu) ciklikus mozgást végez. E ponton éri el a tetőfokát az indulat, amely felkiáltásba csap át: „S ez így tart mindörökké: / Föl és alá, föl és alá... / irtóztató, irtóztató!” Majd (a szerkesztés újabb zseniális megoldása) a tetőpontot követően, a verset lezáró kilenc sorban sem oldódik a feszültség, a torokra tekeredő kígyó – az ösbűnre is utal – vérfagyaláló jelenetének képével ér véget: „E gondolathoz képest / Meleg napsugár a kígyó / Mely keblünkön jégcsap gyanánt / Vérfagyalálón végigcsúszik.” (Érdekes, hogy Petőfi

más – sokszor szerelmes – verseiben a fojtogató kígyó motívumát a bitófa, hóhér, akasztás motívumokkal társítja, amelyek nagy valószínűséggel üldöz-
tetési szorongásaira vezethetők vissza.) A világ erkölcsi rendjével kapcsolatos
feltevés hátborzongató, a rendkívüli idegállapothoz ezért egy szokatlan, bi-
zarr, már-már szürrealisztikus képet kapcsol a költő. A vers a fény–sötétség
vizuális ellentétére épülő képeivel indul, s mintegy keretet alkotva, a tapintá-
si érzetre ható hideg–meleg hőellentétének képével és a halál víziójával zárul.

A vers formája a klasszikus drámák monológjainak szerkesztési elveit kö-
vetve feszítő ellentétekre és kérdéssorozatra épül, formátlan formája, a sza-
badversszerűen áramló sorok is ennek a ziláltságnak a leképezései, ahogy a
rímtelen drámai jambusforma sodrása is a vívódás, a hullámozó lélekállapot
ritmikai megfelelője.

Petőfi világ- és történelemszemléletének megítélése sem problémamen-
tes. Horváth János szerint Petőfi nem önálló filozófiai rendszerben gon-
dolkodott, hanem „a politikai gondolat, az apostoli hivatás bölcselkedése”
(Horváth 1922: 278) nyilvánult meg a versben, inkább cselekvő filozófia
ez, s jelentősége abban áll, hogy „Petőfi újabb fejlődésének erkölcsi rugóit
világítja meg egy gondolatmenet filozófiai általánosságában.” A monográfus
úgy látja, hogy „e költemény világánál a *Felhők-korszak* zavarai is érthetőb-
beknek tetszenek, s érezhetőbbé válik a forrongás nagy jelentősége a költő
egyéniségének erkölcsi megtermékenyítésében” (Horváth 1922: 342). „Pe-
tőfi nem tépelődő filozófus – állapítja meg az irodalomtörténész – egyszerű,
teketóriátlan megoldásokat keres, s ami filozófiája van, az [...] csak egyszerű
gondolat-rendszerbe átírása erkölcsi lényre, jelleme vonzalmainak” (Horváth
1922: 386). Ha nagyobb távlatból közelítünk a vershez, kétségkívül megál-
lapítható, hogy a *Felhők-korszak*ban jelentkező pesszimizmus, mély letargia
is a súlyos erkölcsi válság következménye volt, s a költő akkor is inkább „a
kedély és vérmérséklet reakcióival felelgetett benyomásaira, mintsem elmé-
lyedő, fürkésző gondolkodással” (Horváth 1922: 387). E versben s másutt
sem bíbelődik a költő bölcséleti mélységű gondolatokkal – ahogy soha nem
érdekelték irodalomelméleti vagy irodalomesztétikai munkák, elvont poéti-
kai problémák, esztétikai megnyilatkozásait nem teoretikus megfontolások
alapján, hanem költészeti műveltségéből merítette –, ámde mégis többről le-

het itt szó, mint lírai tépelődésről vagy erkölcsi kétségek felvetéséről. Tágabb kontextusba helyezve e költeményt, el kell gondolkodnunk azon, hogy árnyaltabban is láthatjuk Petőfi történelemszemléletét. Margócsy István hívja fel a figyelmet arra, hogy a történetfilozófiai kételyt ne pillanatnyi, leküzdendő válságjelenségként fogjuk fel, hanem a szeszélynél jóval komolyabb dilemmának. Érvelése szerint „a világ kétesélyes voltának víziója meghatározó erejű *képként* [ugyanis] mindazon versekben is felmerül, melyeknek nyílt ideológiája nem kételyelvű” (Margócsy 1999: 180–18, – a kiemelés Margócsytól), s ha a megváltásközpontú, üdvtörténeti látomások is tartalmazzák a kettősség mozzanatát, akkor többről van szó, mint múló válságjelenségről. Petőfi víziója szerint ez az állandó szembenálló feszültség tartja egyben a világ mozgását, a megszüntethetetlen antinómia a fejlődés törvénye, ezt kell felmutatni. A kettősség pedig kikényszeríti a választást, a világ folyvást a döntés határhelyzetében van, s mivel a világ szerkezetéből objektíve semmi sem következik, a két lehetőség egyaránt nyitva áll, a szubjektum akaratától függ a lezárás. Itt is a szubjektivitás uralmát látjuk érvényesülni, annak van elsőbbsége az objektivitáshoz képest. S ha „teljes rendszerré, kivált filozofikus elvontságban kifejtett rendszerré nem is áll össze, oly erőteljesen mutat egy irányba, s olyan harmonikusan képviseli a szubjektivizmust, mint a magyar irodalomban még majd jó ideig senki se.” (Margócsy 1999: 186.)

A *Világosságot!* c. vers kétségbeesett felkiáltással, ingerült felszólítással indít, már a címében választ sürget, választ követel a lét legnagyobb kérdéseire, de a vers végére érve sem tudja megválaszolni azokat. Esztétikai hatóereje – véleményem szerint – épp ebben a nyitottságban, lezáratlanságban, töredékességben, talányos voltában rejlik, s ebből fakad a lírai én helyzetének drámaisága is. E vers értelmezési kísérlete is bizonyítja, hogy nagytőlencse alatt látszik igazán, mennyire megalkotott a sokat emlegetett egyszerűség, s ezért lenne fontos, hogy az emlékév eseményei s ez a konferencia se Petőfi ikonszerűségét növelje, hanem a szövegek közelében tartsa őt.

Felhasznált szakirodalom

- Adamik Tamás – A. Jászó Anna 2010. *Retorikai lexikon*. Kalligram. Pozsony.
- Botond Ágnes 1973. *Petőfi Sándor: Világosságot!* Acta Universitatis Szegediensis 1973/6.5 – 28. http://acta.bibl.u-szeged.hu/5997/1/iuvenum_philologica_et_historica_006_005-028.pdf 2023. 08.28.
- Colston, Herbert L. 2015. *Using Figurative Language*. Cambridge University Press. New York.
- Colston, Herbert L. – O’ Brien, Jennifer 2000. *Contrast and pragmatics in figurative language. Anything understatement can do, irony can do better.* Journal of Pragmatics 32: 1557–1583. [https://doi.org/10.1016/s0378-2166\(99\)00110-1](https://doi.org/10.1016/s0378-2166(99)00110-1)
- Horváth János 1922. *Petőfi Sándor*. Pallas Kiadása. Budapest.
- Illyés Gyula 1967. *Petőfi Sándor*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest.
- Kerényi Ferenc 2008. *Petőfi Sándor élete és költészete*. Kritikai életrajz. Osiris. Budapest.
- Lausberg, Heinrich 1960/1998. *Handbook of Literary Rhetoric. A Foundation for Literary Study*. Brill. Leiden–Boston–Köln
- Margócsy István 1999. *Petőfi Sándor*. Korona Kiadó. Budapest.
- Nemesi Attila László 2009. *Az alakzatok kérdése a pragmatikában*. Loisir Könyvkiadó. Budapest.
- Pándi Pál 1972. *Kísértetjárás Magyarországon*. 2. köt. Magvető. Budapest.
- Peters, Heiner 2006. *Litotes*. In: O. Sloane, Thomas (ed.), *Encyclopedia of Rhetoric*. E-reference edition. Oxford University Press. The Midnight University. Vö. <http://www.oxford-rhetoric.com/entry?entry=t223.e150>
- Pálmai Kálmán 1976. Világosságot. In: Pándi Pál (szerk.) *Petőfi állomásai, versek és elemzések*. Magvető. Budapest. 395–411.
- Pándi Pál 1972. „Kísértetjárás” Magyarországon, 2. köt. Magvető. Budapest.
- Pándi Pál (szerk.) 1976. *Petőfi állomásai, versek és elemzések*. Magvető. Budapest.
- Raymond W. Gibbs, Jr. 1999. *The Poetics of Mind. Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge University Press. Cambridge.

Szathmári István (főszerk.) 2008. *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Szathmári István 2010. *Stiluseszközök és alakzatok kislexikona*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

W1 <https://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/petofi/el-oszo.htm>

Abstract

About the wondering Petőfi. Interpretation of the verse Világosságot!

The Petőfi commemorative year further enhances the iconic, mythical figure of the poet, instead of staying close to his life's work, deepening the analysis and interpretation of his poems and texts. This paper points to this very gap, and by rethinking the poem „Világosságot!” and by its poetic-stylistic analysis, it aims to point out the timeliness of rereading. The philosophical poem was written by Petőfi at the age of 24, in March 1947, and in it the familiar voice is heard, but we recognise in it a voice and form that are unfamiliar in their familiarity. This poem is not a model of the popular image of Petőfi, although its characteristic text-organising feature is the strong inner tension, contradictory nature, the enclosure of great energies in text. The pondering lyrical self is a hyperbolic person of the same rank as the world, but this greatness is an illusion, the speaker is plagued by doubts and trapped in insoluble dilemmas. The free verse-like flow of the lines and the fragmentary form also give a special tension, just as the rhythmic drift of the unrhymed dramatic iambic form is the rhythmic equivalent of the wavering, the wavering state of mind.

Keywords: meditative lyric, natural poet, rhetorical forms, litotes, polar opposition, questioning, free verse, dramatic iambic

Zhrnutie

O zamýšľajúcim sa Petőfim. Interpretácia básne *Világosságot!* (svetlo)

Pamätný rok Petőfiho ďalej zvýrazňuje ikonickú, mýtickú postavu básnika, namiesto toho, aby zostal blízko k jeho dielu a prehlboval analýzu a interpretáciu básní a textov. Štúdia poukazuje práve na túto absenciu. Autorka so svojou štúdiou by chcel poukázať na aktuálnosť Petőfiho diela prehodením interpretácie básne *Világosságot!* a jej poeticko-štylistickou analýzou. Filozofickú báseň napísal Petőfi v marci 1947 vo veku 24 rokov. Báseň má obvyklý hlas, ale rozpoznávame v nej časť a formu, ktorá je neznáma aj v jej známosti. Táto báseň nie je vzorom obrazu Petőfiho vo verejnej mienke, hoci jej charakteristickou textovou črtou organizátora je silné vnútorné napätie, rozpor a uzavretie veľkých energií v texte. Kontemplatívne lyrické ja je hyperbolická osoba rovnakej hodnosti ako svet, ale tu je táto veľkosť iba ilúziou, rečník je mučený pochybnosťami a uväznený v neriešiteľných dilemách. Línie voľného verša a fragmentárna forma tiež poskytujú zvláštne napätie, rovnako ako tok bezrýmovej dramatickej jambusovej formy je rytmickým ekvivalentom boja, kolísavého stavu mysle.

Kľúčové slová: meditatívna lyrika, prírodný básnik, rétorické figúry, litóty, polárny protiklad, skladanie otázok, voľný verš, dramatický jambus

Nagy Rebeka: *Toll*

VOKATÍVUSZOK PETŐFI LÍRÁJÁBAN⁷

Bevezetés

Petőfi lírájának egyik meghatározó stíluselemzője a közvetlen hangnem, a hétköznapi megszólalásformák líraivá emelése. A lírai erő és a közvetlenség nyelvi eszközök révén dolgozódik ki, a közlésforma, a diszkurzív helyzet alakításában pedig a *vokatívusz* műveletének is jelentős szerepe lehet. A lírai vokatívusz ugyanis a közlés címzettjének jelölésével nemcsak a beszéd irányultságát, hanem annak idejét és terét is kijelöli, az aposztrófikus megszólítás révén teremtve lírai közléshelyzetet (Simon 2015).

A tanulmány célja, hogy a vokatívusz, azaz a közvetlen megszólítás típusait és szerepeit bemutassa Petőfi lírai költeményeiben. Az elemzés kiindulópontja szerint az egyes lírai közlésmódok különbségei a vokatívuszi konstrukciók gyakoriságában, tipikus együttes előfordulásaiban és változataiban is tetten érhetők. A tanulmány az ELTE verskorpuszára (W1) építve tekinti át Petőfi vokatívuszi konstrukcióit, és értelmezi azok szerepét a lírai közléshelyzet kidolgozásában.

A tanulmány röviden tárgyalja a vokatívusz fogalmát és funkcióit, részletesen bemutatva a lírai diskurzusra jellemző aposztrófikus fikcióban betöltött szerepét (1.). Ezután ismerteti a vizsgálat anyagát és kutatási kérdéseit (2.). A 3. rész mutatja be a vokatívusz műveletének gyakorisági és funkcióbeli jellemzőit a vizsgált anyagban, majd a 4. rész azokra a szöveghelyekre tér ki, ahol Petőfi költeményeiben reflexív utalás történik a megszólítás műveletére.

---

⁶ Nyelvtudományi Kutatóközpont Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet, Nyelvhasználati és Nyelvi Tanácsadási Kutatócsoport és Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Pedagógiai Kar, Gyógypedagógiai Intézet, domonkosi.agnes@nytud.hu

⁷ A tanulmány elkészítését a #52311005 Visegrad Scholarship, továbbá a NKFIH K 137659 számú pályázata támogatta.

Az összegzés a vokatívuszt mint Petőfi lírájának jellegadó műveletét mutatja be, kitekintve a megszólítások lírabeli kutatásának további lehetőségeire is.

1. A vokatívusz fogalma és szerepe a lírai közléshelyzetben

A tanulmányban a *vokatívusz* fogalma ‘közvetlen megszólításra használt megnyilatkozás’ értelemben szerepel, azaz nem a terminus szűkebb értelmezése, a morfológiailag is jelölt névszói eset megnevezése érvényesül (Sonnenhauser–Hanna 2013). Vokatívuszként értelmezek tehát minden olyan megnyilatkozást, amelyben egy vagy több főnévi és/vagy névmási szerkezet önálló közlésegységként jelöli meg a közlés címzettjét.

A vokatívuszhoz mint pragmatikai művelethez több alapvető funkció társulhat. Leech (1999) – hétköznapi társalgások elemzése alapján – egyrészt a figyelem kezdeményezését, másrészt a címzett azonosítását, harmadrészt pedig a társas kapcsolat fenntartását és megerősítését tartja meghatározó szerepeinek. A vokatívusz működése ezzel összhangban funkcionális pragmatikai keretben olyan műveletként írható le, amely tipikusan a figyelmi jelenet és a referenciális jelenet összehangolásához járul hozzá (Tátrai 2011). A befogadói pozíció kiemelésével ugyanis egyrészt a figyelem irányítását kezdeményező aktust végez, tagolja (megnyitja vagy akár lezárja) a közlésegységeket, miközben a figyelmi jelenet szereplői közötti viszony (társadalmi, érzelmi) jellegét is kidolgozza (l. Domonkosi–Kuna–Imrényi 2020).

A lírai megszólalások olyan diszkurzív sémával jellemezhetők, amelyben a tényleges diskurzussal párhuzamosan megkonstruálódik egy fikcionális, közvetlen interakcióval jellemezhető aposztrófikus diskurzus, amelynek résztvevői a figyelmüket egy megfigyelhető referenciális jelenetre irányítják (vö. Simon–Tátrai 2017, Tátrai 2018). Az aposztrófé aktusa tehát a lírai diskurzusok egyik jellegadó tulajdonsága, amely meghatározó szerepet játszik a lírai beszédhelyzet létrehozásában (vö. Culler 2000).

A vizsgálat elméleti kiindulópontját jelenti, hogy személyviszonyok lírai alakításában, az aposztrófikus fikció konstruálásában meghatározó szerepe van a vokatívusz műveletének, a közlés irányultságának explicit jelölése

révén. A vokatívusz a lírában tipikusan a két diszkurzív dimenzió, a lírai beszédhelyzet és az aposztrofikus fikció viszonyának kidolgozásában kap szerepet (Simon 2015). A lírai szövegekben megvalósuló megszólító megnyilatkozások a vokatívusz hétköznapi nyelvi megoldásaira épülnek, azonban egyrészt összetettebb, kidolgozottabb konstrukciókban is megvalósulhatnak; másrészt a diszkurzív helyzet kettőssége, összetettsége révén is nagyobb mentális erőfeszítést igényelhet a feldolgozásuk.

2. Vizsgálati anyag és kutatási kérdések

Petőfi lírájának nyelvi, stílusbeli gazdagsága számos elemzés tárgya (pl. Prohászka 1909, Zlinszky 1922, Szathmári 1975). A költői nyelvére jellemzőnek tartott erő, nyugtalanság, természetesség, egyszerűség, közvetlenség (Prohászka 1909) különböző nyelvi műveletek révén valósul meg. Jelen vizsgálat egy nyelvi megoldásnak, a közvetlen megszólítás aktusának a Petőfi költői szövegeiben tapasztalható sajátosságaira irányul.

A vizsgálat az ELTE verskorpuszának (W1) keresőfelülete (l. Horváth et al. 2022) segítségével Petőfi összes költeményéből törekedett a vokatívuszi formák kiszűrésére. Mivel a verskorpusz a megszólítások tekintetében nincs annotálva, különböző olyan konstrukciókra, mintázatokra történt keresés, amelyek valószínűsíthetik a vokatívusz jelenlétét. Első közelítésként olyan együttállásokat kerestem, amelyek esetében egy egységen, egy soron belül szerepel egy nominatívuszban álló névszó, illetve egy 2. személyű ige, mert az ilyen szerkezetekben az esetrag nélküli névszói szerkezet nem lehet alany, így egyik valószínű szerepe a vokatívuszi funkció. A 2. személyű igealakok közül külön végeztem keresést a felszólító módú, a kijelentő módú, illetve a feltételes módú alakokra. Mindhárom keresés adatait áttekintettem, és szoros olvasással, heurisztikus módon alakítottam ki a tanulmányban bemutatásra kerülő tipikus vokatívuszi csoportokat.

A közvetlen vokatívuszokra irányuló lekérdezéseket egy olyan szempont is kiegészítette, amellyel a megszólítás módjának a vizsgált költői szövegekben való problematizálódására, reflektív megjelenésére kérdeztem rá. Ezeket

a helyzeteket a *szólít* és a *nevez* szavak különböző formáira való keresések révén igyekeztem feltárni.

A vokatívuszok és a megszólításra irányuló reflexiók nyelvi anyagának feldolgozása a következő kutatási kérdések megválaszolására irányult:

- Milyen fő címzettjei, megszólítottjai vannak a Petőfi-líra vokatívuszainak? Hogyan csoportosíthatók ez alapján a költeményekben előforduló megszólítások?
- Mutat-e együttjárást a vokatívuszok nyelvi kidolgozottsága, megformáltsága, szövegbe épülése a címzettek alapján elkülöníthető csoportokkal?
- Milyen lírai szerepei vannak Petőfi költeményeiben a megszólítás műveletére való reflexiónak?

3. A vokatívusz főbb szerepei Petőfi költészetében

A verskorpuszból nyert adatok rendszerezése alapján a szövegekben a vokatívuszok sajátos tematikus csoportjai ismerhetők fel. Ezek a tematikus csoportok pedig a megformáltság, a szövegbe illeszkedés módját tekintve is különböznek, jelezve azt, hogy a vokatívuszok vizsgálatában a most elvégzett előzetes, pilotjellegű elemzésen túl is fontos további kvantitatív és kvalitatív kutatási lehetőségek rejlenek.

A megszólításokat az elkülönített tematikus csoportok alapján mutatom be. Jellemző (3.1.) a hétköznapi élőbeszéd megszólításainak lírába emelése, amely általában helyzetimitációk megteremtésében kap szerepet. Hasonló, egyszerű kifejezésformákra építenek a szerelmi líra megszólításai (3.2.), kiegészülve a népköltészet eszköztárának a kedveshez forduló becézéseivel, illetve az érzelemkifejező szerepű fokozás, túlzás alakzataival. A tájleírások során (3.3.) maga a táj, a természet is párbeszédbe vonva, megszólítva jelenik meg; a természeti megszólítások azonban gyakran túl is mutatnak ezen, és a megszólított, megszemélyesítendő természeti erők érzések, fogalmak metaforáivá, jelképeivé lényegülnek át. Ezzel rokon módon (3.4.) az eszmék, érzelmek, fogalmak, gondolatok megszólítása az aktív érzelemkifejezés

lehetőségét hordja magában, (3.5.) a hétköznapi tárgyak megszólítása pedig a helyzetdalok dinamikus megszólalási lehetőségét teremti meg.

Petőfi megszólításainak és megnevezéseinek természetét tanulmányozva a valóban megszólítható és a meg nem szólítható címzettek megjelenítése között eltérések érzékelhetők. Szilasi úgy látja, hogy „a Petőfi-versek megszólításai, megnevezései voltaképpen csak a távoli, élettelen vagy válaszolni képtelen létezők megszólításában igazán hatékonyak” (2009: 54). Ez a különbség az egyes típusok szerint részletezendő adatok alapján elsődlegesen abban ragadható meg, hogy míg a személyekhez forduló vokatívuszok tipikusan egyszerű, a hétköznapi életben is használt kifejezések, amelyek az aposztrófikus helyzet megnyitásában és kidolgozásában kevésbé erőteljesen vesznek részt, addig a nem megszólítható címzettek már eredendően metaforikus, összetettebb diszkurzív tereket megnyitó, és gyakran nyelvileg is kidolgozottabb vokatívuszok révén vonódnak a szövegbe.

3.1. A hétköznapi megszólítások lírába emelése

Petőfi verseiben a hétköznapi, családi, baráti megszólítások változatainak igen széles repertoárja megjelenik. Az iskolai kánonnak is részét képező Petőfi-versek (*Anyám tyúkja*, *Arany Lacinak*, *István öcsémhez*) is számos ilyen jellegű, általánosan ismert vokatívuszt tartalmaznak. A lírai szövegekben aposztrófikusán, az elbeszélő jellegű költeményekben pedig a narratívába épülő párbeszédek részeként egyaránt azt a lehetőséget aknázzak ki ezek a formák, hogy egy-egy specifikus társas jelentésű megszólítás (pl. családi kapcsolatra utaló forma) akár önmagában, sűrítve is képes megidézni egy-egy helyzetet.

(1) Így *barátom*, te se hajts ama

Jajveszéklő emberek szavára. (Egy fiatal íróhoz)

(2) Azonban jer, *hugom*, menjünk most apánkhoz. (A táblabíróhoz)

- (3) „*Apám*, ehethném!
Erőködöm, hogy elaludjam,
Erőködöm, de el nem alhatom;
Apám, az éhség fáj, adj kenyeret,
Vagy csak mutasd meg, az is jólesik.” (Az apostol)

Az általános használatú vokatívuszok közé sorolható az istenhez való, egyszerű hétköznapi fohászkodások, istenhez forduló felkiáltások jelenléte is:

- (4) No ha ezek megtámadnak,
Mit csináljak, *istenem!* (Csak úgy omlanak most hozzám...)

3.2. A szerelmi költészet megszólításai

Petőfi szerelmi lírájának aposztrofikus helyzetei – a vágyott leány, majd később a hitves címzettként való megjelenítései – sokszor szintén egyszerű, a kedveshez fordulás hétköznapi jeleneit megidéző vokatívuszok révén dolgozódnak ki:

- (5) Csak szeress te engemet, leányka,
Szenvedésim tudni sem fogod. (Életem most...)

Jellemző a népköltészet, a virágénekek megszólításait alkalmazó odafordulás, metaforikus becézés is:

- (6) Halld meg, drága gyöngyöm,
Szép, szelíd galambom!
Amit érezék és
Szenvedék, elmondom.

Prohászka a szerelmes megszólításokat illetően azt emeli ki, hogy Petőfi „a szokásos kicsinyítés helyett legtöbbször éppen ellenkezőleg kiemelő, fokozó,

túlzó kifejezéseket használ” (1909: 12), és példákat is hoz az ilyen megszólításokra, többek között:

(7) Isten veled, *szép ifjú hitvesem,*
Szívem, szerelmem, lelkem, életem (Bucsó)

A túlzó, halmozó kifejezések mellett azonban a hétköznapi helyzetek megjelenítésében egyszerű, mindennapi szólítások is szerepet kapnak (*lyányka, feleségem, kincsem, galambom, szívem gyöngye*).

3.3. A természet megszólítása

A természeti erők, természeti tényezők megszólítása, diskurzusba vonása olyan művelet, amely elevenné teszi Petőfi tájleíró költészetét és természeti képeit egyaránt. Tájleíró költészetének kanonikus darabja, *Az alföld* szövege is címzettként, hangsúlyos vokatívuszokkal megszólítva teszi a lírai szöveg részévé a szembeállított Kárpátokat és az Alföldet. A természeti erők megjelenítése az aposztrofikus fikció címzettjeként már önmagában is megszemélyesítő szerepű művelet, emellett sokszor kifejtett antropomorfizáló képsorokba is épül, miként az *Erdélyben* című versében is:

(8) Barangol és zúg, zúg az őszi szél.
Csörögnek a fák száraz lombjai,
Mint rab kezén a megrázott bilincs.
Hallgass, *zugó szél*, hadd beszéljek én!

A táj metaforikus megszólítása sokszor további képi síkokkal egészül ki, metaforaláncolatba épül:

(9) Te vagy, oh szép *alföld* végtelen *rónája*,
Lelkem legkedvesebb mulatótanyája.
Az a görbe felföld hegy- és völgyeivel

Könyv, melynek számtalan lapját forgatni kell,
De te, *alföldem*, hol hegy után hegy nem kél,
Olyan vagy, mint a nyílt, a fölbontott levél,
Amelyet egyszerre átalolvashatok (...) (A csárda romjai)

Jellemző példája a természet vokatívusz általi megszemélyesítésének *A tél halála* című vers, amelyben a TÉL mint a ZSARNOKSÁG allegorikus megjelenítője szólítódik meg, a FÖLD pedig mint ellene KÜZDŐ ERŐ, szereplő szintén megszólítva konstruálódik. A vers dinamikáját pedig éppen az a megszólalásmód adja, amely ezt a két tényezőt közvetlenül megszólítva fenyegeti, illetve buzdítja:

(10) *Durva zsarnok, jégshivű tél,*
Készülj... készülj, a halálra!
(...)
Meg fogsz halni, *vad, bitor tél!*
(...)
Harcolj, harcolj, *föld*, a téllal (...) (A tél halála)

A természeti erők küzdelmének allegóriáját a tél és a zsarnok fogalmának a vokatívusz műveletében megtörténő metaforikus azonosítása teremti meg. Az ellentétben álló metaforikus vokatívuszok a fogalmak, érzések aposztrofikus jelenetekbe való helyezésével élénk megszemélyesített jeleneteket hoznak létre.

3.4. Fogalmak, érzelmek, gondolatok megszólítása – szimbolikus megszemélyesítések

Petőfi lírai nyelvének, a megalkotott diszkurzív helyzeteknek az egyik fontos jellemzője tehát, hogy a világ bármely entitása megszólítható, a lírai beszélő minden egyes dologhoz közvetlenül odafordulva beszél, a testrészekről az érzelmeken át a magasztos eszméig mindent párbeszédbe léptetve mutat be.

Tipikus címzettnek számít a HAZA, a NEMZET a SZABADSÁG, amelyek meg-
személyesítése, személyes erővel való nyelvi felruházása már önmagában is
képes megteremteni a patetikus hangvételt.

- (11) Ébredj, ébredj, *istenverte nemzet* (...) A nemzethez
(12) Oh tekints ránk, *főnséges szabadság!* (A szabadsághoz)

A SZÁLLÓ IDŐ toposza is címzettként, vokatívusz révén jelenik meg, mutatva
azt a sajátosságot, hogy Petőfi lírájába igen gyakran a hozzájuk intézett be-
széd révén vonódnak be a legkülönbözőbb tényezők:

- (13)...Mostan röppülj, *idő*,
Míg távol kedvesem;
Midőn együtt leszünk,
Midőn őt ölelem:
Nem bánom én, ha mindenik
Órad eltart egy századig! (Az időhöz)

A megszólítás műveletének mindenre kiterjedő erejét mutatja, hogy a saját
testi reakciók, a lelkesedés, az érzelmi felhevültség összetevői is aposztrofikus
felszólításban kerülhetnek színre:

- (14) Dobogjatok *szíveink* kevélyen,
Diadalmunk előérzetében!
Pirulj, *arcunk*, pirulj zsarnok-vértül,
És ne saját szívünk szégyenétül! (Buda várán újra német zászló)

Az érzelmek, érzések, elvont dolgok megszólítotttsága emellett igen gyakran
metaforikus azonosításokkal, sőt képsorokkal egészül ki:

- (15) Félre mostan, félre a fejemről,
Bú, te fekete, nehéz sisak!...
Jer, jókedv, te könnyü tarka csákó,

Melyen pajkos tollak inganak.
(...)
Félre, *bú, te lándzsa*, mely szögezve
Vagy tulajdon gazdád keblinek...
Jer, *jókedv, te szép virágbokréta*,
Mit keblemre bátran tűzhetek. (Félre mostan)

3.5. A diskurzusba vont tárgyak lírája: a helyzetdalok megszólalásmódja

A feltárt vokatívuszok egyik jellemző csoportja egyszerű hétköznapi dolgok, tárgyak, az élet alapvető kellékeinek megszólítását tartalmazza. Olyan aposztrófikus helyzetek jönnek így létre, amelyeket éppen ez a fiktív beszédmód avat líraivá. A bordal műfaja a megszólítás révén, a bor társként, barátként való megjelenítés révén elevenedik meg:

(16) *Oh bor!* te voltál eddig egy barátom;
De látom,
Hogy már kihalt tüzed, mely értem ége,
S frigyünknek vége, vége. (A borhoz)

Hasonló, tárgyhoz intézett beszéd révén történő megszemélyesítésre épül a pipát és a leányt párhuzamba állító, összetett hasonlatsort alkotó vers is:

(17) Szeretlek én téged, *pipám!*
És a dohányt, mely benned ég;
Hogy is ne? füstöd fellege,
Miként galambom szeme, kék. (Szerelem- és pipadal)

A hétköznapi tárgyak megszólítása mellett interszjektív viszony jön létre a költészet szimbólumaként megszemélyesített lanttal is. A hangszer a költé-

szet, a költői viselkedés megjelenítőjeként összetett képi viszonyrendszerbe kerül. A vokatívusz révén is erősített megszemélyesítő szerkezetben a lant önállóan cselekszik, ok-okozati metonimikus viszonyt is leképezve a költői érzelm kifejezéssel.

(18) Zengj tehát, zengj, édes *lantom*,
Zengd ki, ami benned van,
Szólj vadúl, és szólj szelíden,
Ragyogóan és sötéten,
Szomorúan és vigan. (Az év végén)

Az életszerűség meghatározó eszköze, hogy a történések, események nem egy semleges kiindulópontú narratívaként, hanem diszkurzívan, párbeszédben, valakihez, valamihez szólva jelennek meg. Jellemző példája ennek a helyzetnek, amikor a beszélő a saját lábához fordulva szólal meg:

(19) Pórus járta a leányok,
Eddig én jártam utánok,
Most ők járnak én utánam:
Látod, látod, csámpás *lábam!* (A csámpás legény)

4. A szólítás művelete mint a reflexió tárgya Petőfi költeményeiben

Azon túl, hogy a megszólítás az aposztrófikus helyzet megteremtésének alapvető eszköze, Petőfi költészetében több esetben is reflektálttá válik a megszólítások érzelm kifejező és társas szerepe is. Szilasi (2009) Petőfi megszólításait és megnevezéseit problematizáló esszéjében a közvetlen lírai beszéd létrehozhatóságának nehézségeivel kapcsolja össze a szólítás módját tematizáló szövegeket. A *Füstbe ment terv* és a *Minek nevezzelek?* ennek a bizonytalanságra reflektáló attitűdnek a legtipikusabb és legismertebb példái.

A megszólítás módja a társas kapcsolatminőség jelölőjeként válik reflektálttá *Egressy Etelke* című versében. Ezek a vokatívuszok ugyanis nem a vershelyzet közvetlen megteremtéséhez járulnak hozzá, hanem olyan megidézett megszólítások, amelyek sajátos szociokulturális pozíciókat jelenítenek meg. Tovább színezi ezt a helyzetet, hogy a megidéző szerepű szólító formák (*gyermekem, kedvesem*) egy olyan aposztrófikus helyzetbe épülnek bele, amelyet általános szerepű vokatívuszok (*férfiú, te nő*) hívnak elő.

- (20) Boldog vagy, *férfiú*, és boldog vagy *te, nő*,
Kik azt mondjátok e lánykának: *gyermekem*,
Hanem tinálatok még boldogabb lesz az,
Ki ekkép *fogja majd szólítani: kedvesem!* (Egressy Etelke)

A szerelmi költészet sémáinak a vokatívuszokban is megmutakozó lehetőségeire reflektál az *Elmondanám* című rövid költemény, amely a vers születését, a lírai helyzet megteremtését, a szerelmi líra címzettjének létezését humorosan, önironikusan problematizálja, azáltal, hogy csattanójában azt állítja, nincs kit a részletezett módon megszólítani.

- (21) Elmondanám: „Megállj, *leányka*
Megállj, *virágom, csillagom!* (...)” (Elmondanám)

Szintén a könnyed humor eszközével kapcsolódik össze a megszólítások kérdéskörének megjelenítése a *Sári néni* című versben, amely az idő múlását az életkoronként változó megszólítási szokások megidezésével érzékelteti:

- (22) *Sári néni*, hej, mikor kendet még
Sárikámnak, húgomnak *nevezték!* (Sári néni)

A megszólítások módjának, szerepének tematizálása meglátásom szerint a Petőfi-líra megszólalásmódjainak egyik előremutató, a modern lírához közelítő sajátossága, ugyanis ez a kérdéskör tipikusan a lírai helyzet és a versbeszéd megalkotottságának kérdéseibe ágyazva jelenik meg.

Összegzés

Az ELTE Verskorpusz keresője segítségével áttekintett nyelvi anyag azt mutatja, hogy Petőfi költészetének különböző irányában, a szerelmi költészetben, a tájleírásban, a hazafias költészetben, a hétköznapi szituációkat megidéző helyzetdalokban egyaránt meghatározó szerepűek a megszólítások, sőt a lírájának különböző megszólalási módjait akár elkülöníteni is segíthetnek a megszólítás műveletének eltérő szerkezetű, kidolgozottságú és szerepű változatai. A verskorpusból kinyert adatok alapján Petőfi költészetének meghatározó, líraképző erejű művelete a vokatívusz, amely alapvető szerepet játszik az aposztrofikus helyzetek megképzésében. Megtalálhatók a hétköznapi élőbeszéd megszólításai, a szerelmi lírának a népköltészetből merítő formái, a táj, a természet vokatívuszok révén való megszemélyesítése, különböző természeti erőkhöz, érzésekhez, fogalmakhoz, illetve a hétköznapi tárgyakhoz forduló szólítások is.

A vokatívuszon belül az elsősorban a címzett sajátosságai alapján elkülönített tematikus csoportok sajátos együttjárásokat mutatnak a vokatívusz megvalósulásának formai sajátosságaival is, ez pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy érdemes további szisztematikus, kvantitatív és kvalitatív kutatásokat végezni a vokatívusz lírabeli szerepét illetően. Az eddigi adatok ugyanis azt mutatják, hogy a vokatívuszok megoszlása és típusai műfaji, tematikai és attitűdbeli különbségeket is képesek jelezni.

Felhasznált szakirodalom

Culler, Jonathan 2000. Aposztrofé. *Helikon* 46/3: 370–385.

Domonkosi Ágnes – Kuna Ágnes – Imrényi András 2020. A vokatívusz a mondaton innen és túl. In: Hrenek Éva – Kuna Ágnes (szerk.): *A magyar mondat és kontextuális környezete. Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában* 8. Az ELTE BTK MNyFI Mai Magyar Nyelvi Tanszék és az ELTE DiAGram Funkcionális Nyelvészeti Központ konferenciájának absztraktkötete. 16.

- Horváth Péter – Kundráth Péter – Indig Balázs – Fellegi Zsófia – Szláwich Eszter – Bajzát Tímea Borbála – Sárközi-Lindner Zsófia – Vida Bence – Karabulut Aslihan – Timári Mária – Palkó Gábor 2022. ELTE Verskorpusz – a magyar kanonikus költészet gépileg annotált adatbázisa. *XVIII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*, 375–388.
- Leech, Geoffrey 1999. The distribution and function of vocatives in American and British English conversation. In: Hasselgård, Hilde – Oksefjell, Signe (eds.): *Out of Corpora: Studies in Humour of Stig Johansson*. Rodopi. Amsterdam. 107–118.
- Prohászka János 1909. *Petőfi költői nyelvének fősajátságai*. Nyelvészeti Füzetek. 58. sz. Atheneum. Budapest.
- Simon Gábor 2015. Megszólalás és megszólítás – az interszubsztitívitás mintázatai a lírai diskurzusokban. In: Bódog Alexa – Csátár Péter – Németh T. Enikő – Vecsey Zoltán (szerk.): *Használat és hatás: újabb eredmények a magyarországi pragmatikai kutatásokban*. Loisir Kiadó. Budapest. 35–66.
- Simon Gábor 2016. *Bevezetés a kognitív lírapoétikába. A költészet mint megismerés vizsgálatának lehetőségei*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Simon Gábor – Tátrai Szilárd 2017. „Tőlem ne várjon senki dalt” – Az elégikus líramodell kidolgozása Arany János költészetében. *Magyar Nyelvőr* 141: 164–90.
- Sonnenhauser, Barbara – Hanna, Patrizia Noel Aziz 2013. Introduction: Vocative! In: Sonnenhauser – Hanna (eds.): *Vocative! Addressing between system and performance. Trends in Linguistics. Studies and Monographs* 26. Berlin: De Gruyter Mouton. 1–23.
- Szathmári István 1975. Petőfi és irodalmi nyelvünk. In: Paál Rózsa – Wéber Antal (szerk.): *Petőfi-mozaikek*. Tankönyvkiadó. Budapest. 219–233.
- Szilasi László 2008. Mindig füstbe megy. Megnevezés és megszólítás Petőfinél. *EX Symposion* 64: 53–55.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.

Tátrai Szilárd 2018. Az aposztrofikus fikció és a közös figyelem működése a dalszövegekben – társas kognitív megközelítés. In: Domonkosi Ágnes – Simon Gábor (szerk.): *Nyelv, poétika, kogníció. Elmélet és módszer a poétikai kutatásban*. Líceum Kiadó. Eger. 65–78.

Zlinszky Aladár 1922. Petőfi nyelvéről. *Magyar Nyelv* 18: 189–198.

Internetes források

W1 – <https://verskorpusz.elte-dh.hu>

Abstract

Vocatives in Petőfi's poetry

One of the defining stylistic features of Petőfi's poetry is the direct tone, the elevation of everyday forms of speech into poetic forms. Lyrical force and directness are elaborated through linguistic devices, and vocative acts can also play a significant role in shaping the discursive situation. The aim of this paper is to present the types and roles of vocative or direct address, in Petőfi's poems. The vocatives identified from the ELTE Poetry Corpus can be classified into several groups. On the one hand, there are invocations of everyday speech, which are generally used to create imitations of situations. In addition to such everyday forms of expression, there are also invocations of love poetry, which are complemented by the use of folk poetry's vocatives along with intensification and exaggeration to express emotion. In poems describing landscapes, nature itself appears in dialogue. The addressing of nature, however, often goes beyond this and develops metaphors or symbols of the natural forces, feelings and concepts that are addressed and personified. In a related way, the addressing of ideas, emotions, concepts and thoughts carries with it the possibility of active emotional expression. And the addressing of everyday objects creates the possibility of a dynamic expression of situation songs.

Keywords: apostrophic fiction, vocative, corpus, love lyric, landscape poetry, personification

Zhrnutie

Vokatívy v Petőfiho textoch

Jedným z určujúcich stylistických faktorov Petőfiho lyrizmu je priamy tón, povýšenie každodenných foriem reči na lyrizmus. Lyrická sila a bezprostrednosť sa rozvíjajú prostredníctvom jazykových prostriedkov a fungovanie vokatívu môže tiež zohrávať významnú úlohu pri formovaní diskurzívnej situácie. Cieľom štúdie je predstaviť typy a úlohy, teda priameho oslovenia, v Petőfiho básňach. Slovnú zásobu odhalenú na základe Poetry Corpus ELTE možno rozdeliť do niekoľkých skupín. Existuje povýšenie každodenných rečových adres na texty, ktoré zvyčajne zohrávajú úlohu pri vytváraní situačných napodobení. Adresy lúboštnej lyriky stavajú na podobných, jednoduchých formách vyjadrenia, doplnených prezývkami ľudovej poézie, ktoré sa obracajú na druh, ako aj formami vylepšenia a preháňania, ktoré zohrávajú emocionálnu expresívnu úlohu. V rámci opisov krajiny sa do dialógu zapája a rieši aj samotná krajina, príroda. Prírodné adresy však často presahujú tento rámec a adresované a personifikované sily prírody sa transformujú na metafory a symboly pocitov a konceptov. Podobným spôsobom riešenie myšlienok, emócií, konceptov a myšlienok so sebou nesie možnosť aktívneho emocionálneho vyjadrenia, pričom riešenie každodenných predmetov vytvára možnosť dynamického prevedenia situačných piesní.

Kľúčové slová: apostroficá fikcia, vokatív, korpus básní, lúboštné texty, krajinná poézia, personifikácia

PETŐFI-PÁRHUZAMOK CATULLUS ÉS HORATIUS MAGYAR HATÁSTÖRTÉNETÉBEN

Bevezetés

A pozitívista alapozottságú irodalomtörténeti ismertetések a költő műveiből az adott alkotó lelkialkatára nézve vontak le (nem egyszer sarkító) következtetéseket, s ezt az adott kor jellegzetességeire is visszavezették. Az antik költők pozitívista életrajzait gyakran a versek célzásából, utalásaiból kikerekített motívumokra épülő regényes elemek tarkítják. A római költőkről magyarul íródott ismertetések színezékanyagául szolgálnak a hasonló alkutáknak tartott magyar költőkkel vont párhuzamok.

Taine azt javasolja a régi korok irodalmáról írónak, hogy az elvont dolgokat tegyék konkréttá, lássák meg az absztrakt jelenségek mögött a hús-vér embert, s úgy írjanak az adott költőkről, mint az utazó, aki idegen helyen partra szállva megfigyeli „az arcokat és a mozdulatokat, a járdákat és a kocsmákat, a sétáló polgárt és a borozó munkást”; a legfontosabb tehát szerinte, hogy „pótoljuk, amennyire csak lehet, a helyszíni, személyes, közvetlen és érzékelhető megfigyelést”, s ilyen módon „tegyük a múltat jelenné” (Taine 1998: 35). A múlt jelenné tétele nem egyszer a régi és kortárs vagy közelmúltbeli költők között vont párhuzamok révén valósul meg, s ehhez – hogy a láttatás minél hatásosabbra sikerüljön – a legjobb olyan költőegyeniségek példájával élni, akiknek az életkörülményeibe a befogadó a lehető legjobban beelát.

A magyar kultúrában a XIX. század második felének, részben még a XX. század elejének irodalomértését is olyannyira meghatározta Petőfi életművé-

---

⁸Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, polgara@ujs.sk

nek és életrajzi körülményeinek ismerete, hogy ez a műfordításokra, a világ-irodalom jelenségeinek, köztük az antikvitásnak a megítélésére is kihatott. Petőfi mellett Arany a másik leggyakoribb hivatkozási pont, az antikvitással foglalkozó magyar nyelvű szakirodalom, az oktatásban használt kiadványok gyakran hasonlítják hozzájuk a római és görög költőket, gyakoriak az életrajzi és stílusbeli párhuzamok. Tanulmányomban ezt módszert Catullus és Horatius magyar hatástörténetében vizsgálom, rámutatva egyrészt az irodalomtudományi paradigmák működési mechanizmusaira, másrészt arra, hogyan befolyásolja ez a látásmód az antik költészet magyar befogadását, azon belül a műfordítások megszületését, s hogyan hat vissza a párhuzamként megidézett kortárs vagy közelmúltbeli költők, köztük Petőfi életművének megítélésére. Az első alfejezetben a Catullus-, a másodikban a Horatius-hatástörténetre koncentrálunk, s példáinkat elsősorban Csengeri János (1856–1945) és Szász Károly (1829–1905) értekező szövegeiből, kisebb részben műfordításaikból, szövegkiadásaikból vesszük.

Petőfi-párhuzamok Catullus magyar hatástörténetében

Catullus és Petőfi rokonítása a pozitivista alapozottságú szakirodalomban a költők lelki alkatának a vizsgálatán alapszik. Csengeri János, Catullus fordítója abban az irodalomtörténeti tanulmányban, melyet fordításának előszavaként közölt, kiemeli a két költő természetének hasonlóságát: „mind a kettő hajthatatlan, büszke természet, erős a szeretetben, a gyűlöletben” (Csengeri 1880: 36). Ehhez járul az életrajzi párhuzam: „Fiatalon halt meg mind a kettő.” (Csengeri 1880: 36) Az összehasonlítás közvetve kihat a vázolt, regényes Catullus-életrajz más aspektusaira is, a fordító-előszóíró úgy alakítja a római költő életrajzának ismertetését, hogy több ponton is kedvenc magyar költőjére emlékeztessen. Ezt szemléltetendő néhány példa: „Korán megért; oly nagyon tudott szeretni s oly nagyon gyűlölni, hogy időnek előtte el kellett pusztulnia.” (Csengeri 1880: 18) „Volt Catullusnak egy fitestvére, kit rendkívül szeretett.” (Csengeri 1880: 19–20) „Apja olyan volt, mint a költők apja rend szerint lenni szokott: korlátozott látó-körű és

prózaik.” (Csengeri 1880: 20) „Legszebb dalaiba belejátszanak szülőföldje képei.” (Csengeri 1880: 21) A Lesbia-szerelem sok ponton igazolhatatlan életrajzi háttérrel is sikerül Csengerinek úgy alakítania, hogy azt a következtetést vonhassa le, hogy Catullus nem volt házasságtörő, sőt, „a 22.-ik sz. versben nyilvánvaló a házasság tisztelete s Catullusnak a tiszta házi boldogság iránt való fogékonysága” (Csengeri 1880: 35).

Catullust a Nap szekérét hajtó, a magasba feljutó, ám hamar elbukó Phaetónhoz hasonlítja (Csengeri 1880: 27–28). Ezzel párhuzamos a magasban tündöklő, de a pályáját gyorsan bevégző hullócsillag vagy meteor képe, mely a Petőfi-szakirodalomban bukkan fel (Margócsy 2011: 89). Korábban Petőfi ezt a metaforát Vörösmartyval kapcsolatban alkalmazta gúnyosan (*Vörösmartyhoz* c. vers, 1848), nála a csillag lehullása nem a dicső halál, hanem a szégyenletes bukás képe: „Ki hitte volna? én nem hittem, / Hogy neved is, e fényes név, / Hazánk egén csak rövid létű / Futócsillag volt, nem egyéb.” (Petőfi 1986: 385)

Csengeri Catullust mint „Róma fiát” mutatja be, leírását a körülmények rajzával kezdi, az olvasók elé állítva a tipikus rómaid, a maga jellegzetes gondolkodásával, ízlésével, elfogultságaival. „Rómában nem önmagáért van az ember, hanem a társadalomért: önmagában véve elenyésző semmi” – szögezi le határozottan (Csengeri 1880: 6), s ezzel az olvasónak már akkor is a reformkori költők közéleti elhivatottságát juttatja eszébe, mielőtt még Petőfi neve felbukkana a szövegben. A XIX. század magyar költője sem önmagáért van, hanem a közösségért, amelyet képvisel: „Ha nem tudsz mást, mint eldalolni / Saját fájdalomad s örömed: / Nincs rád szüksége a világnak” (Petőfi 2008: 17). A Csengeri által sugallt párhuzam ellenére Petőfi *A XIX. század költői* című versének tágabb kontextusa nem a római irodalom irányába vezet. A kritikai kiadás Müller Lipótra hivatkozva egy Béranger-verset ad meg párhuzamként. Fried István Petőfi versét Eötvös József *Én is szeretném...* című költeményével összevetve, a világirodalmi kontextusba beágyazva tárgyalja, rámutatva az „individualitás és a kollektivitás lényegileg eltérő megjelenítései”-re (Fried 1998: 46), s arra, hogy Petőfi „a lengyel messianista gondolkodásból formálódott költő-magatartást szembesíti az 1840-es esztendő magyar *Új Mózes-képzetével*” (Fried 1998: 45).

Csengeri Catullus-fordításának előszavát olvasva a tágabb kortörténeti kontextus is kirajzolódik előttünk, felületesen, elnagyolt vonásokkal. Csengeri hangsúlyozza, hogy a rómaiak „durva marczona harczfiak”, csak a haszon érdekli őket, a szépséggel nem törődnek, mert „nem is fejlődött ki a szép iránti érzékek” (Csengeri 1880: 7). Hogy ennek ellenére mégis kialakult a római irodalom, az Csengeri szerint azzal függ össze, hogy „a római irodalom nem nemzeti talajon sarjadt fel” (Csengeri 1880: 8), hanem görög közreműködéssel. A nemzeti kötődést Csengeri műfaji alapon is szelektálja, bizonyos műfajok (pl. szatíra, tanköltemény) szerinte jobban összeegyeztethetők a római sajátosságokkal, de általában véve a lírai költészet nem illik szerinte a római nép természetéhez. Csengeri, ahogy ez a pozitivisták szakirodalmában megszokott, vegetatív metaforákkal érzékelteti a művészetek fejlődésének folyamatát. Taine a három alaptényező (a faj, a környezet, a pillanat) közül az utóbbit tárgyalja egy fejlődési folyamat részeként, a népek fejlődését a növényekéhez hasonlítva: „egy nép épp olyan, mint egy növény: ugyanaz a nedv, hasonló hőmérsékleten és hasonló talajon, a növény folyamatos fejlődésének különböző fokain különböző képződményeket hoz létre: rügyeket, virágokat, magokat – s mindezt oly módon, hogy a megelőző mindig feltétele a következőnek, amely akkor születik, amikor a másik elhal.” (Taine 1998: 42). Csengeri a lírai költészetet hasonlítja egy virághoz: „Hogy’ is virágozhatott volna fel a lyrai költés az egyéniség sírhalmán? Ez az a virág, a mely nem tudott hozzászokni a római talajhoz. S ha megélt is, csak délig nyíló virágot nyitott.” (Csengeri 1880: 9)

Ebben a kontextusban Catullus egy ritka kivételnek tűnik. Csengeri az iskola által preferált Horatius költészetével az energikusabb, üdébb Catullust állítja szembe, akinél olyan tulajdonságokat becsül, amelyeket Petőfivel kapcsolatban is gyakran emlegetnek: „a szenvedély kicsikarta önkénytelen, őszinte vallomást”, „a természetes, egyszerű, naiv költői nyelvet s az érzelmek legközvetlenebb nyilatkozatát” (Csengeri 1880: 15–16). Ez összhangban van Petőfi egyik költőszerepével, „a természetbe és a közösségbe beleolvadó, bennük tökéletesen feloldódó »természetes« költő”-ével (Margócsy 2011: 105), Csengeri hozzáállása azonban leszűkítő, a Petőfi-költészet további aspektusait nem veszi számba, s Catullus költészetét is meglehetősen

egyoldalúan mutatja be. Ugyanez a Catullus-kép jelenik meg az *Egyetemes irodalomtörténet* rómaiakról szóló fejezetében, mely szerint Catullus „épen úgy, mint Petőfi, egyszerű nyelven, őszintén, szépítés nélkül föltárja előtünk szívét és szíve redőit; szeretetét, gyűlöletét elementáris erővel kifejezi” (Csengeri 1905: 55). Petőfi mellett egyéb újkori világirodalmi párhuzamok is felmerülnek: „Az új lyrának sem azelőtt, sem azután nem volt Rómában Catullusnál hivatottabb művelője. Ő a római irodalom Mussetje, ifjú Goetheje, Petőfije” (Csengeri 1905: 55).

Ez a Catullus-portré a láttatást, a választott fordítói módszert is befolyásolja, melynek célja a befogadók igényeihez igazodás, akik közt nyilván szintén nagy számban voltak Petőfi-rajongók (Csengeri Catullus-fordításairól és a domesztikálás módszeréről részletesebben lásd: Polgár 2003: 48–84.) A Petőfi-művek ismerete olyan evidenciának tekinthető, amelyre az idegenség megszüntetésére törekvő fordító nyugodtan építhetett. Petőfi neve Catullus csókversei kapcsán a fordításokhoz írt jegyzetekben is felmerül, Csengeri itt idézi „az összehasonlítás kedvéért” Petőfi *Így ni, látod...* kezdetű népies zsánerképét (Catullus 1880: 142–143). A versre Csengeri mint „újonnan felfedezett”-re utal, hiszen a hagyatékból előkerült művet a Catullus-fordítás megjelenésének évében közölte Csáktornyai Lajos (Petőfi 1983: 192). Csengeri fordítása első változatában nem az eredeti formákban, hanem ütemhangsúlyosan, rímesen fordítja Catullust. A verseket címeikkel is ellátja, az eredetivel ellentétben több közülük strófikus elrendezésű lesz. Petőfi említett csókverséhez hasonló hangoltáságú, a népies zsánerképeket idézi fel pl. a *Hány a csók?* című (Catullus 1880: 63–64), a *Csókra vágyás* (Catullus 1880: 106), a *Csókrablás* (Catullus 1880: 106–107), Petőfi bordalaira emlékeztet a *Bordal* című Catullus-vers (Catullus 1880: 109).

Petőfi-párhuzamok Horatius magyar hatástörténetében

Bár a költők lelki alkatának megfeleltetése Petőfi és Horatius esetében problematikusabb, mint Petőfi és Catullus párhuzamba állításakor, a két költő életműve között több kapcsolódási pontot is találunk, melyekre a szakiro-

dalom már korábban rámutatott (Ferenczi 1892a, Ferenczi 1892b, Ferenczi 1892c, Gábor 2017). Érdemes a párhuzamot egy másik nézőpontból, Horatius életművének interpretációja szempontjából is megvizsgálni. Horatius XIX. századi magyar értelmezőjében számos ponton merülnek fel (néha távolinak vagy általánosítónak tűnő) analógiák, melyek az iskolai oktatást is segíthetik. A szakirodalomban is megjelenő megállapítások pl. Horatius és Petőfi bordalainak kapcsolatáról vagy a költői öntudat kifejeződéséről (vö. Ferenczi 1892c) bekerülnek a tankönyvekbe is. A Csengeri által átdolgozott, bevezetésekkel és magyarázatokkal ellátott iskolai Horatius-kiadás az egyes versek előtt összefoglalja az adott költemény tartalmát és „dispositíóját” (Csengeri 1893: VI), a latin szöveg után pedig konkrét szövegmagyarázatokat közöl; mind a dispositióba, mind a szövegmagyarázatokba hatástörténeti utalások is beleférnek. A hatástörténet, különösen a magyar párhuzamok felmutatása a tankönyv lényegi eleme: az előszó szerint a Horatiusszal való „tüzetes foglalkozást a modern irodalmakra tett rendkívüli hatása is” megköveteli, s mi magyarok „más népeknél inkább vagyunk hálára kötelezve a *költő* iránt is” (Csengeri 1893: VII). Bár az előszó itt elsősorban nem Petőfire, hanem Berzsenyire utal (akit Csengeri egyesén Horatius másának nevez, Csengeri 1893: VIII), a magyarázatokban a Berzsenyi-utalások mellett Petőfi-párhuzamok is felbukkannak (Horatius 1893: 28, 113). A kiadvány fő célja, hogy vonzóbbá tegye „Horatius studiumát tanuló ifjúságunkra nézve” (Csengeri 1893: VIII), s ehhez a közvetlenebb hangú Petőfi megidézése nyilván erőteljesebben hozzájárulhat.

A Horatius–Petőfi párhuzam rejtettebben, de jelen van Szász Károly pár évvel korábban megjelent Horatiusról szóló kötetében is, melynek műfaja az alcím szerint „élet- és jellem-rajz” (Szász 1891). Szász nézőpontja Csengeriéhez hasonló, a pozitívizmus elméletéhez köthető. Szász is Horatius verseiből olvassa ki a költő életrajzát, erkölceit, a római történelmet, s Horatiusra mint nemzeti költőre tekint. Értekezése szövegét versbetétekkel, saját versfordításokkal fűszerezi.

Augustus korát a szabadságharc utáni időszakkal és a kiegyezés korával hozza párhuzamba. Ez ugyan nem hangzik el explicit kijelentésként, de a korabeli olvasó a beszédmód, a szóválasztás alapján nyilvánvalóan felismeri

a párhuzamokat. A „philippi-i harcot” a szabadság elvesztéseként értékeli – Philippi Segesvár tükre lesz, Róma a szabadságharcban egy rövid időre felmagasztalódó, utána viszont megalázkodó magyarságé: „Róma, miután fejét egy pillanatra fölemelé, annál mélyebben fogja a második triumviratus előtt meghajtani. A szabadság és menekvés semmi reménye sem maradt fenn s a hős szívek soka, önkardja hegyén vérzett el” (Szász 1891: 18). Horatius mint egy feltámadt vagy más, józanabb, megalkuvó utat választó Petőfi bukkan fel a philippi csata leírásában, még a köd mint a költő eltűnésének közege is megjelenik a leírásban: „üzői elől a láthatár ködébe veszett el” (Szász 1891: 18). A korabeli tankönyv tartalmi összefoglalója szerint a III. könyv 2. órájának lényege: „*A haza minden előtt*. I. A ki jó hazafi akar lenni, az először is a csatamezőn: 1. hősiessé bátorsággal rémíti az ellent; 2. életét is feláldozza honáért, ha kell” (Horatius 1893: 74). Horatius viselkedése a „*dulce et decorum est pro patria mori*” (Carm. III. 2) szellemével ellentétes, a költészete iránt rajongó XIX. század végi filozófus viszont elégedetten nyugtázza, hogy hálásak lehetünk neki, hogy saját maga akkor nem igyekezett megvalósítani ezt az eszmét (Szász 1891: 19). Szász meg van győződve arról, hogy megfutamodása és behódolása ellenére Horatius gondolatban és titokban a köztársaság és a szabadság híve maradt. A szabadság elvesztésének, a mély kiábrándultságnak a dokumentuma a 16. epodos, melyet a kortól függően a magyar értelmezők mindig át- és átértelmeznek. A verset értelmező Szász Károly például még a szabadságharc utáni kiábrándultságra gondol, Kerényi Károly a harmincas évek, illetve a második világháború nyomasztó hangulatának előképét látja benne (Kerényi 1943: 17).

Szász nyelvezetében több elem utal a romantikus költészetre, s ez önkéntelenül is a magyar valósághoz köti az ókori témát. A philippi vereség kapcsán „a *res publica* tört reményeinek fájdalmát” (Szász 1891: 51) emlegeti, Vörösmarty *A vén cigány* című versét juttatva az olvasó eszébe: „Hulló angyal, tört szív, örült lélek, / Vert hadak vagy vakmerő remények?” (Vörösmarty 1987: 472)

A Petőfi–Arany barátság mitizált formában jelenik meg a szakirodalomban Arany halála után, Petőfi és Arany ellentétes vonásokkal, egymás kiegészítőiként tűnnek fel, s „*pars pro toto*” az egész magyar irodalmat szimbolizál-

ják (Margócsy 2011: 324). Ennek párhuzama az antik irodalomban Vergilius és Horatius barátsága. „Lángelméje erősebb, eredetibb mint Virgiliusé; de ezé tökélyesebb, emelkedettebb mint amazé; azért Horatiust, a világ, udvar, erkölcsi romlottság s bűnök ellen kérlelhetetlen gúnyorral fellépőt a mennyi taps, annyi bosszús indulat is kíséri; míg Virgilius muzsája senkit sem sért, mindenkit elragad, mindenkit gyönyörködtet”. (Szász 1891: 56) Vergilius és Horatius barátságának ecsetelése Szász Károly Horatius-monográfiájában is (Szász 1891: 55–56) a Petőfi–Arany viszonyt idézi. Magatartásuk „a respublica fölé hasadt vérhajnalban” (Szász 1891: 55) egészen más: az egyik fegyvert fog, aktív, a másik visszavonul. Csak a Petőfi–Arany párhuzam s Petőfi nagyobb kultusza indokolja annak kijelentését, hogy Horatius „lángelméje erősebb, eredetibb mint Virgiliusé” (Szász 1891: 56), mert Szász szerint Horatius a szabadságharcban (legalábbis kezdetben) Petőfihez hasonlóan viselkedik. A szembenállást tükröző metaforák a nyelvi, stílusbeli különbségekre is utalnak: Horatius sorait „sértő szörszövevethz”, Vergilius szövegeit aranyfonalból készült mesterszövevethz hasonlítja (Szász 1891: 56).

A végletek összeegyeztetéséből indul ki a műben megjelenő, romantikus jellemkontrasztot mutató Augustus-kép: a császár „a legundokabb gonosztévő s a legmagasb erény gyakorlója” (Szász 1891: 79), „nemcsak az imperatorok, hanem az államférfiak legtökélyesbiké” (Szász 1891: 81).

Szász többször is határozottan elítéli a Horatius-versekben megjelenő erkölcsi felfogást, különösen a fiúszerelmet kárhóztatja (Szász 1891: 27, 129). Horatiust magát mégis mentegeti, mondván, a bűn nem az övé, hanem a koré, melyben élt. Nemcsak Horatiusszal, hanem a latin nyelvvel is végtelenül elfogult. Leszögezi, hogy Róma nyelvével csak a görög mérhető, az újkori nyelvek mind eltörpülnek szerinte a latin mellett. Alacsonyrendű voltukat Szász szatirikus jellemzésekkel mutatja be: „Nem említem a tördelődző németet; nem a szokat összerágva kiköpő angolt; nem a francziát s testvéreit, melyekről azt mondhatjuk, mint sokszor a leányokról, hogy egyik sem oly szép mint – bár vénségében – az anyja.” (Szász 1891: 127). A latinnal Szász szerint a magyar sem érhet fel, ezt Horatius magyar fordítója érzékeli szerinte a leginkább: „rövidségben, fordulatosságban s a kifejezések találósságában” (Szász 1891: 128) a magyar alulmarad.

Összegzés

Tanulmányunkban két pozitivista nézőpontú filológus, műfordító, Csengeri János és Szász Károly római irodalomról, Catullusról és Horatiusról írt szövegeit vizsgáltuk. Az irodalomtörténeti esszék, fordítói előszavak és kommentárok nemcsak a szerzők irodalomtörténeti hozzáállásáról, az antik költészethez való viszonyukról tanúskodnak, hanem műfordításaik elemzéséhez is alapot szolgáltatnak. Kimutattuk, hogy mind Csengeri, mind Szász munkamódszere a pozitivista irodalomtörténeté, hiszen a költők műveiből a lelki alkatukra vonatkozóan vontak lenne következtetéseket, s ezeket az adott kor jellegzetességeire is visszavezették. A múltat mindketten a jelenből kiindulva értelmezték, az absztrakt jelenségeket konkretizálták, s a szövegek mögöttes tartományait kitágítva a szövegeket létrehozó hús-vér ember képét rajzolták meg, többnyire elnagyolt vonásokkal. A múlt és a jelen közelítését szolgálták az antik és magyar költők közötti párhuzamok is. A római költészetet mindketten Petőfi életművének segítségével próbálták közelebb hozni a magyar befogadókhöz, összehasonlításként gyakran utaltak a Petőfi-életraaj egyes elemeire és a költő szövegeire. Csengeri Catullus-fordítása előszavában és az *Egyetemes irodalomtörténet* rómaiakról szóló fejezetében is hivatkozik arra, hogy Catullus és Petőfi lelki alkata hasonló volt. Petőfire a fordításaihoz írt kommentárokból is utal, s domesztikáló fordítói módszerét is nagyban befolyásolta a költő szövegeinek ismerete. Petőfi neve a Horatiusról szóló magyar szakirodalomban és iskolai kiadványokban is felbukkan, a Petőfi-utalások a Horatius-művek értelmezését hivatottak segíteni. Szász Károly Horatius-esszéjében, mely az alcíme szerint „élet- és jellem-rajz”, Philippit Segesvárral, Augustus korát a szabadságharc utáni idősakkal és a kiegyezés korával állítja párhuzamba, s Horatiust mint egy józanabb, megalkuvóbb Petőfit mutatja be. Vergilius és Horatius barátságának leírása mögött a Petőfi–Arany barátság mitizált elemei sejlenek fel.

Felhasznált szakirodalom

- Catullus, Caius Valerius 1880. *Versei*. Fordította Csengeri János. Franklin-Társulat. Budapest.
- Csengeri János 1880. Catullus. Irodalomtörténeti tanulmány. In Caius Valerius Catullus *Versei*. Fordította Csengeri János. Franklin-Társulat. Budapest. 5–48.
- Csengeri János 1893. Előszó a második kiadáshoz. In: Q. Horatii Flacci *Opera*. Bevezetésekkel s magyarázatokkal ellátták Bartal Antal és Malmosi Károly. Átdolgozta Csengeri János. Athenaeum Kiadása. Budapest. VI–VIII.
- Csengeri János 1905. Rómaiak. In Heinrich Gusztáv (szerk.): *Egyetemes irodalomtörténet. Második kötet: Rómaiak és románok*. Franklin-Társulat. Budapest. 1–104.
- Ferenczi Zoltán 1892a. Petőfi és Horatius (Első közlemény). *Petőfi Múzeum*. 5. évf. 1. sz. 8–10.
- Ferenczi Zoltán 1892b. Petőfi és Horatius (Második közlemény). *Petőfi Múzeum*. 5. évf. 2. sz. 37–40.
- Ferenczi Zoltán 1892c. Petőfi és Horatius (Befejező közlemény). *Petőfi Múzeum* 5. évf. 3. sz. 53–62.
- Fried István 1998. Kit (nem) hevít korának érzeménye? Költőszerep és költészet Kelet-Közép-Európában. *Literatura* 24. évf. 1. sz. 42–52.
- Gábor Dávid 2017. Horatiusi hatások Petőfi költészetében. In *Római költők a 18–19. századi magyarországi irodalomban. Vergilius, Horatius, Ovidius*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet. Budapest. 316–323.
- Horatius 1893. Q. Horatii Flacci *Opera*. Bevezetésekkel s magyarázatokkal ellátták Bartal Antal és Malmosi Károly. Átdolgozta Csengeri János. Athenaeum Kiadása. Budapest.
- Kerényi Károly 1943. „Horatius Noster”. In Uő (szerk.): *Horatius Noster. Magyar Horatius*. Officina. Budapest. 7–17.
- Margócsy István 2011. *Petőfi-kísérletek. Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*. Kalligram. Pozsony.

- Polgár Anikó 2003. *Catullus noster. Catullus-olvasatok a 20. századi magyar költészetben*. Kalligram. Pozsony.
- Petőfi Sándor 1986. *Összes költeményei*. 2. kötet. Szerk. Kiss József. Madách. Bratislava.
- Petőfi Sándor 1983. *Összes művei*. Kritikai kiadás. 2. kötet. Szerk. Kiss József, Ratzky Rita, Szabó G. Zoltán. Akadémiai. Budapest.
- Petőfi Sándor 2008. *Összes művei*. Kritikai kiadás. 5. kötet. Szerk. Kerényi Ferenc. Akadémiai. Budapest.
- Szász Károly 1891. *Horatius. Élet- és jellem-rajz*. Franklin-Társulat. Budapest.
- Taine, Hyppolite 1998. Az angol irodalom története (1858). Fordította Szávai János. In Bókay Antal – Vilcsek Béla (szerk.), *A modern irodalomtudomány kialakulása. A pozitívizmustól a strukturalizmusig*. Szöveggyűjtemény. Osiris. Budapest. 33–43.
- Vörösmarty Mihály 1982. *Költői művei*. Első kötet. Szépirodalmi. Budapest.

Abstract

Parallels with Petőfi in the Hungarian history of the influence of Catullus and Horatius

This paper examines texts by János Csengeri (1856-1945) and Károly Szász (1829-1905) on Roman literature, Catullus and Horace. The first sub-chapter focuses on Catullus and these condon Horace. Csengeri and Szász were literary historians and translators of Latin literature. Both sought to bring Roman poetry to a Hungarian audience through the life work of Sándor Petőfi, often referring to the poet's texts and to elements of Petőfi's biography. In the preface to the translation of Catullus's poems (1880) and in the chapter on the Romans in the General History of Literature (Egyetemes irodalomtörténet, 1905), Csengeri points out the similarity of the poetic character of Catullus and Petőfi. He also refers to Petőfi in the comments on his translations. Petőfi's name also appears in Hungarian literature on Horace and in contemporary school publications. Károly Szász, in his essay on Horace (1891), which according to its subtitle is a 'life and character sketch', presents Horatius as a more sober, opportunistic Petőfi.

Keywords: history of influence, Sándor Petőfi, Horace, Catullus, 19th century Hungarian literature

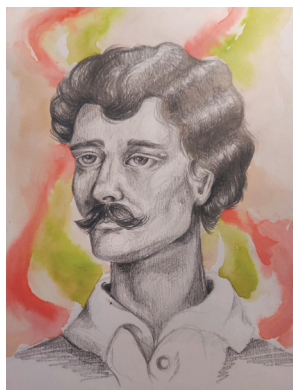
Zhrnutie

Paralely s Petőfim v maďarských dejinách vplyvu Catulla a Horatia

Príspevok skúma texty Jánosa Csengeriho (1856–1945) a Károlya Szásza (1829–1905) o rímskej literatúre, o Catullovi a Horatiovi. Prvá podkapitola sa zameriava na Catulla a druhá na Horatia. Csengeri a Szász boli literárni historici a prekladatelia rímskej literatúry.

Obaja sa snažili priblížiť maďarskému publiku rímsku poéziu prostredníctvom životného diela Sándora Petőfího, pričom sa často odvolávali na básnikove texty a na prvky Petőfího životopisu. V predslove ku prekladu Catulloých básní (1880) a v kapitole o Rimanoch vo Všeobecných dejinách literatúry (Egyetemes irodalomtörténet, 1905) Csengeri poukazuje na podobnosť básnického charakteru Catulla a Petőfího. Na Petőfího sa odvoláva aj v komentároch k svojim prekladom. Petőfího meno sa objavuje aj v maďarskej literatúre o Horatiovi a v dobových školských publikáciách. Károly Szász v eseji o Horatiovi (1891), ktorá je podľa pod titulu životným a charakterovým náčrtom“, predstavuje Horatia ako triezvejšieho, oportunistickejšieho Petőfího.

Kľúčové slová: dejiny vplyvu, Sándor Petőfi, Horatius, Catullus, maďarská literatúra 19. storočia

Nagy Rebeka: *Petőfi-arckép*

PETŐFI-VERSEK STÍLUSA IDEGEN NYELVŰ SZÖVEGVARIÁNSAIBAN

Bevezetés

Petőfi nyelvének, stílusának újszerűsége, a népnyelvhez közel álló fordulatok használata a maga korában sokszor váltotta ki a konzervatív ízlésű irodalmárok nemtetszését. Petőfinak azonban tudatosan vállalt küldetése volt a nép nyelvének az irodalomba való beemelése, hogy ne csak kevesek értsék az irodalmi műveket. Petőfi verseinek nyelvi és stiláris újszerűsége nem véletlenül vívta ki a költőtárs, Arany János elismerését. A mai olvasó számára ma is élvezetesek, jól olvashatóak Petőfi szövegei.

1. Petőfi nyelvi „forradalma”

Petőfi költészetének újszerűsége elsősorban abban rejlik, hogy nyelvalkító tevékenysége következtében megalapozta a művelt köznyelvet, a beszélt nyelvet beemelte a szépirodalomba. Tudatosan vállalt feladatának tekintette – Arannyal együtt – az irodalom nyelvének a nép számára is érthetővé tételét. Rendhagyó egyénisége, tehetsége tette lehetővé, hogy mindezt a nagyon rövid alkotói pályája alatt sikerült elérnie.

Petőfi a sokak által támadott nyelvi és stílusbeli egyszerűséget, természetességet a korábbi irodalmi nyelvre jellemző körülményesség, dagályosság ellenében hozta létre műveiben. Mindez nemcsak a tartalmi, hanem a for-

---

⁹A Selye János Egyetem Tanárképző Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének nyugalmazott egyetemi docense, jel2ster@gmail.com

mai eljárások módosítását, megváltoztatását is jelentette. Többféle műfajt is megújított, pl. dal, óda, leíró költemény, levél stb.

Petőfi népiessége nem a tájszavak használatát jelenti, hanem természetes népnyelvi fordulatokat alkalmazva alakítja ezeket szövegei megalkotásakor. Jókaihoz hasonlóan az egyszerű nyelvhasználaton nemcsak a paraszti, hanem a városi népnyelv elemeit, a munkás- és kereskedő emberek szavait, kifejezéseit is felhasználta szövegeiben. Ugyanakkor a korabeli szavak jelentéstartományát is kitágította, erre példa a szavak konvencionális szimbólumként való használata is. Petőfi konvencionális szimbólumai az egyszerűbb emberek számára is könnyen érthetőek, mert a kifejezni kívánt tárgy és a neve szemantikailag nagyon közel állnak egymáshoz. Pl. *palota, kunyhó, lánc, kard, puszta* stb. (Vö. Wacha 1973). A nyelvújítási szavakat is figyelemmel kísérte, több mint 1000 szót használt fel, honosított meg a magyar nyelvben. Pl. *csalogány, csattogány* 'fülemüle', *dalnok, kellem, magány* ('merész tett') (Vö. Prohászka 1909, Szathmári 2005: 236, W1; Zlinszky 1922). A korabeli műfordítások értékelésekor mindezek fontos szempontok, hiszen az inadekvitás sokszor éppen ezeknek a szempontoknak a nem ismeréséből vagy figyelmen kívül hagyásából ered.

2. Relevanciaelmélet és műfordítás

A műfordítási folyamatban nemcsak az irodalmi szöveg verbális jeleit, azok szemantikai összefüggéseit, jelentéshálózatát kell lefordítani, hanem a szöveg kognitív környezetét is, amelynek részei a világról alkotott tudás mellett a szöveg explicit és implicit utalásai, a kontextus mentális reprezentációja (vö. Heltai 2009: 14; Lanstyák 2017: 13). Mivel a forrásnyelvi szépirodalmi szöveg a forrásnyelvi kultúrába ágyazottan jelenik meg, a forrásnyelvi szöveg célkultúrában való újraalkotásához elengedhetetlen a forrásnyelvi szövegben lévő verbális stimulusok (fogódzók) mellett a nem verbális stimulusok lefordítása is (vö. Lanstyák 2017: 25; 2021: 39; Lőrincz 2019: 103). Ilyenek a kultúraspecifikus ismeretek, másképpen reáliák, mint pl. a nevek, a történelmi háttérismeretek, az ideológiai stimulusok (vallási, politikai) is.

Ezek jelentéseit is át kell juttatnia a műfordítónak a célnyelvi kultúrában újraalkotott szövegvariánsba, hogy a célnyelvi befogadó képes legyen azokat a saját kultúrájában született szöveggéként értelmezni.

3. Petőfi-versek korabeli fordításokban

Petőfi-verseinek már a költő életében is jelentek meg fordításai. Megjegyezzük, hogy Petőfi első verse 1842-ben, első önálló kötete 1844-ben jelenik meg, és verseinek megjelenésével szinte egyidőben jelentek meg német fordításaik is, amelyek fontos kultúráközvetítő szerepet tölthettek be, mivel abban a korban a német nyelvnek olyan közvetítő szerepe volt, mint ma az angolnak.

Fontos tudni, hogy a legelső fordítók nem szakemberek voltak, hanem fiatal költők pl. pesti, pozsonyi, szepességi, erdélyi szász újságírók, több esetben irodalmat kedvelő emberek. De utazók, hivatalnokok is fordították Petőfi verseit német nyelvre, akik a magyar köznyelvet nem ismerték jól.

„A pozsonyi és a pest-budai német nyelvű napilapok, divatlapok, egyáltalában, sajtóorgánumok (már csak a nyelv miatt is) lehetővé tették részint az információcserét, ugyanakkor lehetővé tették a nemzeti mozgalmak céljainak, eseményeinek, sérelmeinek és eredményeinek eljuttatását „Európába” (Fried 2013: 105).

Néhány korabeli folyóiratot emelek csak ki, amelyek már Petőfi életében megjelentették verseinek fordításait, szinte a keletkezésükkel egy időben. Az 1840-es években ilyen volt a *Pressburger Zeitung* irodalmi melléklete, a *Pannónia*. Hasonlóképpen az 1842–1848 között működő *Der Ungar* című szépirodalmi lap, amelynek célja az volt, hogy a magyar kultúrával megismertesse az ország német anyanyelvű polgárait. Petőfi szélesebb körben való népszerűsítéséhez a magyarországi német anyanyelvű újságírók, fiatal költők mellett a felvidéki szepességi, az erdélyi szász fordítók is hozzájárultak, bár, ami a fordítási ismereteket illeti, többnyire ők is dilettánsok voltak.

Az első fordításválogatást, 55 költeményt tartalmazó kötetet *Dux Adolf* adta ki 1846-ban Bécsben. A szövegek fordításai megfeleltek a kor műfordí-

tásokkal szembeni elvárásainak, de sok helyen nem pontosak, sok bennük a szóhasználati hiba, nem megfelelő beszélt nyelvi fordulat. Ugyanakkor Dux műfordításaival nagyon sokat tett Petőfi német nyelvterületen való elterjesztéséért. „Nem kevesebbet használt irodalmunknak ismertető tanulmányai-val, bírálati, életrajzi és egyéb cikkeivel, amelyeket német lapok és szemlék, különösen pedig lexikonok számára készítet” (W2).

«Petőfi radikális utópizmusával Dux (1848-as munkálkodása tanúsíthatja) rokonszenvezhetett, a szabadság-egyenlőség-testvériség hitének verssé formálása, a költő-próféta „ótestamentumi” megjelenítése ismerős volt Dux előtt, már csak azért is, mert az „új-Mózes” gondolat eléggé elterjedt az 1840-es esztendők Magyarországon» (Fried 2013: 105).

Dux azt is látta, hogy tulajdonképpen Petőfi fejezte be Európában a Lenau által elindított folyamatot: a pusztai világ demitizálását, a pusztai alakok humanizálását. Az ehhez a témakörhöz tartozó verseket fordította le, bár nem mindig pontosan, szóhasználati hibákkal (Túróczy-Trostler 1974: 11).

A következő fordító, Kertbeny Károly (eredetileg: Benkert) neve, de legfőképpen munkássága rendkívül fontos a Petőfi-versek fordítástörténetében, mivel a 19. században ő volt a legnagyobb hatással a más idegen nyelven alkotó fordítókra, fordításaikra is. Kertbeny 1849 tavaszán, még Petőfi életében jelentette meg fordításkötetét Frankfurt am Mainban. Nem sokkal Petőfi halála után elküldte Heinének egy ajánlólevéllel, amelyre Heine pozitívan reagált.

Kertbeny személyes ügyének tekintette Petőfi megismertetését német nyelvterületen. Fordításai azonban elég gyengék, pedig élete végéig csiszolgatta őket. Ennek legfőbb oka, hogy nem ismerte jól sem a magyar, sem a német köznyelvet, de az irodalmi nyelvet sem. Nem értette pontosan a szavak jelentését, szövegeiben sok a félrefordítás, prozódiai hiba (rím, ritmus, strófaszerkezet). Ugyanakkor munkásságának pozitívuma, hogy felhívta a figyelmet Petőfi tematikus és érzelmi gazdagságára, lírájának eredetiségére. Utána olyanok is fordítani kezdték Petőfit, akik vagy jobban tudtak magyarul, vagy magyar anyanyelvű segítőtársakat vettek igénybe. És az is nagyon fontos, hogy Kertbeny a szabadságharc bukása utáni megtorlás korszakában tett nagy szolgálatot a Petőfi-versek megismertetésének. 1854-ben kiadta az

Album Hundert Ungarischer Dichter (Száz magyar költő albuma) című antológiát, amelynek több fordítója volt, a kötetben 37 Petőfi-vers szerepelt.

Kertbeny munkájának kiemelkedő jelentősége abban is rejlik, hogy még az első angol, francia és orosz fordítások is vagy Kertbeny munkájának fordításai, vagy annak alapján jönnek létre. Így pl. Sir John Bowring könyve, amely az angol nyelvű közönség előtt tette ismertté Petőfi nevét és költészetét. Bowring 1866-ban adta ki *Translations from Alexander Petőfi, the magyar poet* című gyűjteményes fordításkötetét Petőfi 74 kisebb költeményével és a János vitézzel. Bowring jó kapcsolatban volt Kertbenyvel, az ő sokszor inadekvát fordításait veszi alapul. Magyarországon nem volt kedvező fogadtatása a fordításkötetnek, sokan támadták. Vikár Béla a következőket írja a Kertbeny-fordításokról: „Az a számtalan kedves kép, amely szinte özönlik Petőfi költeményeiből, úgy, hogy alig bírjuk követni lelke szárnyalását, a fordításban egy-két hasonlatra sekélyesedik, elszélesül, s képzeletünk, mint a csónak a fövényen, megfeneklik a *magyarázzgató leírás* nagyon is prózai talaján” (Vikár 1911: 170). Czigány Róbert pedig megjegyzi, hogy Bowring túl egyszerűnek, sőt sokszor faragatlannak tartotta Petőfi verseit, így „finomított” rajtuk, azaz félrefordította őket (vö. Czigány 1976: 164).

4. A metafora fordítása

A forrásnyelvi szövegek metaforáinak és más stíluselemeinek fordításakor a szövegben végbemenő bármilyen változás magával hozza a forrásnyelvi szöveg stílusának módosulásait, így sokszor teljesen átértelmeződik a forrásszöveg. A veszteség kompenzálására különböző eljárások ismertek a szakirodalomban, ilyenek a klasszikus retorikából ismert műveletek (adjekció, detrakció, immutáció, transzmutáció) (vö. Popovič 1980, Lőrincz 2018).

Gideon Toury (1990) a hagyományos metaforák fordításakor a következő gyakori fordítói megoldásokra hívja fel a figyelmet:

1. metafora fordítása ugyanazon metaforával
2. metafora fordítása más metaforával
3. metafora fordítása nem metaforikus kifejezéssel, körülírással

4. nem metaforikus stíluselem fordítása metaforával
5. metafora kihagyása
6. a forrásnyelvi szövegben nem szereplő metafora betoldása a célnyelvi szövegbe

A kognitív metaforák forrás- és céltartományainak összekapcsolása, az aszociációk újszerűsége, hagyománynélkülisége gyakran hoz létre inadekvát célnyelvi variánsokat. A kognitív metafora fordításának kutatása még több kérdést felvet. Az irodalmifordítás-elméletek erre a választ a kultúrák felől közelítve adják meg. A forrásnyelvi kultúrában keletkezett szöveget ugyanis a célnyelvi kultúrában kell újraalkotni.

„A... fordítás elsősorban kultúráközi kommunikáció (Schäffner 1997: 120, idézi Harsány 2014: 46), a szöveg a fordítás során más közegbe kerül, egy másik nyelvi közösségbe, valamint időben és térben is eltávolodik az eredetitől. Szövegtípustól függ, hogy az adott nyelvben mennyire konvencionális az adott szöveg struktúrája. Legfőképp azonban a szöveg adott kultúrában betöltött funkciója az, amely a leginkább befolyásolja a fordítói stratégiákat” (Harsány 1994: 46). Ezek a gondolatok egybeesnek a relevanciaelmélet fordításról alkotott felfogásával (vö. (Heltai 2009; Lanstyák 2017), valamint a Kappanyos András által megfogalmazott kulturális fordítás lényegével is:

„Minden irodalmi mű feltételez bizonyos előzetes tudást és diszpozíciót, az emberi viszonyok, értékek, hiedelmek, rokon- és ellenszenvek valamiféle rendszerét, amelyhez képest a saját állítását megfogalmazza. Az irodalmi mű éppúgy implicit és explicit információk komplexuma, mint bármelyik hétköznapi közlés” (Kappanyos 2021: 20).

A forrás- és célkultúra kulturális utalásai, kognitív fogódzói eltérhetnek egymástól, így a fordítónak kompenzálásra van szüksége a relevancia megteremtéséhez. Ilyen eltérések lehetnek a kulturális reáliák közötti eltérések. A szöveg újraalkotásához az ún. kulturális háttérinformációk átadására is szükség van, hogy a célnyelvi befogadó szövegértelmezését segítsék. Hogy mennyire valósul meg az a feltétel, hogy a célnyelvi olvasó a legkisebb mentális erőfeszítéssel fogadja be a szöveget, az számos tényezőtől függ, pl. a befogadó kulturális háttérismereteinek meglététől, szövegértelmezési kompetenciájától.

Petőfi szövegeinek befogadásához a korabeli fordítónak ismernie kellett a nép magyar társadalomban elfoglalt helyzetét, életmódját, de legfőképp nyelvhasználati sajátosságait. A sok félreértés éppen abból adódott, hogy a fordítók nem rendelkeztek ezen ismeretekkel. Hogy a fordítók a Petőfi-szövegek nyelvi újszerűségét és a stílus elemeket megfelelően tudják közvetíteni, ahhoz biztos nyelvtudásra és sok kulturális háttérismeretre volt szükség.

5. A gyöngy motívum szerepe Petőfi-versek metaforáiban

Petőfi motívumismérlésével több tanulmányban foglalkoztam, illetve foglalkoztunk szerzőtársaimmal is (vö. Lőrincz 2006, 2007, 2023; Lőrincz–Lőrincz–Istók 2023). Jelen tanulmányban Petőfi költészetének gyakran ismétlődő motívumai közül a pozitív értékű *gyöngy* motívumot emelem ki, amely szerepel metaforaalkotó elemként a szerelem, valamint a költészet értékeinek megnevezésére.

Petőfi költészetében a *gyöngy* ugyan nem gyakori motívum, de már pályája elején megjelenik. Funkciója szerint például egyszerű nominális metaforaként a harmatcsepp azonosítására (Örök bú 1841) vagy pozitív értékjelölő metaforaként egy Heine-adaptációban: *Hazatérés. Németből Heine után* (1842). Petőfi későbbi verseiben a *gyöngy* motívum a vele konvencionálisan asszociálható *tenger* vagy az *óceán* motívummal együtt is szerepel. Kiterjesztett fogalmi metafora elemeiként a következő versekben: *Víz és bor* (1843), *Elmondanám...* (1844), 1845-ben a *Szerелеm gyöngyei* című versciklus címében, valamint a következő versekben: *Elmondom, mit eddig* (1845), *A bánat? Egy nagy oceán* (1846), *A magyar nemzet* (1846), *A szerelmes tenger* (1846), *T. M. kisasszonyhoz* (1847).

A következőkben két versben, illetve versrészletben vizsgálom a motívumok relevanciáját, az angol és orosz forrás- és célnyelvi szövegvariánsokkal egybevetve. Elsőként Petőfi 1843-ban keletkezett *Víz és bor* című verse egy részletének orosz fordításában mutatom be az ismert kulturális kontextust, a *tenger* és a *gyöngy* motívumok metaforikus kapcsolatát.

Nekem a *boros pohárnak*
 Öble tengerem
 S *gyöngy* ha van tán dalaimban,
 Az csak ott terem.

...

Привлекает водолаза
 Моря глубина
 Не вернется без жемчужин
 Он с морского дна.

‘A bűvárt rabul ejti
 A *tengeri* mélység,
 Nem tér vissza *gyöngyök nélkül*
 A *tenger mélyéről.*’

Az orosz célnyelvi szövegvariáns lényegesen eltér a forrásszövegtől. A fordító, Leonyid Martinov kihagyja a fogalmi metaforát, így a dalokban rejlő *gyöngy* mint érték metafora is kimarad. Ennek következménye, hogy az egész szöveg jelentése megváltozik a célnyelvi szövegben: a hangsúly a gyöngyhalászok munkájára kerül!

A Bánat? Egy nagy oceán (1846)

A bánat? egy nagy oceán.	Sorrow? A great ocean.	Печаль — это целое море,
S az öröm?	Joy?	А радость — жемчужина в нем,
Az óceán kis gyöngye. Talán,	A little pearl of the ocean.	Которую часто — о горе!
Mire fölhozom, össze is töröm.	By the time I fish it up I may break it. by Auden, W. H.	— Калечим, пока извлечем! Ford. Vera Inber

Az angol fordítása:

‘A bánat?
 Az öröm?
 Az óceán gyöngye.
 Lehet,
 Mire kihalászom,

Az orosz fordítása:

Egy nagy óceán A bánat—az egész tenger,
 Az öröm pedig—benne a gyöngy,
 Amelyet gyakran — ó bánat (fájdalom)
 – megcsonkítjuk, mire felhozzuk.
 Összetöröm.’

A forrásnyelvi szöveg egy kiterjesztett fogalmi metafora, benne a centrális helyet a *bánat* = *óceán* azonosítás foglalja el. Ehhez a predikatív azonosításhoz az *öröm* = *az oceán gyöngye* kapcsolódik nominális metaforaként, vele ellentétes alakzatot alkotva.

Vera Inber orosz szövegvariánsában az *óceán* és a *tenger* szinonimikus cseréje valósult meg. Így egyrészt szűkült a motívum eredeti jelentéstartománya, de többlet is keletkezett azzal, hogy a bánatra a *печаль* 'szomorúság, bánat' jelentésű szó mellett annak bővebb jelentéstartományú szinonimáját, a 'szerencsétlenség' jelentést is tartalmazó *зопе* szót betoldotta a fordító.

Az angol fordítás szorosan követi az eredeti szöveget, így az angol olvasó számára kevés mentális erőfeszítéssel jól értelmezhető a szövegváltozat.

Összegzés

Petőfi nyelvének újszerűsége, stíluselemeinek látszólagos egyszerűsége ellenére sokszor állítja nehéz helyzet elé a korabeli, de még a későbbi korok fordítóit is. A Petőfi-szövegek meghatározó stíluselemei, az alakzatok és metaforák felismerése és fordítása a fordítóktól komoly szövegértelmezési kompetenciákat igényel. Ezek hiányában a korabeli fordítók Petőfi nyelvének és stíluselemeinek nem vagy hiányos ismerete miatt sokszor félrefordították a szövegeket.

A fordítások minősége nagyban függ a fordító nyelvi kompetenciájától, stiláris kompetenciájától, a befogadó kultúra irodalmi kánonjának ismeretétől, saját irodalmiszöveg-alkotó képességétől stb. A stíluselemek fordításában a fordítók gyakran alkalmaznak kihagyásokat, cseréket, betoldásokat. Gyakori, hogy a tartalmat visszaadják, de más stílusesszközökkel. Kihagyás ritkábban fordul elő (pl. *A víz és a bor* orosz fordításában).

A metafora fordításában gyakran alkalmazott elvek szerint lehet a metaforát hasonlóval fordítani, kihagyni, körülírást alkalmazni, más metaforával helyettesíteni stb. (vö. Toury 1980). A kognitív metafora szövegszinten működő stíluselem, így az eredeti szöveg metaforái forrás- és céltartományainak összekapcsolása, az asszociációk újszerűségének fel nem ismerése, valamint

ezeknek az asszociációs kapcsolatoknak a célkultúrában meglévő hagyományélkülisége miatt sokszor jönnek létre inadekvát célnyelvi variánsok.

A Petőfi-korabeli német és angol fordítások nyelve, stílusa gyengébb, mint az eredeti szövegeké, mivel többnyire magyarul nem tudó, nem szakember tolmácsolók fordították Petőfi-verseit. A korabeli orosz fordítások egy része a szintén gyengébb német fordítások alapján készült, de kezdetben Bowring szintén gyenge, sokszor inadekvát fordításait is alapul vették. A 20. és főleg a 21. századi fordítások lényegesen adekvátabbak, mivel addigra kialakult az irodalmi fordítások szokásrendszere, hagyománya, és többnyire költők, írók fordítottak irodalmi szövegeket.

Az elemzett szövegek 20. századi fordítások, a fordítók ismerhették Petőfi szövegalkotási módszereit, mégis van lényeges eltérés az eredeti szövegektől az idegen nyelvű szövegvariánsokban, elsősorban az oroszban.

Felhasznált szakirodalom

- Czigány Róbert 1976. Petőfi Angliában. In: *A magyar irodalom fogadtatása a viktoriánus Angliában. 1830–1914.* Irodalomtörténeti füzetek Akadémiai Kiadó. Budapest. 146–200.
- Fried István 2013. Két (irodalmi) világ között Dux Adolf „hungarus patriotizmus”-a. *Irodalomtörténet.* 2013. 1. sz. 103–114.
- Harsány Ildikó 1994. *A fordítás mint kontextus a metaforák konceptualizációs folyamatában.* Doktori disszertáció. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. Budapest.
- <https://doktori.btk.elte.hu/lingv/harsanyiildiko/diss.pdf> (letöltve: 2023. 06. 10.)
- Heltai Pál 2009. Fordítás, relevancia, feldolgozás. *Modern Nyelvoktatás.* 15 (1–2): 13–28.
- Kappanyos András 2021. *Túl a sövényen.* Eötvös Loránd Kutatási Hálózat. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet. Budapest.

- Lanstyák István 2017. *Relevanciaelmélet és fordítás*. In: Nova Posoniensa VII. Szenczi Molnár Albert Egyesület. Pozsony. 7–31.
- Lőrincz Julianna 2006. Petőfi-versek és műfordításaik alakzatainak kontrasztív vizsgálata. *Az alakzatok világa 19*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Lőrincz Julianna 2007. *Kultúrák párbeszéde*. Pandora Könyvek 10. EKF Líceum Kiadó. Eger.
- Lőrincz Julianna 2020. Az irodalmi forrás- és célnyelvi szövegek relevanciája: Petőfi Sándor orosz recepciója. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica Tomus XXIV, Fasc. 1 (2020): 324–332*.
- Lőrincz Julianna – Lőrincz Gábor – Istók Béla 2023a. A motívumismétlések hálózatos összefüggései Petőfi vers- és prózaszövegeiben. *Magyar Nyelvőr* 147 (1): 53–62. DOI: 10.38143 / Nyr.2023.1.53
- Lőrincz Julianna 2023. Petőfi Sándor tenger és óceán motívumainak relevanciája a fordításokban. Megjelenés alatt a *Hungarológiai Közleményekben*.
- Prohászka János 1909. Petőfi költői nyelvének fő sajátosságai. *Nyelvészeti Füzetek* 58. Szerk. Simonyi Zsigmond. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadása. Budapest.
- Szathmári István 2005. Petőfi és irodalmi nyelvünk. In: Tátrai Szilárd, Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.). *A szűkebb és a tágabb haza nyelve. Néprajzi és irodalmi nyelvi tanulmányok*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék. Budapest. 231–241.
- W1 Szathmári István: Petőfi nyelvi hatása. <https://implom-verseny.hu/irasok-tanulmanyok/a-nyelvtudomany-muhelyebol/petofi-nyelvi-hatasa/> (Letöltve: 2023. 05. 15.)
- Wacha Imre 1973. Petőfi jelképrendszeréről. *ItK* 1973. 1. sz. 72–84.
- W2 Ismeretlen zsidók nyomában. Dux Adolf <https://mazsihisz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/zsido-vilag/ismeretlen-zsidok-nyomaban-dux-adolf-1822-1881> (Letöltve: 2023. 06. 11).
- Zlinszky Aladár 1922. Petőfi nyelvéről *Magyar Nyelv* 18: 189–198.

Abstract

The style of Petőfi's poems in their foreign language text variants

For the establishing of relevance of the source and target texts must be realized the relevancy relationship of several meaning- and style-forming elements. In the translation of poetic texts, stylistic elements, including metaphors, have an important function. In the study, after a theoretical introduction, is examined the function of the pearl motive in Petőfi's poems in the source and target language texts.

Keywords: cultural theory of translation, relevance theory, metaphor

Zhrnutie

Štýl Petőfiho básní v ich cudzojazyčných textových variantoch

Aby sa zistila relevantnosť zdrojových a cieľových textov, musí sa stanoviť vzťah ekvivalencie niekoľkých významotvorných a štýlotvorných prvkov. Pri preklade básnických textov majú dôležitú funkciu štylistické prvky vrátane metafor. Po teoretickom úvode štúdia skúma funkciu perlového motívu v Petőfiho básňach v zdrojových a cieľových jazykových textoch.

Kľúčové slová: kultúrny preklad, teória relevancie, metafora

Bödök Vrábel Tünde: *Pacsirta és magyarság*

PETŐFI-VERSEK SZLOVÁK NYELVŰ SZÖVEGVARIÁNSAINAK FUNKCIONÁLIS STILISZTIKAI ELEMZÉSE

Bevezetés

Az irodalmi szövegek fordítása során felmerülő kérdések és problémák közül a forrás-és célnyelvi szövegek, irodalmak és kultúrák egymáshoz való viszonya nagyon fontos helyet foglal el (vö. Lőrincz 2018: 116).

„Ha csak a lefordítandó szöveg felől nézzük a kérdést, a posztmodern irodalomtörténet és az irodalmi fordításokról való gondolkodás szerint a fordítási folyamatban olyan új irodalmi szövegeket kell a fordítónak alkotnia a célnyelven, amelyek a célnyelvi irodalmi és szövegalkotó kánonba illeszkednek be, függetlenül attól, hogy a forrásnyelvi szövegtől sok szempontból eltérnek. Ha a célnyelvi befogadók elfogadják őket a saját irodalmi kánonjukba illeszkedő szövegnek, akkor sikerült szövegek lesznek...” (Lőrincz 2018: 116).

Jelen tanulmány a kommunikatív ekvivalenciával (Popovič 1975) szintézisbe hozható funkcionális stilisztika módszerével elemzi Petőfi Sándor *A természet vadvirága* című versét, s annak *Divý kvet prírody* c. szlovák nyelvű fordítását, melyet a kiváló szlovák költő, Ján Smrek végzett el. Ezen analízis lényege, hogy a szöveg különböző szintjein vizsgáljuk a nyelvi elemek funkcióját mind a forrás-, mind a célnyelvi szövegek-

---

¹⁰Mgr. Gaál Némety Alexandra, PhD., Eperjesi Egyetem, Magyar Nyelv és Kultúra Intézete, nemetyalexandra@gmail.com

ben, ezeket egymás szövegvariánsainak tartva (vö. Némety 2018a, 2018b; vö. még Szathmári 2013; Lőrincz 2007). Célja tehát a különböző nyelven megjelent szövegek adekvátságának vizsgálata.

Petőfi műveinek fordíthatóságáról megoszlanak a vélemények a szakirodalomban. A fordításokat részint metafrázisként, részint adaptációként tartják számon. A vélemények ütközése napjainkban is fennáll, különösképp az intertextualizációt követő fordítások és elemzéseik kapcsán, amikor is a forrásnyelvi szöveg szemantikai és pragmatikai jelentéshálójának célnyelvi szövegbe való transzponálásakor valóban nehezebb a kommunikatív ekvivalenciának való megfeleltetés (vö. Némety 2017, 2018a, 2018b).

A (mű)fordítói szakirodalomban fellelhető a posztmodern irodalomelmélet fogalmaként nyilvántartott újraírás fogalma is

„A forrásnyelvi szöveg újraírásának eredményeképpen létrejött irodalmi szövegnek a célkultúra irodalmi kánonjába kell beilleszkednie, de az újraírás folyamatában létrejött fordítások hatással vannak a forrásnyelvi kultúrára is. Az újraírás során „... a fordító megteremti egy író stílusát, identitását, kulturális utalás- és hivatkozásrendszerét, és hozzárendeli azokat a nyelvi eszközöket, melyekkel egy új kulturális közegben új műként megmutatkozhat. Az átírás mindig választások elé állítja a fordítót, elhelyezi térben és időben is az új szöveget, egy új nyelvi környezet írói között. Az újraírás műveletei eközben nem mellékesek, hiszen egy irodalmi művet csak akkor fogad be a célkultúra, ha annak értékrendje megegyezik a befogadó kultúra alapvető értékrendjével” (Lőrincz 2018: 117; vö. még Toldi 2016).

A Petőfi-költemények idegen nyelvű variánsairól csak akkor nyerhetnénk reális és objektív képet, ha szinte minden szövegvariáns kontrasztív elemzését elvégeznénk. E tanulmány is egy ilyen átfogó jelleggel bíró munka részeként jött létre.

1. Petőfi ars poeticája egy (mű)fordítás tükrében

Petőfi ars poeticájának lényeges vonásai a népiesség és nemzeti érzés, az egyszerűség és őszinteség elvén alapulnak. Lírai önarcképében saját stílusesszenciáját fogalmazza meg, megvalósítani kívánt költői magatartását jelzi. Önmagáról szóló írásai tanúsítják saját költői és emberi magatartásának elemzését (W1).

A kis Petőfi Gvadányi, Csokonai, Vörösmarty versein, Schiller, Lenau és Heine művein cseperedett fel. Költészete bizonyos mértékben Eötvös József, Kölcsey Ferenc és Bajza József hatására indult el, melynek későbbi tág horizontját az Úti levelek helyein megismert művek bizonyítják (W2).

„A művészi választás és átvétel természetesen bonyolultabb annál, semhogy közvetlen egyezések alapján mindenkor azonosíthatnánk, hogy kik hatottak Petőfire. Aligha kétséges, hogy Petőfi számára a népköltészethez fordulás is, a heinei poentírozás követése is a *természetesség* és az *őszinteség* jegyében történt. Kiváltképp az utóbbira hivatkozott büszkén; *Összes verseinek* 1847-es kiadásához írt előszavában hipokritának, álszentnek mondja a világot, amelynek ellenében daccal vállalja: „Hogysen tíz barátot szerezzek képmutatással, inkább szerzek őszinteséggel száz ellenséget. Oh, előttem nagybecsű az őszinteség, mert ez jó angyalom ajándéka; bölcsömbé tette pályának, s én elviszem koporsómba szemfedőnek” (W2).

1844-ben a természetesség védelmének jegyében írta meg *A természet vadvirága* c. jelentős ars poeticáját, majd ezt követően *Dalaim* címmel adott hangot költői hitvallásának.

„A népiesség irodalmi programja politikai mellékjelentéssel is rendelkezik. Már Erdélyi János, a népiesség legjelentősebb magyar teoretikusa is a népköltészet nyelvi-szemléleti és a népelet tematikus felértékelésével a nép irodalmi és politikai emancipációját, *egyenjogúsítását* kívánta elérni. „Nálunk a legfényesebb zászlós úrtól a rongyok sze-

gényeig minden árnyéklatokban van képviselve az élet – írta egy helyütt –, s mi csak zászlós urat fessünk örökké?” Petőfi ezen az úton ment tovább, amikor szinte pozitív diszkriminációval élt a népköltészet elismertetésében. Az iskolától független tehetség hangsúlyozása is legalább részben szociális indítékú” (W2).

Életművében elég sok ars poeticával találkozunk, miszerint fontos volt számára időről időre a költészetről vallott nézeteinek megfogalmazása, összegzése.

1.1. A természet vadvirága

A természet vadvirága c. lírai önarckép 1844 decemberében jelent meg a Pesti Divatlap hasábjain „Dardanus-féle kritikusaimhoz” megjegyzéssel, mely válasznak tekinthető egy korábbi – az *Életképekben* megjelent – Petőfit és követőit ért támadásra. A cikk írói „durva, parlagi” nyelvezetét, „botrányos” kifejezéseit támadták, őt pedig „verébfí”-nek minősítik (vö. W3).

„*A természet vadvirága* hasonló hangnemben válaszol a támadásra, s intonációja indulatosságával megerősíteni látszik a kritika megállapításait. Lényegében ugyanazt az álláspontot tükrözi, mint *A helység kalapácsa*: az életszerű, természetes, »korlátlan« költészet eszményét állítja szembe az élettelen, mesterkelt, »kényes« irodalmisággal. A vállalt művészeteszmény részben a romantikát megelőző kor felfogására emlékeztet: a művészi szépet alárendeli a természetinek. A költő az »ép ízlést« természetes adottságnak, az esztétikai szabályok követését pedig »romlottságnak« tekinti – ebben a gondolatban már a romantikának is lehet némi szerepe. Tehát Petőfi esztétikai pozíciója itt még átmenetinek minősíthető” (W3).

A költemény szlovák nyelvű szövegvariánsát Ján Smrek készítette *Divý kvet prírody* címmel.

A természet vadvirága olvasását követő első benyomás tulajdonképpen az eszköztelenség érzése. A költemény nem rendelkezik olyan szembeötölő sajátossággal, akár a költői kifejezéseket, akár a vers formai felépítését, akár a költői gondolatok kibontakozását tekintve, amelyet rendkívülinek érezhetnénk, hiszen az „üvegházak satnya sarjadékai”, a „korlátlan természet vadvirága”, az „árva finnyás kóficok” mind megannyi olyan fordulat, amely a romantikus irodalom európai és magyarországi virágzása, a retorikus stílus és bonyolult, kiszámított dagályosság irodalmi gyakorlata idején egyáltalán nem tűnik ki stiláris erényeivel. Petőfi hangjának újdonsága viszont pont ebben rejlik.

A programadó vers címe önmagában is metaforikus. Szerkezetét tekintve négy 8 soros strófából épül fel, rímelése formai fegyelemre vallva szabályosan szabálytalan (a nyolcas és hetes sorok váltakozása $x a x a x b x b$ rímképletű, melyek véletlennek tekinthetően *abab* vagy *bcbc* variánsra módosulva csengeknek össze az első és harmadik versszakban).

A versben feszülő indulat, az ellenfél iránt érzett megvető harag, a saját költői elképzeléseit tolmácsoló önbizalom és fölényérzet korántsem az indulatok merőben szubjektív asszociációs láncán halad végig, hanem az indultal átítatott gondolat logikáján keresztül bontakozik ki. A vers fő szöveg-szervező eleme a refrén, mely a költői önjellemzés hangsúlyos hordozójaként van jelen az egyes strófákban, mintegy keretet adva a strófaszerkezeteknek. Az első strófában az ízlés jellemzése a refrén ellenpontjával feszül egymásnak. A másodikban már a költői individuum jogainak érvényesítése mellett érvelve nyomatékosító funkciót kap, a harmadik strófában azonos hangulati síkon helyezkedik el a kezdősorokkal, az utolsóban viszont visszatér az elsőben ismeretes ellenfelek lekicsinyléséhez és határozott mozdulattal lezárja a költeményt (vö. Wéber 1976: 112).

A refrén az első három versszakban azonos: *A korlátlan természet / Vadvirága vagyok én*. A két rövid verssor kulcsgondolatai a „korlátlan természet” és a „vadvirág”. *A természet* ez esetben nem a romantika korabeli földrajzi értelemben vett táj szimbólumaként van jelen, hanem a megromlott emberi viszonyok ellenképeként ható erő, komplexum értelmezésében. *A korlátlan* jelző funkciója a szabadság szimbolizálása, a *vadvirág* a szabad-

ban tenyésző, szemet gyönyörködtető növény felfogásban Petőfi szabad költészetének motívuma.

A verskezdő sor szembeszegülő anaforaszerű gradáció, mely egy sajátos szimbólummal társulva válik komplex egységgé. Köztudott ugyanis, hogy a *hitvány eb* jelzős formula a legváltozatosabb módon fordul elő Petőfi poétikájában, „s a derék házőrző sajátosan antropomorf felfogásban, a költőtől legjobban megvetett emberi tulajdonságok, a szolgálalkúság, talpnyalás, a viszonyokba belenyugvó kényelemszeretet, a bátorságot mímelő gyávaság hordozója, sőt jelképe” (Wéber 1976: 107). E szimbólum magában foglal némi iróniát is (az ellenfél ironikus célzatú lekicsinylésének technikája). A strófakezdő sorok a következő sorokkal kiegészülve asszociációt felidéző erejével komikus ellentétet villant fel a finomkodó költőkről alkotott kép s a túlméretezett koncon rágódó kutya képe között.

„A költő igei és névszói metaforákkal azonosítja a forradalom ellenségeit. A falánk kutyák habzsolását logikai összekapcsolással szarkasztikusan vetíti rá az ellenség jogos elpusztításának ígéretére. Az elégtétel az ítélet közvetett kimondása, a feszültség feloldódása a keserű nevetés, amelyet a metaforikus kép kivált” (Cs. Jónás 2008: 525).

Az idézett szöveg soraiban alliteráció figyelhető meg. Az *r* és a *k* alliteráló halmozása alkalmas az indulat kifejezésére (vö. Lőrincz–Raisz 2008: 326). A szlovák szövegvariáns Petőfi sajátos szimbólumát a *naničhodní* ‘semmirevaló’ szinonimával helyettesíti. Ugyanakkor a fordított szövegváltozatról elmondható, hogy bár a fordító inverziós megoldással ültette át a szöveget, az enyhe módosítások ellenére sem sérült az eredeti szöveg szemantikai és pragmatikai jelentéshálója.

- (1) *Mit ugattok, mit haraptok*
Engemet, *hitvány ebek!*
Törkötökba, hogy megfúltok,
Oly kemény koncot vetek.
Nyirbáljatok üvegházak

Satnya sarjadékain;
A korlátatlan természet
Vadvirága vagyok én.

Smrek-féle szövegváltozat:

Čo štekáte, čo že máte
hrýzť ma, naničhodní psi!
V pažerák váš taký košťial'
vhodím, až vás zadusí.
Okliesňujes krpatené
skleníkové výplody:
ja som divorastúci kvet
nospútanej prírody.

Nyersfordításom:

'Mit ugattok, meg kell
harapnotok engem, semmirevaló kutyák!
Törkötökba olyan koncot
dobok, hogy megfojt titeket.
Vágdosson *satnya*
üvegházi *terméseket:*
én *vadon* *növő virága vagyok*
a korlátatlan természetnek. '

A második strófa kiemelt alakzata a perszónifikáció (Támaszkodjék szabályokra), mely a szlovák szövegváltozatban adekvát módon van jelen: *O pravidlá nech sa oprie, / kto sám volne nechodí* 'Támaszkodjon a szabályokra, / ki maga szabadon nem jár.' A fordító az eredeti *félve* jelzőt detrakciós eljárással elhagyja a fordításban. A strófának keretet adó változatlan ismétléses refrén az iskolai poétika elleni tiltakozást nyomatékosítja, mely az inverziós fordított variánsban is megjelenik: *ja som divorastúci kvet / nespútanej prírody* 'én vadon növő virága vagyok / a korlátatlan természetnek'.

(2) Nem verték belém tanítók

Bottal a költészetet,
Iskolai szabályoknak
Lelkem sosem engedett.
Támaszkodjék szabályokra,
Ki szabadban félve mén.
A korlátatlan természet
Vadvirága vagyok én.

Básnictvo nie učitelia
vtíkli do mňa palicou,
duša moja predškolskou sa
neskláňala mluvniceou.
*O pravidlá nech sa oprie,
kto sám volne nechodí:
ja som divorastúci kvet
nespútanej prírody.*

‘A költészetet a tanítók
nem nyomták belém pálcával,
lelkem az iskolai szabályok előtt
sosem hajtott fejet,
*Támaszkodjon a szabályokra,
ki maga szabadon nem jár.
én vadon növény virága vagyok
a korlátatlan természetnek.*’

A következő szövegrész (3) első hat sora a stíldemokratizmus és a szemléleti népiesség találkozásáról árulkodik. Kezdősoraiban perszonalifikáció társul a gradáció alakzatával. A gradáció itt jelzős szerkezetben előforduló metaforaszerkezet is (*Árva, finnyás kóficok!*). A harmadik sor antiklimaxa enjamement-ként a negyedik sor perszonalifikációjával egészül ki, így hozva létre a komplex képet. A kezdősori megszemélyesítés a fordításban is megmarad (*nie vám kvitnem* ‘nem nektek virítok’). A fordító azonban ez eredeti alakzatokat szinte eltünteti a szövegből, s csupán csak értelmező fordítás lesz. Az eredeti *árva, finnyás kóficok* gradáció eltűnik, helyette az *elkényeztetettek finnyás, gyenge gyomorral* szinonimikus jelzős szerkezet kerül, mely így az eredeti harmadik sor antiklimaxát is gyengíti. A strófazáró refrén a magyar szövegváltozatban harmadszorra is változatlan ismétlésként van jelen, ám a szlovák szövegvariánsban már a *clivorastúci kvet* ‘szomorúan növény virága’ szerkezetre változik.

(3) *Nem virítok* számotokra,
Árva finnyás kóficok!
Kiknek *gyönge, kényes, romlott*
Gyomra mindjárt *háborog*;
Van azért, ki ép izléssel
Üdvezelve jön elélem.
A korlátatlan természet
Vadvirága vagyok én.

*Nie vám kvitnem, rozmaznanci
s háklivým, mdlým žalúdkom,
ktorý sa vám v každej chvíli
obracia hneď hore dnom;*

*'Nem nektek virítok, elkényeztetettek
finnyás, gyenge gyomorral,
amely minden pillanatban
fölfordul azonnal;*

zato ten, kto zdravý vkus má,
mne v ústrety vychodí:
ja som *clivorastúci kvet*
nespútanej prírody.

ezért, kinek ép az ízlése,
a kedvemben jár:
szomorúan növő virága vagyok
a korlátatlan természetnek.

A záró versszakban (4.) vázolt mondandó Petőfi egyéniségének jellemző jegye. A strófán végigvonuló szövegszervező antitézis halmozással társulva válik egésszé: kedve a kötekedni vágyókkal szegül szembe. Ezért, valamint a poénszerű lezárás érdekében változik a refrén is, így kerül a *korlátatlan természet vadvirága* helyébe a *természetnek tövises vadvirága* fordulat, ami fokozza s felerősíti a sorokban bujkáló személyes indulatot (gradáció, klimax). Az eredeti szöveg üzenete és szófordulatai adekvát módon kerülnek át a fordított szövegvariánsba. A sorok fölcserélése kizárólag a harmadik és negyedik sor esetében figyelhető meg, amikor is a fordító *škoda hrach na stenu hádzat', / ked' zisk z toho nemáte* 'kár borsót a falra hányni, / ha nincs belőle hasznotok' sorpárként fordítja az eredeti sorokat. A strófazáró refrén immáron gradációs ismétlésként van jelen mindkét szövegvariánsban (*tövises, vad, szűrés*).

- (4) Hát azért nekem örökre
Szépen békét hagyjatok;
Ugysem sok gyümölcsű munka:
Falra borsót hánynotok.
S kedvetek ha jön kötődni,
Ugy kapkodjatok felém:
A természetnek *tövises*
Vadvirága vagyok én.

Preto vy mňa navždy pekne
napokoji nechajte;
škoda hrach na stenu hádzať,
keď zisk z toho nemáte.
A do mňa sa zadrapovať
ráčte, ak vám neškodí:
divý som ja, pichľavý kvet
nespútanej prírody.

Ezért ti engem örökre szépen
békén hagyjatok:
kár a borsót a falra hányni,
ha nincs belőle hasznatok.
S kapaszkodjatok belém,
ha nem árt nektek:
vad vagyok én, szúrós virága
a korlátatlan természetnek.

Petőfi felfogása poétikájának fejlődésével egyetemben változik, újabb eszmékkel gazdagodik. E korai költeményében a költői szabadság és az iskolai szabályozottság antitezise feszül egymásnak, ám későbbi ars poeticáiban ihletettségének függvényében ad számot költészetéről.

Befejezés

A Petőfiről kialakított kép mind a köztudatban, mind a szakirodalomban a nacionalisták által rányomott bélyeget hordozza magán, ám ennek ellenére nagyon sokan elismerték zsenialitását, szerették és olvasták költeményeit, s a kivételek között említhetjük azon szlovák írókat, akik ezen túlmenően tiszteletüket kifejezve vállalkoztak műveinek lefordítására (Ján Smrek, Pavol Országh-Hviezdoslav, Emil Boleslav Lukáč).

E tanulmányban a Ján Smrek által fordított szlovák nyelvű szövegvariáns elemzését végeztem el. A kutatás céljaként a szövegvariánsok adekvátságának vizsgálatát jelöltem meg. A funkcionális stilisztika módszerével megvizsgált forrásnyelvi, azaz magyar, ill. célnyelvi, azaz szlovák szövegvariánsról elmondható, hogy a két szöveg bizonyos tulajdonságok szempontjából ekvivalensek, és nagyon nehezen tehetünk közöttük különbséget minőségi szempontból. Szubjektív véleményem szerint mindkét fordítás sikeresnek és hitelesnek bizonyul. Smreket kiváló Petőfi-fordítóként tartjuk számon, hiszen egy egész kötetnyi fordítás megjelentetése és annak az olvasók általi recepciója bizonyítja sikerességét. A szóban forgó Smrek-féle fordításszöveg-

ben is jelen vannak a forrásszöveg szavainak megfelelő lexikai jelentések, ami létrehozta a Petőfi-szöveg alakzatainak és azok funkcióinak tökéletes célnyelvi ekvivalensét. A szükséges módosulások mellett az alakzatok funkciója ekvivalens a fordításszövegekben. A célnyelvi variánsokban a forrásnyelvi szövegekhez képest módosított részek pedig kompenzálódtak. Ezen kompenzálásnak köszönhetően a szlovák szövegvariáns teljesen hiteles képet nyújt Petőfi költészetéről a szlovák olvasók számára.

Bár a Petőfi-művek idegen nyelvű fordításai jelen vannak az irodalmi kánonban, úgy vélem, mégsem elégséges mennyiségben. A klasszikusok életművének fordítása az utóbbi évtizedekben háttérbe szorult, mintha az elmúlt századokban keletkezett fordítások elegendők lennének két kultúra folyamatos közeledéséhez, párbeszédéhez és a köztük lévő viszony fejlődéséhez. Ehhez viszont olyan poéták életműveinek fordítása lenne szükséges, akik valóban kánonépítő szereppel bírnak a forrásnyelvi irodalomban is. Közéjük tartozik Petőfi is, művei fordíthatóságának kérdései és fordításai nem tekinthetők lezártaknak, és ezért különböző diskurzusok témáit képezik. A Petőfi-életmű tolmácsolása már elkezdődött, de folytatása és befejezése még várat magára (vö. Némety 2018b, 2021).

Felhasznált szakirodalom

- Cs. Jónás Erzsébet 2008. Szarkazmus. In: Szathmári István (főszerk.): *Alakzatlexikon – A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 524–525.
- Lőrincz Julianna 2007. *Kultúrák* párbeszéde. Líceum Kiadó. Eger.
- Lőrincz Julianna – V. Raisz Rózsa 2008. Kakofónia. In: Szathmári István (szerk.): *Alakzatlexikon – A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 325–327.
- Lőrincz Julianna 2018. A régi magyar irodalom fordítási nehézségei. Balassi Bálint-versek orosz fordításban. In: *A Selye János Egyetem 2018-as X. Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete*. Selye János Egyetem. Komárom. 116–126. ISBN 978-80-8122-255-9. (2023. 04. 28.)

- Némety Alexandra 2017. Petőfi-versek szlovák fordításainak stílusjellemzői. In: *Kölcsönös átszövődések*. Külgazdasági és Külügyminisztérium. Budapest. <<http://www.balassiintezet.hu/images/institutes/budapest/Kiadvanyok/Klcsns%20tszvdsekBORTVAL.pdf>> (2018.02.19)
- Némety Alexandra 2018a. *Kultúrák találkozása: a magyar költészet a műfordítások tükrében*. Selye János Egyetem. Komárom. Disszertációs munka. Kézirat. 239. o.
- Némety Alexandra 2018b. Petőfi Sándor szerelmi költészete idegen nyelvű műfordításainak tükrében. In: *A Selye János Egyetem 2018-as X. Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete*. Selye János Egyetem. Komárom. 127–142. ISBN 978-80-8122-255-9. (2023.04.28.)
- G. Némety Alexandra 2021. Az *Egy gondolat bánt engemet* című Petőfi-versek szlovák nyelvű szövegvariánsainak kontrasztív stilisztikai elemzése. In: *A Selye János Egyetem 2021-es XIII. Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete*. Selye János Egyetem. Komárom. 37–47. ISBN 978-80-8122-412-6.
- Popovič, Anton 1975. *Teória umeleckého prekladu. Aspekty textu a literárnej komunikácie*. Tatran. Bratislava.
- Szathmári István 2013. *Hogyan elemezzünk verset?* Tinta Könyvkiadó. Budapest. 140.
- Toldi Éva 2016. *Műfordítás, újraírás, recepció*. Annual Review of the Faculty of Philosophy, Novi Sad, Volume XLI-1. 467–480.
- Wéber Antal 1976. A természet vadvirága. In: Pándi Pál (szerk.): *Petőfi állomásai. Versek és elemzések*. Magvető Könyvkiadó. Budapest. 99–115.

Szépirodalmi források

- Petőfi Sándor 1923. *Petőfi összes költeményei*. Székesfőváros kiadása. Budapest.
- Smrek, Ján. 1973. *Sándor Petőfi: Básne*. Tlačiarne SNP. Bratislava.

Internetes források

- W1 = Petőfi Sándor: *Egy estém otthon*. URL: <http://papadyn.blogspot.sk/2015/04/petofi-sandor-egy-estem-otthon.html> (2023. 02. 02.)
- W2 = Petőfi Sándor: *Pályakép – Ars poeticájának alakulása*. URL: <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/petofi/pspalya3.htm> (2023. 02. 02.)
- W3 = Petőfi Sándor: *A természet vadvirága*. URL: <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/petofi/palyag.htm> (2023. 04. 28.)
- W4 = Petőfi Sándor népies költészete. URL: http://www.academia.edu/24458401/Pet%C5%91fi_S%C3%A1ndor_n%C3%A9pies_k%C3%B6lt%C3%A9szete (2023. 05. 02.)

Abstract

The present study deals with the Slovak analysis of a poem by Sándor Petőfi.

The study examines translation of the poem translated by the prominent Slovak poet, Ján Smrek, using the method of functional stylistics. The aim of the research is to find out how the Slovak language text variant are adequate to the Hungarian language poem on the basis of the examined text. The method of analysis of the research is functional stylistics that can be synthesized with communicative equivalence, which examines the function of linguistic elements in both source and target language texts at different levels of the text, considering the text variants of each other. The selected text for analysis is Sándor Petőfi's poem *A természet vadvirága* and its Slovak language variant *Divý kvet prírody* (The wild flower of the Nature).

Keywords: Sándor Petőfi, literary translations, text variables, source language, target language, functional stylistics, adequacy, communicative equivalence

Zhrnutie

Predkladaná štúdiá sa zaoberá analýzou básne Sándora Petőfiho. Štúdiá skúma preklad básne v preklade významného slovenského básnika Jána Smreka metódou funkčnej štylistiky. Cieľom výskumu je na základe skúmaného textu zistiť, do akej miery je textový variant v slovenskom jazyku adekvátny básni v maďarskom jazyku. Metódou analýzy je funkčná štylistika, ktorú možno syntetizovať s komunikačnou ekvivalenciou, ktorá skúma funkciu jazykových prvkov v textoch východiskového aj cieľového jazyka na rôznych úrovniach textu, pričom ich považuje za textové varianty jeden druhého. Vybraným textom na analýzu je báseň Sándora Petőfiho *A természet vadvirága* a jej slovenský jazykový variant *Divý kvet prírody*.

Kľúčové slová: Sándor Petőfi, umelecký preklad, textové varianty, zdrojový jazyk, cieľový jazyk, funkčná štylistika, adekvátnosť, komunikatívna ekvivalencia

Bődök Vrabél Tünde: *A szabadság madara*

PETŐFI SÁNDOR: *UTI JEGYZETEK*

A 45-ös utirajzok nem a Felvidéket mutatják be, hanem megint csak a költőt. Civilben, érzelmeinek mintegy pongyolájában.

(Illyés Gyula: Petőfi)

Az Uti jegyzetek az első olyan prózai írás a modern magyar nyelv történetében, amelyet elejétől végéig, minden szavában, minden nyelvtani eljárásában megért a mai olvasó is, sőt nemcsak megért, magától értőddően úgy fogad el, amilyen.

(Martinkó András)

1. Az *Uti jegyzetek* keletkezéséről megtudjuk Martinkó András monográfiájából (1965: 82), hogy Petőfi 1845. április elsején elindult a Felvidékre „világot látni és barátait meglátogatni”. Az utazás csaknem három hónapig, június 24-éig tartott. A beszámolót utólag írta a költő, az *Életképek* 1845-ös évfolyamában folytatásokban jelent meg.

Ha író, költő bármilyen, külső, érzékeinkkel felfogható tárgyról ír is, nem kerülheti el személyének megjelenítését, akár csak stílusában, akár az alkotás jelenére való utalásokkal, akár saját (testi, lelki) mivoltának megmutatásával.

A legnagyobb mértékben így van ez az olyan rendkívülien lírai alkat esetében, mint Petőfi Sándor. Petőfi a prózájában – útleírásaiban is – lírai költő. Ez derül ki, ha olvassuk prózai műveit, s ezt mondja a mottóként idézett Illyés Gyula-szövegrészlet. Bármilyen tárgyról, jelenségről, az utazás során meg-

---

¹¹Nyugalmazott főiskolai tanár, Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszék (ma Eszterházy Károly Katolikus Egyetem)

ismert dologról, a külső valóságról szól is, a megjelenítésben ő maga teljes személyiségével jelen van, szövege önjellemezés is egyben. Vannak tartalmak, amelyeket prózában: levélben, útirajzban kíván elmondani, így az *Uti jegyzetektől* sok mindent megtudhatunk a költő által az utazás során megismert külső valóságról is. Hogyan viszonyul a szövegben egymáshoz a látottak leírása és az önjellemezés: ezt a szempontot is figyelembe kívánja venni az itt következő rövid írás, az *Uti jegyzetektől* kiemelt részletek vizsgálatával.

2. A költő mint prózaíró is remekel; nyílt, közvetlen, természetes és játékos, mint a költeményei:

Valami nyolcan kerekedtünk föl Sáros romjait meglátogatni. A hegy alatt elhagytam a társaságot s összeszedtem magam, hogy hamarabb érjek föl, mert tartottam tőle, hogy könnyeimet el nem fojthatom... s én nem szeretem, ha más sírni lát engemet (Petőfi 1955: 384–385).

A „társaság” – mint a kötet jegyzetanyagából megtudjuk – (Petőfi 1955: 595) tagjai voltak Petőfin kívül Tompa Mihály, Kerényi Frigyes és még további öt fiatalember. E találkozás alkalmából írt a három költő „*ugyanazon tárgyról szóló verset*” a találkozás emlékére, s „*a tárgy az erdei lak...*” – idézi Tompától a kötet jegyzetanyaga (Petőfi 1955: 595). Petőfi ebben a versben sem hagyhatja el azt, ami számára legfontosabb, az idilli leírásban nagy erővel megjelenik az elvont fogalom: a szabadság.

Önmagáról tudja e lak népe, milyen
Édes a szabadság tiszta levegője.

Nincs itten rabság, nincs itten önkény,
Mely parancsolatját mennydörögve adja;
(*Az erdei lak*)

3. Az *Uti jegyzetek* szövegeinek is fontos stílusesszüköze az irónia, több helyütt saját magára irányulva, öniróniaként:

Ah, kedves olvasó, (igen: kedves olvasó, mert ki lehet kedvesebb az írónak, mint aki munkáját olvassa?) kedves olvasó – mondom – ha te tudnád, mennyi fekszik rám nézve e kis szócskában: Aszód! (Petöfi 1955: 381).

A zárójelben megjelenő közbevetés nem kapcsolódik grammatikailag szervesen a mondatba, ez a felkiáltó értelmű kérdő mondat, mely egyben tagadó jelentést is hordoz a tagadás lexikai kifejezése, tagadószó nélkül, kezdődik egy nyomatékosító értelmű mondatszóval (igen), majd megismétli a megszólítást, mindez mintegy arra szolgál, hogy késleltesse a rossz emléket felidézö földrajzi név: Aszód! kimondását, majd a diákkorából való kellemetlen emlék leírását:

Professzorom (isten áldja meg öt) jónak látta tettbe menendö tervemet egy olyan férfinak megírni, kinek eléggé nem dicsérhető tulajdonsága volt: a színészetet csodálatra méltóképpen való módon gyűlölni. Ezen ritka tulajdonú férfi történetesen épen az atyám volt, ki – jó atyához illik – a veszedelmes hírvitel után egy percig sem késett pokoli örvénybe süllyedendö fia megmentésére rohanni (Petöfi 1955: 381).

Az irónia rendkívül választékos, túlzó kifejezésekben, szándékosan terjengös megfogalmazásban, a választékosságot imitáló terjengös kifejezésekben nyilvánul meg, mintegy késlelteti a szégyellnivaló történet felidézését, kimondását. Végül – ugyancsak terjengös – körülírás révén megtudja az olvasó:

S istentelen szándékomtól csakugyan eltérítettek atyai tanácsai, melyek még hetek múlva is meglátszottak... hátamon és lelkem porsátórának egyéb részén (Petöfi 1955: 381).

A *lelkem porsátora* ironikus körülírás s egyben egyszerű metafora felidézi az olvasóban *A helység kalapácsa* e sorait:

Lelkem hüvelyét
A férfiuság kora
Megnehezíté

A *Hösköltevény négy énekben* komikus eposz, kitűnő stílusparódia, ugyancsak az ellen a stílus ellen íródott, amit a fentebbi idézetekben saját szövegében is megvalósít, szintén a parodizálás szándékával. *A helység kalapácsát* egyébként nem is sokkal az *Uti jegyzeteket* megelőzően, 1844-ben írta a költő.

4. Kassára érve írja:

Bevetődtem a színházba is, hol német komédiások remekeltek a kontárkodásban (Petőfi 1955: 382).

Az antitézis alakzata fogalmi és stiláris tekintetben is fennáll: a *remekel* pozitív jelentésű és hangulati értékű ige, azt idézi fel az olvasóban, hogy a színészek tudásuk legjavát adták, de az olvasó csak egy szempillantásnyi időre hiheti ezt, mert a *kontárkodás* főnév (cselekvésnév), mely negatív fogalmi tartalmú és hangulati értékű, azonnal követi. Az ellentétén kívül a váratlanság is hatást kelt a szövegben: a két szó szemantikai szempontból antonima, szintaktikailag az igei állítmányhoz tekintethatározóként kapcsolódik az elvont főnév.

Mindkét képzett szó alapszava, a *remek* és a *kontár* is céhrendszerbeli fogalmakat jelöl eredeti jelentésében. A *remek* 'mesterdarab, mestervizsgára készült mintadarab' – a *kontár* pedig 'céhen kívüli iparos, foglalkozását hozzáértés nélkül űző iparos'. Nem tudhatjuk, a költő korabeli olvasóinak tudatában milyen mértékben éltek még ezek az eredeti jelentések, felidéződtek-e, olvasva az *Uti jegyzetek* szövegét.

5. Azt tapasztalhatjuk, hogy a költői hasonlatok és a metaforák többnyire úgy jönnek létre, hogy valamely elvont (vagy legalábbis nem az anyagi világhoz tartozó, kézzel megfogható) dolgot világitanak meg konkrét képpel. (*Dalod, mint a puszták harangja, egyszerű* – Petőfi: *Arany Jánoshoz*). Az *Uti jegyzetek*ben viszont többnyire azt figyelhetjük meg, hogy konkrét helyzetet, jelenséget mint hasonlítottat hoz kapcsolatba Petőfi, ha nem is mindig elvont, de szemantikailag nagyon eltérő jelentésű jelenséggel, fogalommal, így meglepő, váratlan asszociációk jönnek létre:

Hát egyszer csak döcögni kezd a bárka, de oly embertelenül, mint némely poéta urak versei, elannyira, hogy kénytelenek valánk leszállni (Petőfi 1955: 381).

Az előző, a költeményből való szöveghez képest tehát éppen fordított a helyzet: a hasonlított a konkrét tárgy (a bárka), a hasonlító a szellemi termék, a vers (ha gyenge alkotás is). Ebben a szövegrészben a játékoság és az irónia ismerhető fel.

Játékosan és ironikusan jeleníti meg azt a kényelmetlen szállást, melyben Eperjesen volt kénytelen egy éjszakát eltölteni, azt azonban e körülmények között sem felejt elmondani, hogy tudatában van annak, hogy valamikor nagy ember lesz belőle. A körülírás (nem is látszólagos, hanem valódi) képesség; eufemisztikus körülírása a kényelmetlen szálláshelynek:

Megálmodtam az őrszoba meztelen faágyán, hol – mint de Manx báró – az egyik oldalamat alám tettem derékaljnak, a másikkal betakaróztam, megálmodtam itt, hogy nevet szerzek két országban (384).

6. A vidék szépsége gazdag képzettársításokra készíti a költőt. Eperjes táján a táj

[...] gyönyörködve mutogatta magát előttem, mint a gyermek, kinek édesanyja új ruhát hozott. Mert akkor jött meg a természet anyja, a gondos tavasz, és öltöztette meztelen gyermekét szép, új, tarka kön-

többe. Tiszta időben északnyugatról a magas bércek vállalai fölött a Tát-ra hófödte csúcsa piroslott a nap első sugaraitól, mint valami borozó aggastyán király homloka (Petőfi 1955: 384).

A gyermek örömét felidéző hasonlatot *a természet anyja, a tavasz* teljes metafora követi, s ezt fejt ki tovább egyszerű metaforával: *szép, új tarka köntös* 'a tavasz virágai, illetve a virágos mező'; a (magas bércek) vállalai szintén egyszerű metafora, köznyelvi metaforához hasonló, emlékeztet például a hegyhát köznyelvi, metaforikus szóösszetételre. Ezzel szemben „*a Tát-ra hófödte csúcsa piroslott a nap első sugaraitól*” tagmondatban szokatlan, meglepő kontraszt a *hófödte* fehérséget idéző kép után a *piroslott*. Ezután még hozzáteszi az 'élő személy testrésze' jelentésű *aggastyán király homloka* hasonlatot. Ez a kissé színpadias hasonlat a borozó ember arcának pirosságára, az aggastyán hajának fehérségére utal. Ismét 'személy' jelentésű tag a hasonlító. A tájjal kapcsolatban is 'ember' jelentésű hasonlatokat alkot tehát a költő.

7. Hangulati és stílusbeli változásokra figyelhet fel az olvasó némely emberi helyzeteket és megnyilvánulásokat megjelenítő költő szövegalkotásában. A Kárpátokhoz közeledve megdöbbeneti egy pénzt kérő, alázatos lengyel fiatalember viselkedése. A felkiáltó értelmű kérdő mondatok erős indulatot fejeznek ki (A kérdésalakzat e típusára l. Szikszainé 2008):

Oh, emberiség, süllyedt emberiség, hol van megváltód? – Oh, felföld, csak azért emelkednek-e bérceid a felhőkig, hogy annál inkább szembe tűnjék lakóid görnyedezése? (Petőfi 1955: 385)

A fenti, érzelemteljes megnyilatkozások mellett tárgyias-tárgyilagos megfogalmazásban is kifejezi tapasztalatát és véleményét, majd nemes pátoszba fordul az emberméltóság szó egyéni használatával (megalkotásával?), valamint annak az emberi magatartásnak méltánylásával, melyet a „legalacsonyabb kunyhóban is magasra tartja büszke fejét” tagmondatban jelenít meg, a nemes pátoszt az alacsony–magas ellentétével is fokozva. Idézzük tehát az öt tagmondatos összetett mondatot egészében is:

Általjában mentül inkább közeledtem a Kárpátokhoz, annál nagyobb szolgásgot láttam, s ilyenkor megeresztém képzetem szárnyait és leröpítém lelkemet szülőföldöm rónáira, hol az emberméltóság a legalacsonyabb kunyhóban is magasra tarja büszke fejét (Petőfi 1955: 385).

Egy évvel felvidéki utazása előtt, 1844 júniusában írta *Az alföld* című versét, melynek kezdő verssoraiban szinte előlegeződik az 1845-ben írott szöveg képi megoldása, de a himnikus, nemes pátozú költeményben nincs helye olyan negatív élmények felidézésének, amilyeneket a Felvidéken tapasztalt:

Mit nekem te zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája

Felröpülök ekkor gondolatban
Túl a földön felhők közelébe
S mosolyogva néz rám a Dunától
A Tiszáig nyúló róna képe.

Tehát (közel) egy időben párhuzamosan fogalmaz meg a költő hasonló tartalmakat prózában és versben (vö. Martinkó 1965: 14)

8. „És eléri az ember a szepesi határt, melyet Branyiszkónak neveznek” – így kezdődik az a tizennyolc tagmondatból álló mondat, mely a látványt figyelő költő elragadtatását fejezi ki. A mondat tartalmi-hangulati tömbökből épül fel, ezeknek határát az írott szövegben pontosvesszővel jelzi a költő, így tagolja tartalmi-hangulati egységekre. Elragadtatását ugyan már az első tömbben szemérmesen titkolni kívánja a Táttra = vakondtúrás metaforával; a második tömb azonban a csodálat egyértelmű kifejezése: (a költő) *némán bámul*.

A költő „semmit se szól” váratlanságával hat az olvasóra, éppen a költő, kinek hivatása, hogy kimondja, kifejezze érzéseit, „nem szólhat, némán bámul”. Petőfi ezzel a szellemes túlzással érzékelteti a látvány nagyszerűségét.

A harmadik tömb – stílusváltással – ismét a kritikusokra célzó fricska: a felséges látványra is csak annyit mond: meglehető.

És eléri az ember a szepesi határt, melyet Branyiszkónak neveznek, és áll az egyik oldalon lejtős, a másikon meredek roppant bérc tetején, honnan belát a gyönyörű Szepes tündérvölgyébe, látja Váralját s mellette a puszta várfalakat, melyeknek egykor bíboros termében született Zápolya, látni pedig a láthatár végén azt a kis vakondtúrást, mit Tátrának neveznek; mindezt látja az utazó, és ha az utazó költő, akkor fölkiált, mondván:... nem, semmit nem szól, nem szólhat, némán bámul; ha pedig az utazó kritikus, akkor föllelkesül szívének kilentized része, s azt mondja fogai közt: meglehető! (Petőfi 1955: 385–386).

9. Igazi lelkesültséget itt, a Kárpátok vidékén, „a magas bércek határtalan fenyesei” között (Petőfi 1955: 387) mégis akkor érez, amikor szülőföldjére, a szép Alföldre emlékezik:

[...] folyton meredek szemeim a Kárpátokra, ez egymásra hányt millió piramisra. De lelkem, mint a gyermek, ki megpillantja, hogy gondviselője nem figyel rá, lelkem elsuhant észrevétlenül messzire, oda, hol nincsenek hegyek, hol halmok is alig vannak, hol a Duna omlik méltóságosan, mint Vörösmarty hőskölteményei, hol puszták nyúlnak el hosszan, mintha a világ végét keresnék, hol a látkör egy óriáspalota, melynek tetején a napnak gyémántcsillárja s oldalán a délibábok tükrei függenek, miben kedvtelve szemlélik magukat gulyák és ménések ... ide, ide szállt lelkem a Kárpátokról, én édes hazámba, a szép alföldre!” (Petőfi 1955: 386)

A *De* kezdetű, tizennégy tagmondatos többszörösen összetett mondat az előző mondattal megszorító ellentétes viszonyban van: a költő elámulva nézi ugyan a Kárpátok hegyeit, de lelke az alföldre száll, rajongása szülőföldjét illeti meg, s heves pátozzsal fogalmazza meg érzéseit: „*lelkem elsuhant mesz-*

sze, *oda* főmondatot értelmezői színezetű helyhatározói mellékmondatok paraleliztikusan követik, a hol vonatkozó határozószó kötőszóként áll élükön. Öt ilyen tagmondatot számolhatunk meg, némelyiknek mellékmondata is van, hasonlító sajátos jelentéstartalommal. A kortárs irodalomra utalás itt sem marad el, de nem ironikusan, hanem őszinte csodálattal: *a Duna omlik méltóságosan, mint Vörösmarty hőskölteményei*. A nagy költő műveinek a nagy folyamhoz hasonlítása nemcsak szép gesztus a költőtárs részéről, hanem a kortárs biztos ítélőképességét, ízlését is jelzi az idősebb költő művészetével kapcsolatban. A romantika korában vagyunk, ezt ismerjük fel a fenséges leírásból.

10. Az *Uti jegyzetek* szövegében egyetlen frazémát találtam: *fügét mutat*. O. Nagy Gábor ezt a szólást durvának, sőt illetlennek minősíti, valamely kérés durva elutasításaként értelmezi. (O. Nagy 1966: 224. f 953). Az ÉrtSz. szerint a jelentése, 'durván vagy gúnyolódva elutasít valamit':

Másnap kora reggel Késmárkra értünk, a Kárpátok tövéhez, és... esős idő volt. Egy fikarcnyit sem láthattunk a Kárpátokból. És mégis azt mondják, hogy Tantalus históriája mese! Hányszor van az életben, hogy mikor az ember már szinte ujjá hegyével éri az almát, a sors elkapja tőle és fügét mutat (Petőfi 1955: 386).

Petőfi szövegében azonban nemcsak a szólás szokásos jelentését hordozza ez a szókapcsolat. Szólásként 'megtagadja az áhított dolgot' jelentésben áll, emellett azonban az *alma* és a *füge* együttes megjelenése felidézi, sőt felerősíti a *füge* 'gyümölcs' jelentését. A kifejezés – miként a Tantalus (Tantalosz) mitológiai görög királyra utalás – az el nem ért utáni vágyakozás gyötrelmére emlékezteti az olvasót. Mint stilisztikai alakzat mindez hiperbola, túlzás, hiszen az esős idő miatt érzett bosszúság nem a súlyos bajok közé tartozik. A szójátékszerű kétértelműség azt jelzi, hogy a költő – mint más idézett szövegrészekben is – bosszúságát, keserűségét humorba oldja.

11. Röviden összefoglalva: az *Uti jegyzetek* a jelen kiadásban alig húsz oldal terjedelmű írás. Ez Petőfi első jelentős prózai műve. Az irodalomtörténet-írók egybehangzóan vallják, hogy prózája új fejezetet nyit a magyar irodalomban: az előbeszéd szabadsága áramlik belőle, s már a 19. század második felében kiváló követőkre talál e tekintetben a magyar prózairodalomban.

A Felvidékről ír, találó, okos megfigyeléseket olvashatunk a mű lapjain a látottakról, de az írás minden részletében jelen van a költő személye, és nemcsak egyéni stílusában, hanem tényszerűen utal saját múltjára, jelenére.

A vizsgált szövegrészletekben együtt van a játékoság, az ironia a komolysággal. Bárhol ütjük is fel a szöveget, ráismerünk ezeknek az esztétikai minőségeknek a váltakozására, sokszor egy-egy mondaton belül is. Prózája – miként lírája is – nagy hatással volt a magyar irodalmi nyelv és stílus 19–20. századi alakulására.

Felhasznált szakirodalom

- Elekfi László 1986. *Petőfi verseinek mondattani és formai felépítése*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- ÉrtSz. 1966. Bárczi Géza – Országh László (főszerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára I–VII*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Illyés Gyula é. n. [1954]. *Petőfi*. Révai Könyvkiadó Nemzeti Vállalat. Budapest.
- Martinkó András 1962. A humor Petőfi prózájában. In: Pándi Pál – Tóth Dezső (szerk.): *Tanulmányok Petőfiről*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Martinkó András 1965. *A prózairó Petőfi és a magyar prózastílus fejlődése*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- O. Nagy Gábor 1966. *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat Könyvkiadó. Budapest.
- Szikszaíné Nagy Irma 2008. *A kérdésalakzatok retorikája és stilisztikája*. Kosuth Egyetemi Kiadó. Debrecen.

Forrás

Petőfi Sándor összes művei 1955. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest.

Abstract

Uti jegyzetek by Sándor Petőfi

The author of the study examines Sándor Petőfi's *Uti jegyzetek* from a stylistic point of view. The language of Petőfi's prose work is characterized by the use of contemporary spoken word. The author of the essay pays special attention to the figure of irony and antithesis appearing at the textual level. Examining the different linguistic means of irony as a stylistic form, she analyzes the style of the letters. The main tools of irony in the letters are similes, metaphors, and figures of the antithesis, euphemistic paraphrasing, and sprawling sentence structures. The figure of the antithesis is woven into travel notes on both conceptual and stylistic levels.

Keywords: spoken word, irony, antithesis, simile, metaphor, euphemistic paraphrasing, sprawling sentence structures

Zhrnutie

Sándor Petőfi: Uti jegyzetek (Cestovné poznámky)

Autor štúdie skúma text *Úti jegyzetek* (cestovné poznámky) Sándora Petőfiho zo štylistického hľadiska. Jazyk Petőfiho prozaickej tvorby sa vyznačuje používaním súčasného hovorového jazyka. Autor eseje venuje osobitnú pozornosť tvaru ironie a antitézy objavujúcej sa na textovej úrovni. Skúmajúc rôzne jazykové prostriedky ironie ako štylistickej formy, analyzuje štýl písmen. Hlavné nástroje ironie v listoch: podobeniny, metafory, postavy antitézy, eufemistické parafrázovanie, rozľahlé vetné štruktúry. Tvar antitézy je votkaný do cestovných poznámok na koncepcnej aj štylistickej úrovni.

Kľúčové slová: hovorená reč, ironia, antitéza, podobenstvo, metafora, eufemistická parafráza, zdĺhavá štruktúra viet

PETŐFI ÉS A SÁROSEPERJESI HAGYOMÁNY

Petőfi Eperjesen

Eperjest 1845-ben, felső magyarországi utazása során ismerte meg a költő, s az *Úti jegyzetek*ben szeretettel írt róla. Ottani barátjának és költőtársának, Kerényi Frigyesnek a házában egy hónapot vendégeskedett. Akkortájt Tompa Mihály is Eperjesen élt, mint nevelő. A három költő között ekkor, 1845 áprilisában folyt le a híres költői verseny (*Az erdei lak*). A verseny feltelezett helyén ma is ott áll az emlékbobiszk. *Az erdei lakon* kívül még öt költeményt írt Petőfi Eperjesen, köztük a *Magyarország*ot. Petőfi Sándornak a mai Szlovákia területének egyéb helyein való megfordulásairól elsősorban az *Úti levelekből*, továbbá mások emlékezéseiből és a Petőfi-versek keletezéséből tudunk (vö. Csanda 1981: 97, Magyar 1996: 75–99, V. Raisz 2020, Sötér 1965: 753).

Kora hajnal volt, hogy másnap az eperjesi gyorsszekérre ültem. Egymagam utaztam, mi már régi óhajtásom volt. De nekem a sors mindig akkor ad kanalat, ha levesem nincs, és viszont. Kényelmemet nem használhattam, mert a hideg miatt a szekér egyik zugában zsugorogtam. Hűvös, ködös, komor volt a reggel, mint szívemben – Kassa emléke, hol magyar szót alig hallottam. [...] Eperjesen Kerényi Frigyeshez szállottam, s nála tölték egy hónapot.

(Petőfi Sándor: *Úti jegyzetek*. In: Sturm–Dobsony 2013: 144).

---

¹²Selye János Egyetem Tanárképző Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, simons@uj.s.k

Az eperjesi evangélikus kollégium hagyománya – *Gymnasiologia*

A *Gymnasiologia* című kötet (*Gymnasiologia. Az eperjesi Kollégium és áthagyományozódásai*. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2003) Zeman László dolgozatait (vö. Simon, 2011, 2019, 2023) gyűjti egybe a „keleti végek” iskolatörténetére vonatkoztatva. Maga a kötet cím Johannes Rezik ismert oktatástörténeti művére utal. A szerző élményszerűen idézi fel az eperjesi evangélikus kollégiumot, amely szellemiségének sajátos jellemzője volt az etnikai és vallási tolerancia, valamint az, hogy főképpen a három együtt élő nemzetiség (a magyar, a német, a szlovák) fiai nevelkedtek benne, de kötődtek hozzá a rutének, sőt a délszlávok is. Mindez Zeman feldolgozásában nem mint elvont történeti tények és események egymásutánja jelenik meg, hanem bizonyos gyűjtőpontok, más művek tárgyalása révén.

Az említett kötet tartalmazza Vallentínyi Samunak, a kollégium tanárának egy tanulmányát, amelyet a szerző Petőfi Sándor életművének szentelt. Mivel maga a kötet is igen nagy jelentőséggel bír, nemcsak a belefoglalt Petőfi-tanulmánnyal foglalkozunk, hanem bemutatjuk magát a könyvet is, Vallentínyi tanulmányának kontextusát.

A bevezető tanulmány a legendás Gömör Jánosnak, a kollégium krónikásának, 1903-tól 1926-ig (formálisan 1928-ig) a főgimnázium tudostanárának és igazgatójának, *Eperjes és az evangélikus kollégium története* című művét „ismerteti”. Gömör mint történész dolgozta fel a kollégium történetét, a város történetével egybevonva, tömör változatban, még 1933-ban. A Gömörre vonatkozó mottó a tárgyalt kötet első oldalán Auszterlitz Tivadar ismertetéséből származik, amely az *Új Világ* című eperjesi hetilapban jelent meg. (Auszterlitz Tivadar 1931. A szeretet és megértés géniuszának áldozott Eperjes társadalma, Gömör János igazgató búcsúztató ünneplése alkalmából. *Új Világ* 13/42: 1–3.) Auszterlitz, az Eperjesről Kassára távozó volt igazgatót, Gömörty, búcsúztató beszédében így méltatja: „Tanítómesterem és papom! Tanítómesterem, bár soha tanítványa nem voltam. Papom, bár más hitben születtem” –, ahogy arra a könyv szerzője már korábban rámutatott, a *Polis kalendáriumában*. A meglévő kollégiumtörténetek közül

a Gömör-féle feldolgozást mondja Zeman László a legösszefogottabbnak (Zeman 2003: 116), abban a formában, amelyben a *Szlovenszkói városképek* egyik fejezeteként szerepel (Gömör János 1938. Eperjes. In: *Szlovenszkói városképek*. Tátra Kiadó, 3. kötet, Pozsony/Bratislava. 137–188). Az utóbb említett kötetet újból, változatlan szöveggel jelentette meg a Minerva Kiadó 1999-ben. (Ismertetését Zeman tollából lásd Zeman 2001. *Szlovenszkói városképek*. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2/1: 177–181).

Zeman megfogalmazásában Gömör egy „letűnt világ” értékeire hívja fel a figyelmünket, egy városra és egy iskolára, amelyek örökségét kívánta ránk hagyományozni (Zeman 2003: 25). Gömör nyomán taglalja, hogy az úgynevezett „eperjesi filozófiai iskola” alapítói Bayer János és Czabán Izsák voltak. Johannes Bayer még wittenbergi teológiai és filozófiai tanulmányai befejezése után, az egyetem filozófiai karának oktatójaként ismerkedik meg Czabán Izsákkal. Később, amikor Bayer Eperjesen rektor lett (1662-ben), része volt abban, hogy a konrektori tisztséget Czabánra bízzák. Az egyébként szlovák származású Izak Caban (Czabán, Czabány, Zaban, Isaacus Zabanius) legjelentősebb műve az *Existencia atomorum*; Wittenbergben jelent meg 1667-ben. Zeman felhívja a figyelmet arra, hogy

„A Bacont és Comeniust követő Bayerral és az atomok reális, fizikai létének tételét hirdető Czabánnal kapcsolatban Gömör kiemeli, hogy »a két kiváló tudósnak a maga idejében nálunk páratlanul álló állásfoglalása olyan tudományos kérdésekben, amelyek külföldön is még teljesen újszerűek voltak – bizonyítja a kollégium szabad szellemét« [...]. Épp ily nemű jellegével e filozófiai iskola a történelmi Magyarországon a szó legszorosabb értelmében páratlan” (Zeman 2003: 16).

Gömör János alakjának és munkásságának bemutatásáról az iskola elődjeként számontartott „régai városi iskola” úgyszintén országos hírű rektorának, Gyalui Zsigmondnak a személyére tér át a feldolgozás, a Comenius Egyetem volt klasszika-filológia tanszékvezető professzorának, M. Okálnak a *Gyalui Torda Zsigmond élete és műve* című tanulmányát ismertetve és

kiegészítve. Gyaluiról a múltban maga Gömör is írt, és elfelejtett humanista szerzőnek nevezte; Okál a humanizmus legjelentősebb képviselőjének tüntette fel, annak Janus Pannonius és Zsámboky közötti szakaszában.

Az összefüggéseknek ilyen tágabb vázolásából fény derül arra, hogy a Zeman-kötet, illetve a Petőfi tanulmányt tartalmazó fejezete, milyen történelmi és művelődéstörténeti kontextusba van beágyazva. Ezt jelenítik meg háttérként a kollégium főgimnáziuma további, immár 20. századi tanárainak portréi (Ludman Ottó, Wallentinyi Samu, Schöpflin Géza). A főgimnázium mellett szerveződött az eperjesi magyar cserkészcsapat, nyomban az első világháború után. Ennek tagja volt Maléter Pál is. A nevével feltüntetett fejezet Bornemisza István kötetében (*Három ország katonája*, Madách-Posonium, 1998. Ismertetését lásd a *Könyvjelző, az Új Szó* című napilap melléklete volt, egyik korábbi számában) a közölt fényképekkel és a cserkészcsapat tagjainak megemlékezésével tartalmazó hozzájárulás szerzőnknek az itt bemutatott könyvbe belefoglalt összeállításához, amelynek címadásában az „élményszerű” explicit.

A *Könyvekről toldalékkal* című fejezet egyrészt kitekintés a holokauszt irodalmára, másrészt a kollégium zsidó származású tanárainak (hittantanároknak), érettségizettejének és diákjainak sorsára. Hogy nemcsak a regionális körülhatárolás határozza meg a szerző vizsgálati körét, az kitűnhet mind Sas Andornak, a pozsonyi magyar tanszék egykori vezetőjének, mind a dunaszerdahelyi zsidóság sorsát nyomon követő Engel Alfréd könyvének az ismertetéséből.

A szerző a mű összeállításában, megírásában alapvetően támaszkodott az *Új Világ* című eperjesi hetilapra (1919–1940). S amit rá vonatkozólag közöl, a lapnak tulajdonképpen első sajtótörténeti jellemzése, és mintegy felhívás bibliográfiájának „lényege szerinti” feldolgozására és közölt anyagának beépülésére (a cseh/szlovákiai magyar sajtó és irodalom-, sőt művelődéstörténetbe.)

A kötet bepillantást enged – és ezt a rendkívül gazdag jegyzetanyag és bibliográfia megrátámasztja – a város, a régió és Közép-Kelet-Európa kultúrtörténetébe. A kollégium jelentősége nyilatkozik meg abban, hogy szellemi hagyatékának feltárása, számbavétele, Phare-programként volt vezetve (Az

Eperjesi Kollégium az európai gondolkodás fejlődésének összefüggéseiben). A többi, eddig megjelent szlovák nyelvű kiadvány mellett e munka egyik első eredményeként jelent meg a *Filozófia I.* kötet, amelynek egyik kitüntetett címzettje Mészáros András professzor is. Mészáros már 1967-ben ugyanis feldolgozta az eperjesi filozófiai iskola magyar nyelvű műveit, természetesen az akkor még csak latin nyelven létező Greguss-féle *Compendium Aestheticae*-t is. Az ezredforduló után megjelent *A felső-magyarországi iskolai filozófia lexikona* (Kalligram, Pozsony, 2003) című műve nyújt e vonatkozásban kellő tájékozódást. (Vö. még Mészáros András: Az eperjesi filozófusok a magyarországi szemiotika történetében. In: Voigt Vilmos, Balázs Géza »szerk.«, 1998. *A magyar jelrendszerek évszázadai*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest. 67–80.)

Zeman könyvének éppen az volt a célja, hogy megfelelő betekintést biztosítson, és kitekintést tegyen lehetővé az egykor „háromnyelvű város” és kollégiumának létére és európai szintű összefüggéseire. Ennek a célkitűzésnek nyilvánvalóan eleget is tesz, mégpedig az egyes fejezetekben más-más aránnyal kapcsolva be az élményszerűt és nem kevésbé a mindmáig ható és a mai részvétel tényezőit.

Vallentínyi Samu irodalmi (-tanári) hagyatéka

„A költőket Te úgy mutattad nekünk, / Hogy előttünk állt lelkük és a testük” – írja Sebesi Ernő: *Tanár úr!* című versében, s ugyancsak az ő tollából olvashatjuk, miszerint

„Nem túlzás, amikor azt mondom: nem egyszer gondoltunk arra, hogy dr. Wallentínyi Samu kedvéért még az osztályismétlés kellemetlen kockázatát is vállaltuk volna, csak azért, hogy a magyar irodalom magyarázatát mindig Tőle hallgathassuk” (*Dr. Wallentínyi Samu emlékezete*. Sajtó alá rendezte Sebesi Ernő. Minerva, Prešov–Eperjes 1933, 20, 6).

Vallentínyi Samu (Győry Dezső nagybátyja) evangélikus papi családban született (Egyházasdengeleg [Nógrád m.], 1875); a selmecbányai líceum növendéke volt, majd a budapesti tudományegyetem bölcsészkarán magyarul latin szakos tanári oklevelet szerzett és doktorált. 1900-tól viszonylag korai haláláig (1930) az eperjesi kollégiumi főgimnázium tanára. Nem térve ki most sokrétű közéleti tevékenységére és tisztségviseléseire – például a gimnáziumi magyar cserkészcsapatnak is alapítója volt, témánkra vonatkozólag kell szólnunk arról, hogy az országos hírű Szécheny-kör utolsó és legendás titkára, akinek a Körben és a város kulturális rendezvényei alkalmával elhangzott és a fentebb idézett kötetben megőrzött irodalmi előadásai a visszaemlékezések és a kritikai visszhang méltánylása szerint is utánozhatatlan módon mélyítették tanítványainak, hallgatóságának irodalom iránti vonzalmát és értéktudatát.

Amikor a Petőfi-centenárium megünneplésekor az eperjesi ev. nőegylet ifjúsági csoportja irodalmi estélyt rendezett (1923. március 11-én és 12-én), Wallentínyi Samut kérték fel előadónak, aki természetszerűleg helyezte eszme-futtatása tengelyébe a költő életrajzát, hisz tudván tudjuk: épp Petőfinél esik egymáshoz közel az élethelyzetek által fölvetettnek és a lírai válasznak a „státusa”. Az életmű ez esetben fokozottabb mértékben igényli az alkotó személyiségének, lírája közvetlenségének megismerését, ahogy azt Illyés *Petőfijében* is a költő sorsának alakulása és verseinek kölcsönösségében követhetjük. A tényt kiemeli az *Új Világ* című hetilap tudósítása (V, 12, 3 [1923. március 18.]), egyúttal megjegyezve, hogy „Petőfi ünnepélyes fejlődésrajzát dr. Walentínyi Samu előadásában egy végtelenül mély esztétikai fejtegetés fejezte be”, amihez hozzátehetjük: a pusztán életrajzinak vagy lélektaninak a meghaladása ismételten előtűnik. Az előbbieket ilyen értelmű utalását pedig megtoldhatjuk e helyütt még egy hivatkozással – Ervin Lazar szlovák irodalomtörténész meglátásával –, miszerint Walentínyi érdeklődése irodalom-esztétikai; az irodalmi művet esztétikai és lélektani szempontból vizsgálja, és az irodalomtörténeti tényekre csak annyiban támaszkodik, amennyiben ez szükséges. Figyelmét nem kerüli el a szerző nyelvének esztétikumuma sem (Lazar 1967, 213–214; vö. még Szathmári 2000). Részlet Wallentínyi Samu dolgozatából (idézi Zeman 2003: 96):

„Petőfi, mint minden nagy szellem, az élet nagy kérdéseire keresett feleletet. Kereste és ezt az érzés világában találta meg. Hit, lelkesedés, világosság kell, egy lelket betöltő nagy érzelem, s ez aztán leráz magáról minden földi bilincset, megteremti a maga, a lélek világát, s ezt a ragyogó valóságot Júliában testesítette meg. Petőfi nagyon tudott szeretni, és a szeretet megszépít mindent. Amit szeretünk, széppé lesz, értelmet és értéket kap! Széppé lesz minden, amit szerető karral ölelünk át. Petőfi forró szeretettel ölelte át Júliát, az Alföldet, az egész életet, és azért oly szép az ő költészetében Júlia, az Alföld és az Élet.”

Adalékok a diák Petőfihez

Petőfi iskolai éveivel kapcsolatban három tény figyelemre méltó, amelyeket Illyés is megemlít monográfiájában. Petőfi édesapja nem volt megelégedve sem a korabeli oktatási rendszerrel, sem fia előmenetelével, ezért gyakran váltogatta iskoláit, vitette fiát egyik helyről a másikra. Tízévesen fiát Pestre küldte, először az evangélikus iskolába (költőnk itt konfirmált Ján Kollárnál), majd a piarista iskolába. A fiú azonban elhanyagolta a tanulást, ezért tizenhárom éves korában apja három évre elküldi egy túlnyomórészt szlovák lakosságú város, Aszód gimnáziumába. A fiatal diák itt már öntudatos és buzgó magyarnak vallja magát. Kedvenc professzora a szlovák Štefan Koreň volt, akinek folyton volt mit tennie, hogy megakadályozza az ígéretes költő színészi ambíciói kiteljesedésében (erről egy 1885-ben Zsolnán megjelent emlékiratában is ír).

Amikor Petőfi apja csődbe ment, még egy teljes évig gyűjtötte a pénzt fiának, így az 1838 őszén ezúttal Selmecbányára távozhatott. Itt elviselhetetlen anyagi körülmények között él, rosszul tanult, végül megbukott magyar történelemből, amelyet az ismert szlovák nemzetébresztő, a selmeci líceum akkori professzora, Daniel Lichard tanított. A selmeci tanulmányok időszaka és maga Lichard is hosszú ideig kritika célpontjává vált, például Illyés részéről. Ennek az időszaknak a tárgyalását az irodalomtörténetben gyakran nacionalista értelmezések jellemzik. Ezek a mozzanatok azonban akaratlanul

is közelebb hozzák Petőfit a szlovák környezethez, noha nem mutatható ki a szlovákokkal való közvetlen kapcsolata (vö. Chmel 1990: 427).

A szlovákiai magyar középiskolai irodalomtankönyv Petőfi-portréjához

A tankönyv (Kulcsárné Sz. Zsuzsanna–Kulcsár Mónika 1997) didaktikai kimunkáltságának elemzésétől e helyen eltekintünk, célunk csupán az, hogy bepillantást tegyünk lehetővé a Petőfiről szóló fejezet tárgyalásába. Elsősorban megjegyezzük, hogy a tankönyv szerzőinek érezhető törekvése a szlovákiai vonatkozások kiemelése a tananyagban. Érdekes adalékokkal szolgálnak például költőnk származásához. A tankönyv megállapítja, egyebek mellett, hogy

„[k]evesen tudják, hogy Petrovicsék (eredetileg Petrovitz) valamikor Pozsony vármegyében Kajalon laktak. Petrovitz Márton és János valószínűleg szerb vidékről került a császár és király csapataival a Mátyusföldre. 1667-ben katonai érdemeik jutalmául nemesi armálist kaptak” (Kulcsárné Sz. Zsuzsanna – Kulcsár Mónika 1997: 135).

Petőfi életének tárgyalásával kapcsolatban többször is hivatkozik a tankönyv az *Úti jegyzetekre*. Ennek alapján követhetjük nyomon a költő sorsának alakulását 1844-től kezdődően. Az élettörténet bemutatása az otthonához, szüleihez való kötődését tükröző verseinek bemutatásával kezdődik, az *Egy estém otthon* című verssel, mint *a derűnek az első igazi remekművével* (i. m. 136). Igaz, az életmű további tárgyalása vissza-visszatekint a korábbi időkre is, például 1842-re, Petőfi első verse, *A borozó* megjelenésének idejére, s ezzel kapcsolatban említi meg, hogy a költő ekkortájt látogat először Pozsonyba (*Bucsu*). Tovább, meg van említve, hogy a költő Pozsonyban munkát kap, az *Országgyűlési Tudósítások* másolását, illetve, ott született a *Távolból* című költeménye (Kulcsárné Sz. – Kulcsár 1997 : 137).

A *Haza csak ott van, hol jog is van* című fejezetben szól a tankönyv Petőfi felvidéki utazásáról. Ezzel kapcsolatban említi a költői versenyt is (Kulcsárné Sz. – Kulcsár 1997 : 144), amelynek eredménye *Az erdei lak* című vers. A tények említésén kívül azonban ezzel kapcsolatban egyébről nincs szó; az említett költeményt sem méltatja a tankönyv.

Petőfi életművének jelentősége

Közhelyszámba megy, hogy Petőfit joggal tarthatja az irodalomtudomány világirodalmi jelentőségű költőnek. Miért, milyen alapon tartjuk őt számon a világirodalom legnagyobb lírikusai között? Ahogy arra Rudolf Chmel rámutat, Petőfi, munkásságának belső értékei miatt vált világjelenséggé (vö. Chmel 1990: 425). Műveit több mint ötven nyelvre fordították le. A magyar irodalomtörténész – Hugo Meltzl – már 1878-ban Goethe mellett *a század legnagyobb lírikusának* nevezte. A magyar irodalomtudomány valójában talán senkinek nem szentelt akkora figyelmet, mint Petőfinek. A harmincas évek közepén Illyés Gyula esszémonográfiájában részben összefoglalta ennek eredményeit. De mindez még nem belső ok, hanem külső. A pálya belső értékét vélhetően az adja, hogy költőnk üstökös volt. Alkotó időszakának öt-hat évebe olyan rendkívüli feszültség, izzás kondenzálódott, amely sok más alkotó pályájában csak hosszú évtizedekbe sűrűsödik bele.

Felhasznált szakirodalom

- Csanda Sándor 1981. *Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona*. Madách. Bratislava.
- Chmel, Rudolf 1990. Doslov. In: Illyés Gyula: *Petőfi. Krásny súboj slobody a láskey*. Preložil Ctibor Štítnický. Postavy a osudy. Obzor. Bratislava. 422–434.
- Gömöry János 1938. Eperjes. In: *Szlovenszkói városképek*. 3. kötet. Tátra Kiadó, Pozsony/Bratislava. 137–188. Újabb kiadása: 1999. Eperjes. In:

- Szlovenszkói városképek.* Kassa, Érsekújvár, Eperjes, Losonc, Lócse. Az utószót írta Kiss Gy. Csaba. Felsőmagyarországi Kiadó. Miskolc. 86–122.
- Kulcsárné Sz. Zsuzsanna – Kulcsár Mónika 1997. *Irodalom – romantika.* Tankönyv a középiskolák 2. osztálya számára. 3. rész. Terra. Bratislava.
- Lazar, E. 1967. Vedecká činnost na prešovskom kolégiu. In: Sedlák, I. (zost.), *Prešovské Kolégium v slovenských dejinách.* Východoslovenské vydavateľstvo. Košice. 213–214.
- Magyar Zoltán 1996. *Petőfi a Felvidéken.* Csokonai Kiadó. Debrecen.
- V. Raisz Rózsa 2020. Petőfi Sándor: Uti jegyzetek. In: Lőrincz Gábor–Domonkosi Ágnes (szerk.), *Stílus – variativitás – műfordítás.* Köszöntő kötet Lőrincz Julianna 70. születésnapjára. Selye János Egyetem Tanárképző Kar. Komárom. 313–322.
- Petőfi Sándor 2013. Úti jegyzetek (részlet). In: Sturm László–Dobsony Erzsébet (eds.), *Eperjesi tükkör.* Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. Prešov. 144
- Simon Szabolcs 2023. Zeman László és az eperjesi evangélikus kollégium hagyománya. Kónya Annamária–Laczkó Krisztina (szerk.), *Magyar nyelv, irodalom és kultúra Eperjesen.* Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. Prešov. 54–79.
- Simon Szabolcs 2019. Zeman László, akinek a szöveg a hitvallása. In: Misad Katalin (szerk.), *Nyelv, identitás, oktatás.* Köszöntő könyv Zeman László nyelvész, egyetemi oktató 90. születésnapja tiszteletére. Szenczi Molnár Albert Egyesület. Pozsony. 77–89.
- Simon Szabolcs 2011. Zeman László könyveiről néhány tételben. In: uő. *Nyelvi tallózások.* Alkalmazott nyelvészeti tanulmányok, recenziók és ismeretterjesztő írások. Nap Kiadó. Dunaszerdahely. 141–164.
- Sötér István 1965. A magyar irodalom története III. Pándi Pál (szerk.), *A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Szathmári István 2000. Petőfi nyelvi hatása. In: Nagy L. János (szerk.), *Petőfi, névtan, helyesírás.* Implom József Középkolai Helyesírási Verseny 1998–1999. Erkel Ferenc Gimnázium. Gyula. 25–42, és Magyar *Nyelvőr* 1998/3: 292–304.

- Vallentínyi Samu 2003. Petőfi. In: Zeman László: *Gymnasiologia*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja. 85–97.
- Zeman László 2003. Dr. Vallentínyi Samu irodalmi (-tanári) hagyatéka. In: uő. *Gymnasiologia*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja. 73–83.
- Zeman László 2003. *Gymnasiologia*. Az eperjesi Kollégium és áthagyományozódásai. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. Somorja–Dunaszerdahely.

Nagy Rebeka: *Kokárda*

Abstract

Petőfi's texts regarding to the tradition in Prešov

The study examines the Petőfi tradition in Prešov and presents in detail the traditions of the Prešov Evangelical College through the studies of László Zeman's volume entitled *Gymnasiologia*. Among them, the author highlights the study of Samu Vallentinyi, professor of the college, who wrote a study on Petőfi's work and a study by János Gömöry entitled *Eperjes és az evangélikus kollégium története* (Prešov and the history of the Evangelical college). Petőfi's student life is also discussed. The volume also provides an insight into the cultural history of the city, the region and Central and Eastern Europe. The author of the study also presents a picture of Petőfi from a textbook of Hungarian literature in Slovakia.

Keywords: Prešov Evangelical College, poetry competition, traveling around Felvidék, picture of Petőfi from a textbook of Hungarian literature in Slovakia

Zhrnutie

Petőfi a prešovská tradícia

Štúdiá skúma petőfiovskú tradíciu v Prešove a podrobne predstavuje tradície Prešovského evanjelického kolégia prostredníctvom štúdií zväzku Lászlóa Zemana s názvom *Gymnasiologia*. Spomedzi nich autor vyzdvihuje štúdiu Samua Vallentínyiho, profesora kolégia, ktorý napísal štúdiu o Petőfiho diele a štúdiu Jánosa Gömöryho s názvom *Eperjes és az evangélikus kollégium története* (Prešov a dejiny evanjelického kolégia). Diskutuje sa aj o Petőfiho študentskom živote. Autor štúdie prezentuje aj obraz Petőfiho v učebniciach maďarskej literatúry na Slovensku.

Kľúčové slová: Prešovské evanjelické kolégium, súťaž v básnení, cestovanie po Horniakoch, vyučovanie Petőfiho v školách s VJM na Slovensku

„MÉG NYÍLNAK A VÖLGYBEN A KERTI VIRÁGOK”?

A Szeptember végén (tanítása) a XXI. században¹⁴

Úgy volna illendő, hogy ez az előadás 48 perces legyen, hiszen Petőfi Sándor az 1848-as forradalomnak és szabadságharcnak nemcsak legnagyobb alakja, hanem az a szimbolikus figurája is, akit azonosítunk magával a nagybetűs Forradalommal. Sőt, nemcsak a konkrét 1848/49-es forradalommal, hanem a létezés korlátai ellen való mindenkori lázadással. A *12 pont*, a *Nemzeti dal*, az *Európa csendes, újra csendes...*, tehát azok a versek és azok a szövegek, amelyek nemzeti identitásunknak az alapját képezik, jelentős mértékben öhozzá kapcsolódnak. Ha nem is mindet Ő írta, de egészen biztos vagyok benne, hogy elsősorban ő az, aki egyrészt a legtöbbet írt a Forradalom kapcsán és a Forradalomról, másrészt akinek valószínűleg a legerősebben általánosíthatók a gondolatai, nézetei, versei a korlátozottságtól, bezártságtól való megszabadulás kapcsán a szabadságról való emberi, poétikai beszéd megalakítása révén.

Ő az, akitől a legtöbbet tanulhatjuk az emberi méltóságról, arról, hogy kik vagyunk, mi dolgunk a világon, és arról, hogyha úgy érezzük, beszorítottak bennünket bizonyos korlátok közé, akkor legyen erőnk, bátorságunk és legyen méltóságunk, legyen akaratunk, legyen szándékunk arra, hogy megszabaduljunk a béklyóinktól. Vajon miért lehetséges, hogy ma Petőfi szobrainak tucatjai (sőt, inkább százai) állnak szerte az országban, és nemcsak az országhatárokon belül, hanem az országhatárokon kívül is, Fehéregyházától és Héjjasfalvától Rimaszombaton keresztül a magyarországi városokig,

---

¹³ELTE Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Központ, fuzfa.balazs@gmail.com

¹⁴Az előadás szövege párhuzamosan megjelent az alábbi kötetben: *Az élő Petőfi*, szerk. JÁNOSI Zoltán, Győr, Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, 2023, 175–187. – A eredeti, hosszabb változat a szerző *Szemben a valósággal. 24 előadás a magyar irodalomról* című könyvében olvasható: Szombathely, Savaria University Press, 2023, 125–145.

olykor falvakig. Egy egész könyv is született *Petőfi-szobrok hazánkban...*¹⁵ címmel, amelyet érdemes megnézni, főleg a diákoknak ajánlom figyelmébe.

Szerb Antal – mint tudjuk, a legnagyobb magyar irodalomtörténész – mondta, hogy Petőfi „a” költő. A magyar családok, fiatalok és idősek számára ő „A költő”, akinek kötete ott van minden család könyvespolcán, folytatja valahogy így a mondatot, a *Biblia* mellett. Sokszor a könyvkiadás is kimondottan ezzel a szándékkal adott ki Petőfi-köteteket, az 1973-asra emlékszem például saját gyerekkoromból, amikor születésének 150. évfordulóját ünnepeltük, akkor is egy zöld-fekete színű, gyönyörű, kemény plusz papírborítós Petőfi-kötetet jelentettek meg Magyarországon. Örömmel vettük kézbe mi, 8. osztályos diákok, és csodálkoztunk rajta: „Úristen, ennyit ír egy költő?”

Azt szeretném ebben a 48 perces előadásban elmondani Önöknek, hogy Petőfi miért modern költő. Az előadás címe is erre szeretne utalni kérdőjellel a végén „Még nyílnak a völgyben a kerti virágok?” – a kérdőjelet természetesen nem Petőfi tette oda, hanem én. A kritikai kiadás szerint a vers 1847. szeptember 20-a és szeptember 30-a között keletkezett, mint, mondjuk, a *Beszél a fákkal a bús őszi szél*, amely szintén koltói vers.

Petőfi tehát modern költő – de miért modern költő? Azért, mert azt gondoljuk olvasóként, hogy „ilyen verset én is tudok írni”? *Fa leszek, ha fának vagy virága, A bánat egy nagy oceán* stb., stb. – könnyűnek tűnő szövegek, ám még senki nem tudta megismételni azt a csodát, amely Petőfi Sándor költészete létrehozott. Végtelenül egyszerűnek és hétköznapiak tűnnek ezek a szavak is: „Még nyílnak a völgyben a kerti virágok...” – ez egy profán vizuális élménynek versbe emelése. Hiszen mi is – gondoljuk tévesen – bármikor tudnánk ilyen mondani, írni, aztán hiába próbálkozunk, mégsem tudunk ilyen sem mondani, még kevésbé írni. Kétségtelen, hogy a látszat ellenére is valamiféle retorizáltság jön létre a szövegben, vagy ahogy manapság mondják az irodalomtudósok: „megalkotottság”. Amikor a kész szöveget újraalkotjuk magunkban anélkül, hogy a költő szándékát direkt módon próbálnánk meg feltárni, akkor a lényeg valójában az, hogy milyen hatást tesz ránk ma a szöveg. Első kérdésünk tehát az, hogy hogyan működik a Petőfi-vers, miért érezzük úgy, hogy mindenki tudna ilyen írni, és miért

---

¹⁵VARJAS Károly, *Petőfi-szobrok hazánkban és határainkon túl*, Bp., Antológia Kiadó, 1989.

nem tudott senki azóta sem? Pedig Petőfi-epigonokkal egy időben Dunát lehetett volna rekeszteni...

Nos, a Petőfi-recepció a költő halála után a következő 50-70 évben, nagyjából az első nagy évfordulóig (1923) rettentően fontos volt – amíg éltek azok az emberek, akik Petőfit személyesen is láthatták, ismerhették. Fontos volt minden adat, hogy mikor mit csinált, hogyan ment ide vagy oda, hogyan látogatta meg Arany Jánost, hogyan hagyta ott náluk a fél-éves gyermekét és Júliát, amikor a harcba való bevonulása előtt ott időztek Nagyszalontán és hasonlók kérdések merülnek fel bennünk. Ezeket a tényeket az irodalomtörténet tulajdonképpen percre pontosan felderítette már. Tudjuk, hogy pontosan mit és hogyan csinált Petőfi Sándor, és ezt az akkori irodalomtudomány, a pozitívizmus tényekre alapozott tudásvágyából adódóan össze is rakták nagyjából még a XIX. században. Tulajdonképpen meg lehetne írni Petőfi életrajzát szinte percről percre.¹⁶

Kerényi Ferenc tanár úrnak – aki talán a legnagyobb Petőfi-kutató volt 2008-as haláláig – a Petőfi-monográfiája és az ötkötetes legújabb kritikai kiadás kapcsán feltették neki a kérdést kollégái, hogy: „Feri, most már elégedett vagy? – válaszképpen azt mondta: „Jó-jó, de még van 5 nap, amikor nem tudom, mit csinált Sándor”. 5 nap a 26 évből... Nagyon jó szívvel ajánlom mindenkinek ezt a monográfiát¹⁷, diákoknak főleg.

Visszatérve a fő gondolathoz: 1923-tól 1973-ig, a következő, tehát a 150 éves évfordulóig, de talán még egy kicsit tovább is, az 1990-es évek végéig egy olyan korszakban éltünk, amikor Petőfi Sándor kiemelődött a saját korából. Valahogy azt kellene megfogalmaznom, keresve a szavakat, hogy az 1960-as, 1970-es években túlságosan direkt Petőfi-értelmezéseknek lehettünk tanúi és elszenvedői. Emlékszem, a saját 7. osztályos irodalomtankönyvemben egyszer megszámloltam, hogy egy hatsoros bekezdésben 15-ször fordult

---

¹⁶Az előadás elhangzása óta megjelent egy könyv, amely ezt meg is tette: OSZTOVITS Szabolcs, „*Sors, nyiss nekem tért*”. *Petőfi életének krónikája*, Bp., Osiris, 2022.

¹⁷KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Bp., Osiris, 2008 (Osiris monográfiák).

elő a „nép” szó. Azt azért még a kisgyerek is érzi, hogy egy költő művészetének elsődleges tartalma nem feltétlenül az osztályharc. Nálunk pedig erről volt szó az 1960–1970-es években. Tehát a pozitivista, adatgyűjtő első nagy korszak után egy erős politikai túldimenzionálás volt jellemző a Petőfi-életmű értékelésére.

És aztán jött a radikális fordulat az 1990-es évek végén. Margócsy István könyve 1999-ben jelent meg, és bizony ez a könyv hozta el a megváltást számunkra, tanárok számára is a Petőfi-értelmezések szempontjából.¹⁸ Sokkal szabadabbá vált – mint mai példánk is mutatja majd – akár a *Szeptember végén* értelmezése is. Gazdagabbá, sokszínűbbé váltak az értelmezések; a régi, gyakran erőltetett megállapítások pedig akár kétségbevonhatóvá. Egyetlen mondatot szeretnék csak felolvasni ebből a könyvből, és két fogalmat majd megmagyarázni. A költői képekkel, a költői képalkotásmóddal kapcsolatban a korábbi Petőfi-értelmezők közül elsősorban Pándi Pálra gondolok, aki a szocialista realizmus és a proletárdiktatúra ablakain keresztül nézte ezt a nagy költészetet, és azt mondta – ez volt a Petőfi-recepció évtizedekig tartó fő gondolata, értékmozzanata –, hogy ez nem más, mint „lírai realizmus”, amelynek középpontjában a népiesség áll. A szocialista realizmus valójában arra helyezte a hangsúlyt, hogy majd – a fiatalabbak kedvéért mondom – a világ úgy alakul, hogy a proletariátus, azaz a munkásosztály átveszi a hatalmat, és ennek a gondolatnak a lánglelkű költője Petőfi Sándor, akinek eszméi majd elhozzák a népnek a szabadságot. Nos, ezzel szemben Margócsy István újraértelmezi Petőfi költészetét, és azt mondja, hogy Petőfi Sándor „romantikus költő”. Kismonográfiájának ez lett volna a címe egyébként, csak a kiadó kérésére illeszkednie kellett a sorozat további darabjaihoz, és – vélte a kiadó – nem is igen lett volna eladható a könyv. 20-25 évvel ezelőtt még furcsállta volna az olvasóközönség ezt a kifejezést Petőfivel kapcsolatban, hiszen nemzedékek nőttek fel úgy, hogy az iskolában azt tanulták, a romantikus költő Vörösmarty Mihály. „A magyar romantika fejedelme.” Hiszen a magyar romantika elkezdődik Kölcseyvel, belekóstol egy kicsit Csokonai és Berzsenyi is, de a romantika atyja mégiscsak Vörösmarty Mihály. Gondoljunk bármelyik ismert versére: a *Szózatra*, az *Előszóra*,

---

¹⁸MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor*, Bp., Korona, 1999.

A vén cigányra! „A vész kitört. Vértagyáló keze / Emberfejekkel lapdázott az égre, / Emberszivekben dúltak lábai” – írja az *Előszó*ban. Ez kétségtelenül egy szenvedélyes, döbbenetes, igen erős romantikus képsor. Ehhez képest az, hogy „Fa leszek, ha fának vagy virága” bizony valamiféle kis nyavalygásnak tűnik. De még a nagy szülőföld-versek, a *Szülőföldemen*, a *Kiskunság*, *A Tisza*, *Az alföld* is afféle kisszerű, szentimentális megnyilvánulásnak tűnik első olvasásra. Legalábbis Vörösmarty dörgedelmeihez képest.

Ezzel szemben Margócsy István azt mondja, hogy ezekben a versekben, amikor a szövegben a jelentés létrejön, akkor realista bizonyosságot aligha fogunk találni (!). Sokkal inkább egy „nagyon erősen szubjektív beszédformálás aktuális önkényét fogjuk szemlélni”¹⁹. Hadd mondjam el még egyszer ezt a kifejezést hangsúlyosan – ha a diákok, akik most hallgatják az előadást, ezt az egyet megjegyzik, már azzal is mehetnek valamire az érettségien. Ez a fontos kifejezés pedig így hangzik: „szubjektív beszédformálás”. Kérem szépen a felnőtteket is, hogy valahol a tudatuk mélyén őrizték meg ezt a kifejezést, mert manapság úgy látjuk, hogy a Petőfi-költészet lényege éppenséggel ez, a szubjektív beszédformálás. Tehát hogy mindent, a szemé elé, a fülébe és a látomásai elé tolakodó érzéseket – eddigi felfogásunkkal ellenkezőleg – éppenséggel rettenetesen szubjektíven fogalmaz meg. Az említett Pándi Pál professzor is utalt erre korábban, ő úgy hívta a jelenséget, hogy „összekapcsolási készség”²⁰, tudniillik az egymástól távol álló tudattartalmak összekapcsolásának a készsége és képessége. Margócsy István, és aztán Kerényi Ferenc is, de főleg előbbi viszi tovább ezt a gondolatot, és azt mondja, hogy egyre távolabb esnek egymástól Petőfi Sándor költészetében az egy-egy szóképben, egy-egy versben összekapcsolt jelenségek: „A bánat egy nagy óceán”. Ki a csuda gondolna ilyesmire egyszerre, azaz társítaná egymással ezt a két, egymástól meglehetősen távoli jelenséget? A bánat eddig a költészetben általában a könnyel metaforizálódott, hozott létre egyszerű toposzokat, szomorkás hangulattal, sírással társult, de nem ócéánnal (!?). Döbbenjünk meg, mennyivel érzékletesebb ez a kép a 'bánat' kifejezésére: 'óceán'. „A bánat egy

---

¹⁹Uo., 165.

²⁰PÁNDI Pál, *Petőfi Sándorról*. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei, XXVIII, Bp., Akadémiai Kiadó, 1973, 121.

nagy óceán.” A Petőfi-költészetnek valahol mélyen, azt hiszem, ez a lényege.

A másik megállapítás, amelyet idézni szerettem volna ebből a könyvből, a „self made man”²¹ kifejezés. Azt mondja Margócsy István, hogy Petőfi „önmaga csinálta” ember. Önmaga létrehozta, önmaga kitalálta és megvalósította ember, és bizony nagyon sok szempontból igaza van, hiszen Petőfi tudatosan építette fel az életművét – és ez is egy megjegyzésre érdemes gondolat, merthogy valójában ez is jelzi az ő modernségét. Túlzásnak tűnik, amit mondok, de mégis hihető, és el is kell fogadnunk, hiszen szerződésekkel dokumentálható tény, hogy Petőfi – több lépcsőben – előre eladta a verseit, előre eladta az életművét.²² A koltói mézeshetekről két héttel korábban hazamegy – Júliát ott hagyva – Pest-Budára, hogy egy hatszobás, zongorás polgári lakást béreljen, ahol majd Jókai Mór lesz az albérlője. A nemrég még Debrecenből Pestig gyalogló szegény vándordiák hogyan tud effajta polgári jólétet létrehozni – a semmiből?

De ki az, aki megveszi ezt az életművet – mégpedig előre?! Egy Emich Gusztáv nevű könyvkiadó. És most szeretném Önöknek megmutatni eredetiben azt a könyvet, amely Petőfi Sándor 1846-ig írt életművét tartalmazza. Emich Gusztáv által 1848-ban jelent meg ez a könyv, amelyet most megmutatok Önöknek. Ismétlem: 1848-ban!

Vagyis azért érdekes igazán ez a könyv, mert akár még Petőfi Sándor is a kezébe foghatta. Úgy tudjuk, Petőfi szeretett bemenni a nyomdába – a Pesti Divatlap szerkesztőjeként egy időben minden nap ott korrektúrázott –, és szerette nézni, ahogy nyomják a könyvét, könyvének lapjait, ahogy a nyomdászok bekötik, és ezért, amikor megérintjük ezt a könyvet, akkor lehetséges, hogy szimbolikusan Petőfi Sándor kezét is megérintjük.

Horváth János halhatatlan Petőfi-könyve a 100 éves évfordulóra jelent meg, 1922-ben. Ennek a könyvnek a befejező sorai a magyar irodalomtörténet-írás legszebb lapjaira kíváncznak. Arany János is használni fogja majd ezt a záró a kifejezést a bölcsőről: „Van irodalmunkban súlyosabb egyéniség, nem egy, az övénél, de közvetlenebb, kedvesebb, naivul spontánabb,

---

²¹Vö. MARGÓCSY, I. m., 73, de lásd az egész fejezetet: *Petőfi és az irodalmi gépezet*, 48–74.

²²Lásd erről bővebben: RÓZSAFALVI Zsuzsanna, *Petőfi Sándor újabb költeményei (1847–1848) egy kötetben* = https://pimblog.blog.hu/2022/03/16/petofi_sandor_ujabb_koltemenyei_1847-1849_egy_kotetben?utm_source=bloghu_megosztas&utm_medium=facebook_share&utm_campaign=blhshare [2023. 05. 09.]

s egyúttal férfiasabb alig, fejlődésbeli kihatásában jelentékenyebb Kazinczy óta egy sem, mert neve korszakos költői stílt jelent. (...) Költői lángelméje lelkünk szunnyadó érzelmi kincseit, hang- és alaksejtelméit varázsolja dalba, s új eredetiséggel gazdagít; kedves, fiatal egyéniségét otthonos meghittséggel öleljük magunkhoz; erkölcsi keménységet tiszteletre bír. Miénk mindenestül. Áldjuk a bölcsőt, mely magyarrá ringatta”²³.

*

Petőfi egyetlen arisztokrata barátjától, Teleki Sándortól kapta ajándékba a nászutat 1847. szeptember–októberében. Amikor ott jártunk a diákjaimmal és később *A 12 legszebb magyar vers*-konferenciasorozat előadóival – kétszer is –, a koltóiak azt is elmesélték, hogy a nászágyból le kellett vágni húsz centit, mert mindenki ráült, és mindenki akart benne feküdni egy kicsit, hogy kipróbálja valamilyen módon, milyen érzés lehet Petőfi és Júlia helyén ülni és feküdni, nézegetve kifelé az ablakon, és képzeletben látni azt a már régen elpusztult nyárfát, amelynek a hajtásából mégiscsak kinőtt egy másik nyárfa. Mert igen, ott van egy nyárfa balra nézve az ablakból ma is, az erkély alatt kerti virágok, szemben pedig a bérci tetők... Nyilván nem az a nyárfa és nem azok a virágok, de a bérci tetők ugyanazok, ahonnan látni kilenc falu tornyát. Én egyszer májusban is jártam ott, és még akkor is hősipkások voltak a hegytetők. Megható, gyönyörű ez a hely, az egyik tanítványom ezen az erkélyen mondta el a *Szeptember végéig* 2007 májusában, és akkor határozottuk el, hogy a vers születésének 160. évfordulóján, 2007 szeptemberében rendezünk ott egy konferenciát. Ez lett aztán *A 12 legszebb magyar vers*-program kezdő, számunkra történelmi pillanata.

Pogány Gábor Benő alkotása a koltói kastély kertjében található 1998 óta. Érdemes volna ennek kapcsán beszélni arról, hogy mennyire lehet egy verset szoborban vagy festményen megjeleníteni. A *Zách Klára*hoz, a *Tengeri-hántáshoz* is készültek festmények, a *Híd-avatáshoz* is, Zichy Mihálytól például. E szobor minden erényét és érdemét elismerve mondom azt, hogy

---

²³HORVÁTH János, *Petőfi Sándor. A költő útja*, Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1922, 505.

bizony rettenetesen nehéz egy ilyen feladatot megoldani, amikor a vers látólag egy nagyon pontos rajzot ad két személyiség egymáshoz való fizikai viszonyáról is. Ami a szövegben él, azt nem lehet szoborban megjeleníteni, hiszen komikus lenne e mozdulat direkt ábrázolása: „Egyik kezemben édes szendergőm / Szelídeden hullámozó kebele, / Másik kezemben imakönyvem, / a Szabadságháborúk története” [*Beszél a fákkal a bús őszi szél!*]).

De van itt egy malomkő is, a szobortól 30-40 lépésnyire, állítólag ezen írta a verseit Petőfi (szám szerint 28 vers született Koltón).

A *12 legszebb magyar vers* elnevezésű konferenciasorozat záró tanácskozáását is Koltón tartottuk, éppen tíz éve, 2013-ban. Megható volt, ahogy a morc irodalomtörténészek és tanárok között nyitányként koltói kisgyerekek – talán hétévesek, első osztályosok lehettek – a tanító nénijükkel együtt skandálták el a Petőfi-verseket, köztük a *Szeptember végé*nt. A gyerekek a meghatottságtól elfúló hangon szólaltak meg, és tudták, hogy ők valamilyen titokzatos módon a Petőfi-költészet legifjabb örökösei. Talán megérezték, hogy Petőfi mindig örök fiatal, mert túl korán meghalt, és ezért mindig a fiatalok érzik leginkább magukénak a szellemisége, a gondolkodása, a minden verssorában tetten érhető frissesség miatt. S talán azért is, mert mindig ott van Petőfiben is a gyermeki én, valamilyen módon a létezés megtapasztalásának a kezdete. Mintha minden szövege előlről kezdené az ABC-t. És mintha nem verset írna, hanem megírná az ABC-t is, amelyből majd meg fogja írni a verset. Nos, ezt a kezdetet – A, B, C – éreztem Koltón a három versmondó kisgyerekekben.

Jordán Tamással ekkor, 2013-ban több száz kicsi és nagyobb gyereket vezényelte, amikor elmondtuk vele együtt ebben a kastélykertben a *Szeptember végén*.

Szeptember végén.

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok,
 Még zöldel a nyírfa az ablak előtt,
 De látod emellett a tél: világot?
 Már hó takarja el a hegyi tetejét.
 Még éppen szivámban a léngszagom nyír
 S még benne virít az egész kikapart,
 De ima földet hajszom istékbe vaggul más,
 A tél leve már megütöte fejemet.

Ehelt a virág, eliramult az élet...
 Utj: kitérésed, utj: az ölemba ide!
 Még most fejedet behelyezem terjed te,
 Holnap nem emeltesz-e fiam földet?
 Oh mond: ha elég habok el, tettem volna
 Kivágyarom borítass-e fennföldet?
 S rá birkas-majdan egy fűj faraloma,
 Hogy elhagyod irta az én nevemet?

Ha eldobod egykor az övegyi fegyvert,
 Szűzre sőt sőt lobogóid akasztod,
 En feljövök irta a síri világból
 Az új köveim, s oda levittem azt,
 Lelkeleni véle könnyűmet irtad,
 Ki könnyeden elfeledtet hinnedet,
 Szűzre sőt fegyvert békítőzni, ki léged
 Még akkor is, ott is, örökre szavad!

A fiatalság, a lázadás, a nyelvvel való első találkozást jelenti tehát az ABC újrírásának szimbóluma. Általában is a nyelv teljes újrírása és újragondolása jellemző a legnagyobb költőkre és minden kisgyerekekre egyformán. József Attila és Petőfi költészetének is ez a lényege: a kicsit és a nagyot, a részt és az egészt egyenragúvá és egymással felcserélhetővé teszik. El tudják hitetni velem, pirinyó kis emberkével, hogy én is képes lehetek arra, hogy beleszóljak a világ dolgaiba. Hogy ugyan én nem vagyok Karikó Katalin, én

nem vagyok olyasvalaki, aki tömegek sorsáról gondolkodik, én egy olvasó vagyok, de szeretném hinni, hogy nekem is van esélyem a boldogságra. Van esélyem a szabadságra.

Az egész forradalomeszme erről szól: hiába vagy Te önző, nem mész azzal semmire, csak akkor, ha észreveszed, hogy a másik ember is ott él a világban. Tehát „Hiába fűrösztöd önmagadban, / csak másban moshatod meg arcodat” – mondja József Attila 19 éves korában (*Nem én kiáltok*). Rajtuk kívül egy bizonyos Mark Zuckerberg nevű fickó veszi észre, hogy az ember elsősorban a másik embertől jövő visszajelzések révén tudja definiálni önmagát.

Tulajdonképpen soha nem tudjuk eldönteni, hogy a *Háború és béke* Kutuzovja mennyire azonos az igazi Kutuzovval. Hogy a József Attila-vers beszélője vagy *A walesi bárdok* mennyire azonosak a költővel és a walesi bárdokkal. De nem véletlenül tüntették ki Arany Jánost 2017-ben Montgomeryben, mondván, hogy ő többet tett a walesi történelemtanításért, mint a walesi történelemtanítók együttvéve. A mai irodalom és irodalomtudomány a valóságreferencialitástól, a valóságnak való megfelelés kényszerétől szeretné távolítani magát, ugyanakkor azonban természetesen mindig, legalább részben, valóságvonatkozásokból építi fel önmagát.

A *Szeptember végén* szerintem „a populáris regiszter remekműve”²⁴. Szeretném Önöknek megmutatni, hogy van egy iszonyatosan nagy költő, a világ egyik legnagyobb költője. Arany János mellett és József Attila mellett, de mégiscsak a világ egyik legnagyobb költője, és bizony, ez a nagy költő ezt a verset elrontja. Badarság ez, amit mondok? Vajon miért és hogyan rontja el? Az első versszak kétségtelenül nagyon jó. Remekmű. A második versszak első sora Kosztolányi Dezső szerint a „Lassanként koszorúm bimbaja elvirít” (Bersenyi) mellett a másik legszebb magyar verssor: „Elhull a virág, eliramlik az élet...” Később megvizsgálták strukturalista tudósok, és megállapították, hogy az „m”, de főleg az „l” hangok túldimenzionáltsága okozza ezt a szépséghatást bennünk, általuk az egész lágyan iramlik és halad előre.

---

²⁴Lásd bővebben itt: Fűzfa Balázs, *A populáris regiszter remekműve. Petőfi Sándor: Szeptember végén = Szeptember végén*, szerk. Fűzfa Balázs, Szombathely, Savaria University Press, 2008, 68–76.

A vers egy profán, hétköznapi léthelyzetből indul ki: „Még nyílnak a völgyben a kerti virágok...” Bármelyikünk kinéz az ablakon bármelyik szeptember végén, ezt látja. Hétköznapi kijelentő mondatok, majd jön egy kérdés – fölemeljük a tekintetünket, s a bérci tetők úsznak be látványvilágunkba: „Már hó takará el a bérci tetőt...” – mondja a költő, mert szeptemberben már van ott egy kis hó a hegyek tetején. „Még ifju szivemben a lángsugarú nyár” – halljuk, és itt jön a döbbenet, itt van az a pillanat, amikor mindannyian érezzük, hogy Úristen, ez a vers rólunk szól. Sőt, nemcsak rólunk szól, hanem arról, hogy meg fogunk halni, és hogy ez a vers – ezt a későbbi olvasatunkból gondoljuk visszafelé – talán nem is a szerelemről vagy a szerelem elvesztéséről szól, mint hittük eddig, hanem az elmúlásról.

Az első négy sorban megfogalmazott természeti kép a második négy sorban belső képpé, tartalmilag pedig létfilozófiává alakul át – „Még ifju szivemben a lángsugarú nyár” –, a költő váltogatja egymással az érzelmi és természeti pillanatok, metaforákat, szimbólumokat. „S még benne virít” – itt meg egy megszélyesítés. „De íme sötét hajam őszbe vegyül *már...*” – ez egy egyszerű leírásnak tűnik, aztán kiderül, hogy metonímia alapja lesz: „A tél dere már...” – azaz komplex alakzattá válik az egész, a természeti képet, a megöszülést kapcsolja egybe az elmúlásra utalva. Ettől lesz ilyen borzongatóan, döbbenetesen szép az első versszak utolsó sora. Mindannyiunk számára az elmúlást jelenti, az elmúlással való első találkozás pillanatát. 24 éves vagyok, és megérzem, hogy meghalok egyszer. 24 éves korában mindenki azt hiszi, hogy örökké él, de ennek a versnek a lírai énje megtanít bennünket arra, hogy 24 éves korunkban is tudnunk kell róla, hogy egyszer mindennek vége lesz.

Aztán jön az „összefoglalás”, és innen vált át a szöveg egy túlságosan profán képbe, azaz innen „esik a vers”, a második szakasz második sorától. Kétségtelenül romantikus, és ugyan nem szoktuk ezt kimondani, de most mondjuk ki, kétségtelenül erősen hatásadás nemcsak a gondolat felvetése a mézeshetek alatt, hanem maga a költői kép is:

„*Ülj* hitvesem, *ülj* az ölembé ide...,
Ki most fejedet keblemre tevéd le,
Holnap nem omolsz-e sirom *fölibe?*”

Ezt a romantikus szerelmi melankóliát fogalmazza meg a szobrász. Ám a giccses képeket tovább fokozza az alkotó: „Oh, mondd, ha előbb halok el, / temimre...” – ráadásul egy ma már ritkán használatos szót alkalmaz a ’holt-test’ szó szinonimájaként – „könnyezve borítasz-e szemfödelet?”... Aki tud ennél giccsesebbet mondani, az előtt megemelem a kalapomat – persze van valaki, aki tud, egyedül Petőfi, hiszen a folytatásban sem kímél bennünket: „S rábíthat-e majdan egy ifju szerelme, / Hogy elhagyod érte az én nevet?” Még nyelvtani hibát is elkövet álcázásképpen, nyilván tudja, hogy ’elhagyd’ lenne a megfelelő szóalak az adott helyen és nem „elhagyod”. Talán éppen ezekkel a szavakkal, bicsaklásokkal, regiszterváltásokkal – az ünnepélyesből, fennköltből a túlságosan hétköznapi, giccsesre váltással mutatja meg azt, hogy: „Kedves olvasóm, gondold meg, ne azt vedd komolyan, amit én írok és mondok, ez az én életem, hanem a Te saját életedbe gondold bele, az az igazi a kérdés, hogy Te hogy látod ezeket a dolgokat!” Ő pedig tovább fokozza a versbeli feszültséget, és jönnek a legdurvábban közhelyes, végképp köznapivá fogalmazódó utolsó sorok:

„Ki könnyeden elfeledéd hivedet,
S e szív sebeit bekötözni, ki téged
Még akkor is, ott is, örökre szeret!”

Hol olvasnak ilyeneket, kedves hallgatóim és nézőim? Nyilván a slágerekben, ott, ahol a ’szív’, a ’vér’, a ’felhő’, az ’örök’, a ’seb’, a ’vihar’, a ’tűz’ alapfogalmak... Petőfi ezekből csinál nagy verset úgy, hogy a vers esztétikai szintje a legmagasabbról fokozatosan ereszkedik lefelé, és kifejezésmódját, stílusát tekintve a populáris regiszterben fejezi be önmagát. Az verseség első kilenc sora oly mértékben remekmű, hogy megtartja a magasban a következő sorokat is. Aki egyszer ott fent, a kötélén táncol, az nem tud leesni onnan. És amikor ott fent van, akkor már nem azt kell figyelni, hogy mit mond, hanem azt, hogyan mondja, azaz hogyan táncol. Hogy ezt egy érzelmeiben száz méterrel a föld fölött lebegő ember mondja és írja. Talán erre gondolt Esterházy Péter is, amikor megírta a *Petőfi, a légtornász* című esszéjét. Valószínűleg ennek a légtornásznak a képe tolakodott most az én tudatomba

is: bizony, egyre inkább úgy látom, hogy egy légtornászról van szó ebben a versben, aki elhitei velünk, hogy giccset is tud írni, és giccset is tud remekművé formázni. Ezért mondom azt, hogy Petőfi Sándor a modern magyar költészet egyik kezdőpontja, mert mentes ez a vers, és mentes sok más verse is a jelentés kizárólagosságától.

Petőfiig pontosan lehetett kérdezni, Vörösmarty például megkérdezi, hogy „Ment-e a könyvek által a világ elébb?” Azt is mondja, hogy „Lesz még egyszer ünnep a világon”. Petőfi is kimondja a dolgokat költészete egy részében: „Akasszátok föl a királyokat!” De a *Szeptember végén* már nem ilyen a vers, még ha korábban is keletkezett a másiknál. Mert ebben regisztereket kever egymással, profanitás és emelkedettség elemeit szervezi egymás mellé. Az egyszerűség és a végtelenség, az egyszer megteremtődés és a végtelen létezés egyneművé válása történik meg a szövegben, azaz az individuum legfontosabb kérdésének, kérdéseinek felvetése vagy feltevése, továbbá a nyelvkérdés – a XIX. század egyik legfontosabb tudományos problémája – egyik első megmutatása is ez a vers, és ettől lesz igazán nagygyá. Más ez a szöveg, mint elsőre gondoljuk. Sokkal több, mint eddig hittük, ugyanis Petőfi Sándor ezzel a szöveggel az irodalom lényegére kérdez rá. Petőfiig az irodalom megteremti önmagát, ezért ő már készen kapja az egész hátizsákot. Az irodalom feladata legáltalánosabb értelemben a megértés. Ez a vers – mint minden remekmű – a megértés esélyeit kutatja. A látható, nagy kérdésekre keresi a választ, egyszerűen szólva:

1. Ki vagyok én, és kicsoda a másik?
2. Lehetünk-e egyek ketten?
3. Akarhatjuk-e ugyanazt mi, emberek, két külön individuumként?
4. Gondolhatjuk-e ugyanazt a világról és benne magunkról?
5. (Meg)ért(het)jük-e egymást a nyelv segítségével?

Azaz a *Szeptember végén* egy létfilozófiai költemény. Végző soron az a közvetve feltett legfontosabb kérdés tehát, hogy értjük-e, megérthetjük-e egymást a nyelv által? Hogy mennyit értünk meg abból, amit a másik gondol, amit nyelvileg kodifikál, kifejez, elmond számunkra. Eljuthatunk a teljes megértéshez? Sőt, végül eljuthatunk a szavak nélküli megértéshez? Mindezt

a saját individuális sorsára kivetítve mondja el a költő – szubjektivizálva a kérdéseket és a válaszlehetőségeket. Tudniillik arra, hogy Júlia és én értjük-e egymást, amikor azt ígérjük egymásnak, hogy „örökké”. Akkor valóban azt ígérjük, szó szerint, hogy ’örökké’? Vagy egy kicsit mást, esetleg egy kicsit másképpen? Esetleg egy kicsit pontatlanul definiáljuk önmagunkat, s ezért már a kérdést is kicsit pontatlanul, nem elég differenciáltan tesszük fel?

Petőfi Sándor a bőrért viszi a vásárra ebben a versben is. Mert nem mítoszokban beszél, nem Odüsszeuszról, nem Romeo és Júliáról, nem Candide-ről, hanem saját magáról beszél. Saját létezésének a tragikumáról. Boldogságkereséséről és tragikumának lehetőségéről és arról az emberről, akit ő a legjobban szeret. És pontosan neki tudja föltenni a kérdést – itt most hangsúlyozottan a nyelvi megértésről van szó. Ezt a kérdést: „Júlia és én, úgy tűnik, a teljességet tudjuk együtt birtokba venni, de egészen biztos, hogy teljes egészében értjük is egymást?” Ezért a kérdésért nemcsak a létezését teszi kockára, hanem a szerelmet is (lásd a *Szabadság, szerelem!* világos értékrendjét: 1. szabadság, 2. szerelem, 3. én).

Összefoglalva azt tudnám mondani, hogy valami olyasmit tesz kockára, ami az ő teljes élete, ami egyben a költészetének célja is. Hogy szabadságban, szerelemben, haza-versekben, *A Tiszában*, a *Kiskunságban*, *A puszta, télenben* azt tudjam érezni kései olvasóként is, hogy rólam szólnak ezek a versek, hogy hitelesek ma is, mert az emberi létezés lényegét ragadják meg időtlenül: ehhez pedig bizonyosnak kell lennem abban, hogy a megértés ember és ember között lehetséges.

A *Szeptember végén* tehát nem más, mint az önmeggyőzés erőteljes nyelvi gesztusrendszerének önkívületszerű bemutatása. Ezért lesz hiteles még a leggiccsesebb „borzadálya” is, a korszak divatos és feledhető költészeti mellékírányából átemelt kísértettoposz használata: „Én feljövök érte a síri világból / Az éj közepén, s oda leviszem azt”.

*

Hadd fejezzük be a „legfontosabb vers”-sel ezt a talán tényleg 48 perces előadást, megismételve azt a gondolatot, amely a megértésről szól. Petőfi tiszában van a létezés titkaival és nyelvileg megközelíthetetlen és leírhatatlan teljességével, továbbá azzal, hogy a fizikai-fiziológiai teremtés és az esztétikai teremtés egyenrangú egymással. A teremtő képzelet az, ami az embert emberre teszi. Ezt a verset a 24. születésnapján írta, 1847. január 1-jén. A felkiáltójelet is ő tette oda a cím és az első sor végére is. Ezt a verset azóta éppen 48 nyelvre fordították le a kiskőrösi könyvtárosok kérésre elvégzett kutatása szerint. Íme, a „sors, amely néha véletlennek álcázza magát” (Láng Gusztáv).

Szabadság, szerelem!

Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem.
Szerelmemért föláldozom
Az életet,
Szabadságért föláldozom
Szerelmemet.

Ugye most már mindannyiunk számára minden világos!?

Abstract

The poem *Szeptember végén* (and its teaching) in the twenty-first century

The study is about the teaching questions of Petőfi's poems. The introductory thoughts present the traditions of teaching Petőfi's work. The author states that they approached the poet's oeuvre in a rather clichéd way, often witnessing too direct interpretations of Petőfi. Among Petőfi's reinterpretations, we must highlight the term subjective speech formation, which is very characteristic of Petőfi. The expression also reflects the skill and ability to connect the contents of consciousness that are far from each other. After analyzing the poem *Szeptember végén*, the author of the study states that the task of literature in the most general sense is understanding. The most important task of teaching literature is to make students understand the texts.

Keywords: teaching Petőfi's work, subjective speech formation, reinterpretations of texts

Zhrnutie

Báseň *Szeptember végén* (a jej vyučovanie) v dvadsiatom prvom storočí

Štúdiá sa zaoberá problematikou vyučovania Petőfiho básní. Úvodné myšlienky predstavujú tradície vyučovania Petőfiho diela, pričom poznamenávajú, že k básnikovmu dielu v minulosti pristupovali skôr šablónovito, často sme mohli byť svedkami a obeťami interpretácií Petőfiho, ktoré boli príliš priamkové. Medzi petőfičovskými reinterpetáciami musíme zdôrazniť pojem subjektívna tvorba reči, ktorý je pre Petőfiho veľmi charakteristický, čo odráža aj jeho pripravenosť a schopnosť spájať rôznorodé obsahy vedomia. Po analýze básne *Szeptember végén* autor štúdie uvádza, že úlohou literatúry v jej najvšeobecnejšom zmysle je porozumenie. Najdôležitejšou úlohou výučby literatúry je, aby študenti pochopili a porozumeli textom.

Kľúčové slová: vyučovanie Petőfiho diela, subjektívna tvorba reči, reinterpetácie textov

PETŐFI NYELVE A MA OLVASÓI SZÁMÁRA

Bevezetés

Egy hazai megemlékezésen (Szombathely, 2023. március 14.) idéztem egy érdekes beszélgetésből, amely a CEU *Határtalan tudás* sorozatán hangzott el Margócsy István, Kalla Zsuzsa, Schiller Mariann és Halmos Máté részvételével Petőfire emlékezve:

„Fantommal harcolunk, képzelt Petőfi-kultusz ma már nincs, a mai fiatalok fejében nem létezik. Az irodalomoktatás favorizálja, de a diákok nem értik nyelvezetét. Ha csak a János vitéz első öt versszakának a mai nyelvhasználó számára nem ismert szavait kellene értelmezni, elmenne vele több tanóra” – mondta Schiller Mariann.

Ezt még Margócsy egy sajátos stílusú megjegyzéssel toldotta meg: „A XIX. századi kultusz már nincs, de Petőfi egy különleges állatfaj a költők zoológiájában.”

1. A tényekkel nehéz lenne vitatkozni. Gyakorló tanárok visszajelzéseiből értesülünk róla, hogy a közoktatás irodalom tantervének meghatározó részét jelentő 19. századi irodalmunk szövegeinek értelmezése gondot jelent az érintett korcsoportoknak, ezért sajátos módszerekkel kell kiegészíteni a tanórák módszertanát. Vajon ez a probléma indíthat-e bennünket arra, hogy radikálisan csökkentsük a 19. századi irodalmi választékot a tananyagban, és pótoljuk úgynevezett „modern” szépirodalommal?

---

²⁵A Selye János Egyetem Tanárképző Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének nyugalmazott oktatója, voros.otto@gmail.com

Ezt a kérdést ezen a helyen még Arany János jubileuma ünneplésén felvettem. Mivel azt gondolom, hogy amit elmondhattunk Arany János méltatásakor, azt a példakép és jó barát Petőfi ünneplésekor is visszaidézhetjük: „Valóban terheli a ma gyereket szellemileg, ha Arany (vagy más) kimunkált művészi szövegeiből „betárol” a memóriájába, amit szükség esetén elővehet, ha kész mintára van szüksége? (Vörös 2023: 150).

2. Petőfi fájdalmasan rövid alkotói korszakát művelődéstörténeti szempontból a romantikába illeszthetjük, nyelvtörténetünknek pedig az új magyar kora zajlik, benne a ma nyelviségét meghatározó nyelvújítással. A nyelvi változás azonban nemcsak a nyelvújításnak mondható korszakokat jellemzi, hanem mint tudjuk, a nyelvnek mint emberi jelenségnek meghatározó tulajdonsága. A mindenkori jelen nyelvi tényeiben a standardnak mondhatók mellett ott vannak a neologizmusok és az archaizmusok. Ezek a szépirodalom alkotásaiban is jelen vannak. A spontán érthetőséget ezek aránya határozza meg. A tananyagba beválogatott alkotásokba az idő távlata főként az archaizmusok tekintetében igényli a pedagógiai segítséget. Ha tehát azt tapasztaljuk, hogy egy szépirodalmi szöveg, egy korszak irodalmi nyelve megértési nehézséget okoz az irodalomórán, nem a művet kell kidobni, hanem a nyelvezetből kell kiválasztani a magyarázandókat. Sajnos, a szöveggyűjtemények szerkesztői gyakran megalégszenek szómagyarázatokkal. A mű azonban nem szógyűjtemény, hanem szöveg. Ebben ugyan azonosítani kell egyes szavak denotátumait, ezek néha néprajzi ismeretek bővítését jelentik, de éppen Petőfi korában zajlik néhány olyan grammatikai változás, amelyek némelyikét a költő még az archaikusabb változatban használja, vagy a ma már csak a nyelvjárások jelenségeként számon tartott formákat megtalálunk a versekben.

Nézzünk ezek közül néhányat!

2.1. A á utáni *o*-zás:

Zúgva, bögve törte át a *gátot*,
El akarta nyelni a világot.

2.2. Az elbeszélő múlt szabályos használata:

Volt egy szegény fiú,
Ki mindig éhezék;
Nem *volt* megevő falatja,
Nem *szánta* őt sem föld, sem ég.

2.3. A jövő idő *-nd* jele:

Megjött, megjött az óhajtott levél!
Elolvasám, az isten tudja, hányszor,
S még számtalanszor *olvasandom* el,...

Figyelemre méltó, hogy egy versszakon belül megmutathatjuk a ma már szokatlan igemódok használatát.

Kari vigyázz, mert kedved majd *követendi* gyász.

2.4. A szenvedő igeragozás:

S azelőtt még, ha reggeltül estig
Gyötörtettem is a kínpadon:
Az enyém volt a pihentető éj;
Most sem éjem többé, sem napom! (368)

2.5. Nyelvjárási szóalak a rím kedvéért:

S mégis viszi lobogóját
Azok előtt, kik a hazát óják. (1066)

3. Eddig Petőfi Sándorról én is úgy szóltam, mint ahogy a közhiedelem kizárólag számon tartja, „*a költő*”. Pedig volt polgári foglalkozása. Újságíró volt a Vahot Imre szerkesztette *Pesti Divatlap*nál.

3.1. Miért is lett újságíró? Mert, mint többször utal rá, a versírásból nem lehetett megélni. Bár az újságírás sem lehetett aranybánya, amit jelzett, hogy a korban sok újságalapítás végződött bukással egy idő után. Az újságok iránti igényt a városi polgárság teremtette meg, de mivel a városi polgárság nyelve

jobbára nem magyar volt, a magyar nyelvű újságra is csak korlátozott igény volt még a falusias életmódú magyar városiakok részéről. Ezt frappánsan gúnyolja ki Petőfi az *Egy telem Debrecenben* című írásában, ahol szerinte csak azért vesznek újságot, hogy szalonnát csomagoljanak bele.

3.1.1. Így mondhatjuk, hogy az az újságírói gyakorlat, amit Vahot Imre Petőfire is támaszkodva megeremtett, a magyar nyelvű újságírás (talán mondhatjuk, hogy a bulvár stílus és híradás) történetének is kezdő lapja.

3.1.2. Petőfi újságírói tevékenységét leghitelesebben az *Úti jegyzetekben* tudjuk vizsgálni, ami egy riportkörút terméke, és az *Életképekben* jelent meg 1845. július 5. és augusztus 2. között. Nem véletlen, hogy itt szólok erről, mert az útvonal döntő szakasza a mai Szlovákia területére esett. A riportút Pestről indult, és Pesten ért véget. Szponzora nem volt, de részben barátaira, részben a már meglévő hírnévre támaszkodva szervezte meg utazását.

Útvonalát a Pest – Eperjes gyorskocsi menetrendje határozta meg. Nevezetes állomásai: Gödöllő – Aszód – Kassa – Eperjes – Lócse – Késmárk – Igló – Rozsnyó – Rimaszombat – Aggtelek – Gömör – Kisfalud – Várgede – Fülek – Losonc – Salgó – Somoskő – Vecseklő – Hajnácskő – Balassagyarmat – Rétság – Vác – Pest.

4. Az *Úti jegyzetek* elolvasása után a következő gondolatok fogalmazódtak meg bennem:

– Nevezhető-e a mai újságírás fogalmával riportkörútnak az utazás, illetve tudósítások sorának az *Úti jegyzetek*?

– Hol kezdődik, végződik a riport, és hol veszi át a helyét a költői fantázia?

A közízlésnek szánta-e a szép lányokról, a mulatozásokról szóló leírásokat, amikor tudjuk, hogy ő maga nem volt borozós, mulatozós? Talán a *Pesti Divatlap* vagy az *Életképek* olvasói ízlését akarta kiszolgálni.

– Lépten-nyomon megjelenik a szövegekben a költői Én, az alkotói büszkeség, az ismertség iránti vágy. Jelei: a bemutatkozás kiprovokálása, a diákok általi ünnepeztetés, egyéb apró megjegyzések a viszonyokról, a korteskedés sajátos leírása, a kritikusok ostromozása.

5. Vajon hogyan jellemezhetnénk az *Úti jegyzetek* nyelviségét? Miért mondtam korábban bulvár stílusnak?

– Az indulást így írja le: „Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy segéd-szerkesztő, ki díszes hivatalába beleunván, utazni ment.” (237.)

– Aszódon leírja, hogy itt kezdett verseket írni, itt volt először szerelmes, itt akart először színész lenni, amiben a szigorú apa sokáig látható jelekkel megakadályozta.

– Kassáról, mint írja, az a hír járta, hogy szép lányok vannak, de a tapasztalatát így összegzi: „De én biz egyetlen szép fehércselédet sem láttam, kivéve azokat, melyek föstve vannak címerül imitt-amott a boltok elébe.”

– A színházról írja: „Bevetődtem színházba is, hol német komédiások remekeltek kontárkodásban .... Oh városa Kassának! Vagyon a te környéken bősége az erdőségnek, melynek fáin teremnek ágak, különösen alkalmasak furkósbotokra..., mégsem használod ezen ágakat fegyverekül, hogy kiugrasd falaid közül a művészetnek ezen ellenségeit.” (240)

Mint későbbi leírásai is megerősítik, esztétikai ízlését nemcsak a színi előadásról, hanem még a lányok szépségéről alkotott véleményében is meghatározta meg, hogy beszéltek-e magyarul vagy sem.

A Tátra közelében eléje táruló kép leírásában megtaláljuk azokat a motívumokat, amelyek felsejlenek *Az alföld* című vers olvasásakor: „ilyenkor megeresztém képzetem szárnyait, és leröpítém lelkemet szülőföldem rónáira” – írja Eperjesen. Lőcsén pedig így festi le a tájat:

”... folyton meredtek szemeim a Kárpátokra, ez egymásra hányt piramisra. De lelkem, mint gyermek, ki megpillantja, hogy gondviselője nem figyel rá, lelkem elsuhan észrevétlenül messzire, messzire, oda, hol nincsenek hegyek, hol halmok is alig vannak, hol a Duna omlik méltóságosan, mint Vörösmarty hőskölteményei, hol puszták nyúlnak el hosszan, mintha a világ végét keresnék, hol a látókör egy óriáspalota, melynek tetején a napnak gyémántcsillárja s oldalán a délibábok tükrei függenek, mikben kedvtelve szemlélik magukat gulyák és ménesek... ide, ide szállt lelkem a Kárpátokról, az én édes hazámba, a szép alföldre.”(243)

Prózában fogalmazott tájképei költői képek, többek, mint tudósítások.

Gondolataimat azzal zárom, hogy az újságíró Petőfi ebben a minőségében is nyelvében, stílusában leginkább költő volt, de a magyar nyelvű újságírás történetében szánnék neki egy fejezetet.

Felhasznált szakirodalom

Vörös Ottó 2023. *Arany János nyelvezete*. In: Vörös Ottó: Szülőföld, nyelv, tudomány. Savaria University Press. 147–150.

Forrás

Petőfi Sándor összes költeményei. Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1972.

Petőfi Sándor összes prózai írása és levelezése. Osiris Kiadó Budapest, 2022.

Abstract

Petőfi's language for today's readers

The study examines the question of the extent to which Petőfi's language is understandable to today's reader. Hungarian teachers working in primary and secondary schools have feedback that it is difficult for today's young people to understand Petőfi's texts, e.g. the language of János vitéz. The author of the study draws attention to the fact that Petőfi's language developed at a time when language innovations already had an impact on living language, but old, archaic elements were also present. The task of a teacher of Hungarian literature is to analyze Petőfi's vocabulary and thus also to reveal the meaning of words that are now more difficult to interpret. At the same time, the author of the study draws attention to the fact that Petőfi was not only a poet, but also a journalist who shaped public tastes, among other things, with travelogues whose language reflects the living language of that time, and also influenced contemporary readers of newspapers.

Keywords: Petőfi language, archaisms, language innovations, living language, travelogues

Zhrnutie

Petőfiho jazyk pre dnešných čitateľov

Štúdiá skúma otázku, do akej miery je Petőfiho jazyk zrozumiteľný pre dnešného čitateľa. Maďarskí učitelia pracujúci na základných a stredných školách majú spätnú väzbu, že pre dnešných mladých ľudí je ťažké porozumieť Petőfiho textom, napr. jazyku János vítež. Autor štúdie upozorňuje na skutočnosť, že Petőfiho jazyk sa vyvíjal v dobe, keď jazykové inovácie už mali vplyv na živý jazyk, ale boli prítomné aj staré, archaické prvky. Úlohou učiteľa maďarskej literatúry je analyzovať Petőfiho slovnú zásobu, a taktiež odhaliť význam slov, ktoré sa teraz ťažšie interpretujú. Autor štúdie zároveň upozorňuje na skutočnosť, že Petőfi nebol len básnikom, ale aj novinárom, ktorý formoval verejný vkus, okrem iného aj cestopismi, ktorých jazyk odráža živý jazyk tej doby, a ovplyvnil aj súčasných čitateľov novín.

Kľúčové slová: Petőfiho jazyk, archaizmy, jazykové inovácie, živý jazyk, cestopisy

Bödök Vrabel Tünde: *Petőfi 200*

A NYELV MINT PETŐFI SÁNDOR

Merítések – élet(műv)éből

Nem vagyok Petőfi-kutató,

olvasója annál inkább, hisz, akár a *Biblia*, állandóan a kezem ügyében. Amit ugyanis Márai Sándor ír egyik naplójegyzetében: „Éjjel, lámpaoltás előtt, félóra Czuczor, Bajza, Batsányi... Mint aki naphosszat mocsárban gázolt és elalvás előtt lezuhanyozza magát”, az nálam rá is érvényes, sőt, rá csak igazán... Annál is inkább, mivel vagy fél évszázadon át kenyérkereső munkám a(z olvasó)szerkesztés, a – nyelvileg is – különböző minőségű kéziratokkal való foglalkozás lett, mondhatom, esténként mindig bőven volt mit lezuhanyoznom magamról. S e nyelvhigiéniaiában volt állandó segítségemre – főleg Kosztolányi mellett – Arany... és persze Petőfi... Akinek, most, e vallomástételre készülve, egyik legelső, 1836. január 23-án, tizenhárom évesen, volt iskolatársához, Sárközy Jánoshoz írt, kiskamaszkori levelének setesuta, távolról sem eminens diákra valló, gyermekeg fogalmazványából viszont még nehezen lehetne rájönni, hogy azt majdani, „kivételes tehetségű” (Czeiczél Endre) költőnk írta. Az egyedüli, ami e levélben érdemes lehet a figyelmünkre, ám ez is csak későbbi életútjának fényében, az annak utóiratához – a katonáskodáshoz, katonaelethez való, végül végzetessé váló vonzódása előjeleként? – odafirkantott lovas katona rajza, akinek tarsolyán, illetve a nyeregtakarón az A. P. kezdőbetűk díszelgnek. Igaz, e levélkét, egyelőre, nem is Petőfi írta, hanem bizonyos, magát „Selmeci Poétának” nevező Petrovits (sic!) Sándor (illetve A., mint Alexandri, Alexander), akinek még két évvel későbbi leveléből is – egyre lendületesebb kamaszos allűrjei

---

²⁶Író, művelődéstörténész, szerkesztő, tothozsvald49@gmail.com

mellett – csupán annyit látni: írójának útja még sokfelé vezethet. Noha az így is váratlan húzás volt részéről, hogy tizenhét évesen, szülei anyagi helyzetének megroggyanásával, bár nem egyedül ezen okból: felcsapott katonának, ahonnan azonban – megjárva közben Sopront, Grácot, Zágrábot és Károlyvárost – „betegség és elgyöngülés” (Jókai Mór) okán másfél évvel később kiadták neki az obsitot. Bár meg kell hagyni, hogy a valamivel később a pesti *Athenaeumba* – még ugyancsak Petrovics (sic!) Sándor néven – 1842 tavaszán Bajza Józsefnek beküldött „csekély munkácskái”, azaz négy verse közül jó érzékkel választották ki és közölték *A borozót*, egyelőre ez opusa sem lépett túl kora dalköltészetének, igaz, már növekvő biztonsággal kezelt paneljein.

Tizenkilenc éves ekkor, s ami életrajzából eddig leginkább feltűnhet: születésétől kezdve folyamatosan úton van: hol ide viszik, hol oda, hol ide küldik, hol oda, hol ide megy, hol oda (már azt is nehéz lenne összeadni, hány kilométer s hány helység van mögötte ekkorra), azaz részben élete alakulása, részben pedig, de nem függetlenül ettől, benső, alkati nyughatatlansága, növekvő érzékenysége, erősödő exhibicionizmusa alapján innen kezdve már egyre ismerősebb számunkra a róla kirajzolódó portré... Nem tudom, lévén, ismétlem, csupán olvasója s nem kutatója Petőfinek, készült-e áttekintés – az életművének szókészletét felmérő Petőfi-szótár négy vaskos kötetéhez hasonlóan, afféle Petőfi-útikalauzként – az útjairól, azok egyes állomásairól és hosszáról; mindenesetre tanulságos és sokféle következtetés levonására lehetne alkalmas egy ilyen összegzés... Ezek a szinte mindennapos utazásai, állandó úton-levése, a változó tájak, a vele kapcsolatba kerülő emberek ármádiája ugyanis olyan, hamarosan döntőnek bizonyuló élményvilágot, emberismeretet és *nyelvi tapasztalatot*, sokszínűséget, érzékenységet, gazdagodást is jelentettek a számára, ami később alapvető jelentőséggel bírt életműve jellemzőinek, illetve nyelvének bővülése-tágulása szempontjából, jelesül, hogy a „lombikban főtt szalonnyelv” (Bárczi Géza) helyett a természetes magyar beszéd tekintélyét állította vissza irodalmunkban. S ez szintén (egyik) magyarázata lehet annak, hogy Petőfinek, úgymond, mindenki – s kikerülhetetlenül? – az olvasója tud lenni...

Kevés költőről mondhatjuk el

ugyanis (ha rajta kívül valakiről még), hogy nemzetén belül mindenki ismeri, s nemcsak a nevét, hanem a műveit is, legalább egyet, mondjuk a *János vitézt*, és mindenkinek van valamilyen képe róla. Petőfi ilyen. S hogy ez szinte már a halálától, majd' egy és háromnegyed évszázada így van (sőt, lehet mondani, többé-kevésbé már a maga korában is így volt), azt is jelzi: ami rövid ideje jutott az életre, azt a legteltesebben kiaknázta, noha az idő, múlásával sem fog rajta semmit. „Titka” emellett az is, hogy máig meg tud szólítani bárkit (kicsit és nagyot, fiatal és vént, a legegyszerűbb emberektől a legképzettebbekig), és mindenkit a maga nyelvén, szintjén, módján – és modorában. És ez benne a legtalányosabb, bár lehetséges eredőit az imént érintettem már: nyelvének, nyelvezetének – és személyiségének (hiszen nyelv és személyiség voltaképpen egy) – univerzalitása.

Pedig *anyja nyelve*, aki mindvégig hibásan és szlovákos akcentussal beszélt nyelvünket (ahogy Arany János följegyezte róla: „nem mindig ejtette tisztán a magyar szót, de folyvást beszélt”), köztudottan a szlovák volt (azaz, így, tehetjük föl a kérdést, Petőfi anyanyelve is?). Sőt, van életrajzi lexikon, mely Hruz Máriát a szlovák népi költők közt említi... Ráadásul, az újabb álláspont szerint, ismertek apja szlovák gyökerei is (én még, az 1960-as években, mint szerb mészárosról tanultam róla), akinek neve akár valamely szerb felmenőjére is utalhatna, ám aki valamilyen okból még a 16. században Észak-Magyarország szlovák vidékein telepedett meg. A költő apai nagyapja viszont már 1770-ben a Pest vármegyei Aszódra került, s noha van forrás, mely még apját is szlováknak mondja, ő azonban, egy másik szerint, már magyarnak vallotta magát, és odahaza is magyarul beszélt(ek). Mindenesetre tény, hogy Petőfi már a legmagasabb fokon bírta, birtokolta a magyart, azzal lélegzett együtt, s a magyarral töltötték meg, úgymond, egymás *tüdejét* levegővel. Noha tanítói között hárman is akadtak szlovákok. Például a 19. századi szlovák nemzetébresztők legjelesebbike, a szlovák nemzeti költészet egyik első – az időben, kodifikált szlovák nyelv híján, még bibliai cseh nyelven alkotó – kiemelkedő alakja, a szlovák népköltészeti kincs egybegyűjtője és első közreadója, a „pánszláv testvériség” korabeli ideológusa, 1819–1848

között a pesti Deák téri evangélikus templom lelkésze, Ján Kollár (egyébként Petőfi is, Kossuth is nála konfirmált), aki az 1848-as események idején a bécsi udvar szolgálatába állt. Vagy például az ugyancsak szláv érzelmű Daniel Lichard, aki úgy tanította – latinul – selmeci licistáinak a hittant, s mellette a római régiségtant és a magyar történelmet is, hogy magyarul nem is tudott, s aki miatt a mi Petrovicsunk kezdett „kimaradni a leczkékről”, s akinél kedvenc tantárgyából, a magyar történelemből meg is bukott. De a magyar, német és szlovák diákokat egybegyűjtő Selmecen diáktársa lehetett még a szlovákság további nagy nemzeti költője, Andrej Sládkovič is. Ugyanekkor, van olyan (szlovák) forrás, mely szerint, az anyjától örökölt szlovákos akcentusa miatt magyar tanuló társai is gúnyolhatták (magyar beszéde miatt pedig a szlovákok, s netán a németek is?). Ami, így, együtt, a szlovák sajtó és közvélemény nem jelentéktelen része szerint szintén felerősíthette a tizenöt éves diák úgymond *hungarofil* elköteleződését, s emiatt a szlovákok körében sokan még ma is nemzetárulónak tartják, mi több, egy helyt, nem is olyan rég, a *Petőfi Sándor szlovák költő mint magyar nemzeti hős* cím alatt olvas(hat)tam róla megemlékezést az egyik portálon.

Aki kívül helyezkedve a múlt idők,

s átívelve a korokon, egyszerre képviseli a hagyományt, melyet a legteljesebben aktivizált, megnyitva azt ugyanekkor a *modernitás*, illetve a 20. század *modernje* felé. Azaz, úgy volt korának szülötte, hogy minduntalan szembe is ment vele, úgy volt része, hogy egyúttal szét is feszítette a korlátait, azaz dekonstruálta annak a korszellem és a közhiedelem által szilárdnak tudott konstrukcióit. Ezért – Arany Jánoson kívül – nincs fellépte óta magyar író (a legkülönbözőbb, sokszor egymással is szemben álló alkotókat, alkotokat, stílusokat, eszményeket nézve), aki, ha másfelé tart is, megkerülhetné. Igaz, többen is bajlódnak azzal (s nem is alaptalanul), hogy a köréje épülő kultuszok torzíthatják is, mi több, most, bicentenáriuma táján, különösen elszaporodtak az ilyen-olyan, vélt vagy valós kultuszának lerombolására tett kísérletek (már-már megeremtve körötte a kultuszrombolás kultuszát)... Persze, az is

igaz, hogy időnként valóban torzíthatnak a kultuszok, s torzulhatunk általuk mi is: a látásunk, ítéletünk. Kultusz és kultúra azonban egy töről fakad, ugyanabból az emberi ösztönünkből, és mindkettő nevelődésünk igazítója. Egyszerre köt minket ez is, az is, de el is oldoznak tőle. Petőfi mítoszokba illő alakja, személye egyszerre erősíti is, cáfolja is a köréje épült mítoszokat.

Itt van például mindjárt „a nép gyermekének, fiának” hozzá tapadó toposza, miközben – persze a kettő miatt is zárná ki egymást? – korának egyik legmagasabban képzett intellektusa, Jókaival szólva: „nagyon sok önszerzete tudományos műveltséggel bír”, legkiműveltebb elméje is. Aki franciául, németül, angolul tökéletesen beszélt, utóbbi kettőből fordított is, és eredetiben olvasta Victor Hugot meg a latin irodalom remekeit, sőt – s ezt is Jókaitól tudjuk – utolsó éveiben „a spanyol nyelvet is elsajátítá”. (S bár ezzel kapcsolatban sem bizonyítékot, sem feltételezést nem ismerek vele kapcsolatban, valamennyire konyíthatott a szlovákhhoz is.) Mindemellett jártas volt a filozófiában, a művelődés- és művészettörténetben, élen járt a különféle művészetek ismeretében, „Könyvtára egy volt a legszebbek közül, mellyben Byron, Shakespeare, Beranger, Hugo, Heine, Lamartine, Schiller (Göthét nem állhatta), Shelley pazar kötéseik által kitűntek” (Jókai), tájékozott a színház és a dráma világában (lévén fiatalkorában maga is kacérkodott a színészzel), belevágott Shakespeare fordításába (a *Coriolanus*éba), s ő adta az egyik legpazarabb Shakespeare-jellemzést is, amit valaha olvastam, jelesül a *III. Richárd* 1847. február 13-i, Nemzeti Színház-beli előadása után (melynél, kedélyünk megjobbítása végett, el is időznék most kis időre):

„Nem ismerek nagyobb lelki nyomorúságot az önzésnél – írja –, s van-e az angolnál önzőbb és így nyomorúbb, piszkosabb nép széles e világon? E nép nem ismer se istent, se embert, csak a saját zsebeit; zsebe a tengely, mely körül a föld forog, a mindenség forog; e nép a megtestesült kétszerkettő, a megtestesült ösprózaiség, s e népnek vannak legnagyobb költői, e népnek van Shakspeareje. Vajon ki intézi a világ dolgait: valami elméjében megháborodott sors-e, vagy egy kitanulhatatlan bölcsességű isten? Akárki e mester, de rám nézve igen bosszantó, hogy Shakspeare-t e pimasz nép vallja tulajdonának. [...]

Shakspeare! Változzék e név hegygé s magasabb lesz a Himalájánál, változzék e név tengerré, s mélyebb és szélesebb lesz az Atlanti-óceánnál, változzék e név csillaggá s ragyogóbb lesz a napnál. Talán a természet kamatra adott valami nagy szellemet még a hajdankorban, s a kamatot esztendőnként a tőkéhez csatolta, s miután az évezredek múltával már megszámlálhatatlan összeggé gyarapodott, terhe alatt leszakadt az ég, s e roppant szellemkincs Angliának Stratford nevű városában esett le egy gyapjúkereskedő silány viskójába, éppen amikor e jámbor atyafinak Vilmos nevű fia született, ki első lélekzetével beszítta, mi az égből rá omlott.”

Van-e, született-e valaha is tökéletesebb – röpke nemzetkarakterológiával is dúsított – jellemzése a világhíres drámaköltőnek, s tudnánk-e nyelvünkön árnyaltabban és elevenebben szólni róla ma, mint ő tette egy és háromnegyed évszázada?

S miként az imént magam is utaltam rá, Fried István egyértelműen

a „19. századi dekonstrukció poétájaként”,

sőt, egyenesen „posztmodern” Petőfiként említi 2001-es könyvének a címében is, „nem tagadva a nemzeti narratíva tételezésének jogosultságát” sem,

„aki parodisztikus, intertextuális, destruktív lírájával részben az elődök tudatos félreolvasásával, részben máig hatóan friss – bár elfeledett, elhallgatott – előadásmódjával valódi fordulatot hozott a magyar irodalomba [...] olyanná formálva a lírát, amelyben néprajzi szokás, bibliai jelkép, irodalmi hagyomány egyként más színben tűnik föl, mint ahogy a kortársak látták vagy nem akarták meglátni”.

S valóban, költőnk a magyar irodalom, ezen belül pedig a líra számos műfaját, illetve addigi alakzatát képes újra-, illetve továbbgondolni, és új lendületet adni azoknak, új perspektívákat nyitni előttük.

„...volt két esztendő – idézve tovább Fried Istvánt –, amikor Európa legjobb költője, legnagyobb újítója, legambiciózusabb nyelv művésze Petőfi Sándor volt. Nem a »magyarok istene« szolgálatában, hanem egy olyan költészetvallásában, amelynek a megsemmisítő humor éppen úgy szerves része, mint a költői személyiség létesülésének állandó átírása.”

Így miközben verseinek soka szinte már a maga korában népdallá vált, számos megszólalása ma is nehezen értelmezhető, nyelvileg-fogalmilag bonyolult szövegkonstrukció, stiláris építmény. (Amikor Roland Barthes, a posztmodern gondolkodás felé vezető irodalomtudomány és filozófia egyik legjelesebbje a „szöveg öröméről” beszél, Petőfi versei, de főleg prózája olvastán a legnagyobb mértékben tanúi lehetünk, amint azokban a szöveg, a nyelv, úgymond, élvezi magát, örül magának, miként mi is a legnagyobb élvezetünket leljük benne.) Kézenfekvő itt – és sok egyébbel kapcsolatban – az addigi merev és szigorú verstani, poétikai szabályok fellazulására, fellazítására hivatkozni 1846-os, akár paradigmaváltónak is tekinthető, *Felhők* című ciklusának verseiben, melyek rögtönzöttségükkel, jegyzetszerűségükkel, szövetük lazaságával, s egyfajta „idegességükkel” valamiképp már túl is mutatnak századán, s azokban mintegy a *szabadvers* sejtése is megjelenik már. Mi több, Koncsol László már az 1970-es években a szabadvers magyar nyelven történő „klasszikussá adoptálóját”, „a modern magyar irodalom ifjúkorának nagy összegzőjét és a jövő lehetőségeinek őst” látta benne, *Az apostolt* pedig „a magyar irodalom máig leghosszabb formabontó versének” nevezte. Akinél egyik-másik opusának „hanyag” verselése, rímeinek olykori, többek által is joggal kifogásolt *slendriánsága* (az övé például az egyik legborzalmasabban mekegő magyar verssor is az egyébként gyönyörű *A Tiszában*); a költő – Margócsy István emlegette – elég gyakori „másod-, sőt harmadosztályú”, csak úgy, hanyagul „odavágott” *produkciói* is azok tudatos vállalását sejtetik. S bár nem szorosan ezzel kapcsolatos példa, de idekívánkozik írónk esete *A hóhér kötele* című, 1846-ban egy hónap alatt papírra vetett (rém)regényével, amikor valaki – történetesen kézírata Reseta nevű, jó szándékú cenzora – azt javasolta neki, hogy művét ne adja közre, inkább

saját zsebből kifizeti neki a mű kiadója által Petőfinek ígért 150 forintot, mert az szerinte „nem méltó” a nevéhez. Mire költőnk azzal utasította vissza e nagylelkű ajánlatot, hogy „ha mindjárt rá akasztják is a regénye czimjére, mégis kiadja azt, hadd dühödjenek érte majd legalább a criticusok”. Innen nézve Margócsy teljes joggal nevezheti Petőfit egy helyt kora „nagyuszájú avantgárdjának”, akivel kapcsolatban valamelyik verse, képe örvén még a szürrealizmust is felemlíti (bár nem szól arról, hogy a költő e tekintetben népdalaink – jó ötven éve Csoóri Sándor által is bizonyított – szürrealizmusából is sokat tanulhatott). Mindenesetre tény, ha közelebb hajolunk Petőfi költészetéhez, életművéhez, teljes joggal utal annak „több műfajban is megmutakozó, felforgató, innovatív erejére” Szilágyi Márton is, hisz abban a 19. századvég, s a 20. századelő izmusainak előképeit is bőséggel megsejthetjük. Hogy mást ne mondjak, folytatva e gondolatjátékunkat, vegyünk csak példának a természet–ember–technika (!) hármasságát zengő, *Vasúton* című versének egyenesen *prefuturisztikus* lendületét, „zakatolását”: „Száz vasutat, ezeret! / Csináljatok, csináljatok! / Hadd fussák be a világot, / Mint a testet az erek”... De lázad költőnk ez időben maga ellen is, levetve magáról a „népdalköltő”, „népi költő” ráaggatott gúnyját, lásd például az *Ismerjetelek meg!* „...meguntam én álarcomat, / És azt most ünnepélyesen letépem!” vagy a „... többé nem leszek komédiás, / Ki víg pofákat vág a közönségnek, / És odabent a színpalak között / Arcán kinszenvedés könyűi égnek!” fogadkozását. Megjegyzem, Czeizel Endre a *Felhők* egyik-másik versében, sorában a depresszió „orvosilag is pontos költői leírását” is felfedezni véli (például a *Tündéralomban*: ilyképpen: „... kebelemben hézag támadott, / Hézag kebelemben legmelegebb részén. // És napról napra nőttön-nőtt ez ür...”). Másutt pedig a 20–21. század többszörösen tudathasadásos emberének „Én vagyok-e én?” alapkérdésére bukkanunk.

Ez a fajta meghasadttság, meghasadttság-közeliség azonban rögtön érthetővé is válik a számunkra, ha látjuk, hogy Petőfi ifjúkora, emberi-írói indulása az 1830-as években többszörösen is két korszak,

két világ határára

esett, s azt minden szempontból az átmenetiség jellemezte. (Igaz, melyik kor nem átmeneti? – kérdezhetnénk közbevágólag.) Először is, alig vagyunk túl a nyelvújításnak a magyar nyelv hajlékonyabbá, illetve egységessé tételéért, szókincsének bővítéséért folytatott harcain, s épp csak megszilárdulóban azok a nyelvi sztenderdek, melyek annak eredményeként kerültek be irodalmi és köznyelvünkbe. (Az ebben úttörő szerepet vivő, és irodalmunkat is elsőként egybefogó, „intézményesítő” Kazinczy Ferenc is él még, Petőfi születésekor csupán hatvannégy éves, s elvileg, költőnk indulásakor, első verseinek megjelenésekor, azaz 1842-ben is csak nyolcvanhárom lett volna.)

És, másodsor, ekkor terjedtek el Európában s Magyarországon is a 18. századi felvilágosodás klasszicizmus-eszményét felváltó, Zlinszky Aladár találó párhuzamával: az „eszményiség” merevségének helyébe a „természetesség” szabadságát léptető romantika – kora „avantgárdjának”? – ideái, melyek szintén nagyot lódítanak Petőfin tehetsége kibontásában. Erről maga, az *Úti levelek*ben, így ír: a természetnek „semmi titka előttem. Mi csodálatosan értjük egymást... Én értem a patak csörgését, a folyam zúgását, a szellő susogását és a fergeteg üvöltését... megtanított rá a világ misztériumának grammatikája: a költészet”. (Illetve, tegyük hozzá, a „világ misztériumának grammatikájára” pedig maga a természet tanította meg...) S ha Petőfi forradalmiságát keressük, azt a maga korában abban is láthatjuk, hogy a költészet és az irodalom nyelvét visszavitte a köznyelvhez, és annak közelében tartotta mindvégig.

Harmadrészt pedig a nemesi, rendi társadalomból a polgári társadalomba való, csöppet sem zökkenőmentes átmenet korszaka ez, melynek épp költőnk lesz az egyik emblematikus képviselője, irodalmi megtestesítője. Aki életmódjával, -felfogásával is igyekszik hitelesíteni a korában szükségképpen lezajló radikális változásokat, s úttörő szerep az övé abban is, hogy az író-ságot Szilágyi Márton szerint olyan, „személyes identitását” is meghatározó létformának tekinti, mellyel – írásaiból – eltarthatja magát és családját is. S ha itt visszanezünk írásai nyelvére, tiszta sor: amennyiben olvasóiból képzeli megélhetését, azok legszélesebb rétegeinek nyelvét kell írásaiban is beszélnie,

mely mellett élnie kell(ett) az önmenedzselés új, s változatosnál változatosabb formáival is. Miként Margócsy fogalmaz: Petőfi „mint irodalmi »iparlovag« [...] a reformkori magyar polgári fejlődésnek egyik legrokonszenvesebb modelljét állította elő”, amint később Jókai, 1877-ben, a Petőfi Társaságot megnyitó beszédében ifjúkori barátjával közös céljukként is a szépirodalom „életpályaként való emancipálását és önállóságra juttatását” említette. Márpedig tény és való, ha sok küzdelem árán is, Petőfi 1845 után már a versei, egyéb írásai utáni bevételeiből is elfogadható polgári egzisztenciát tudott teremteni magának, amit később Babits, esetében, a „polgári életmód és radikális költői szemlélet egyidejű jelenlétének” nevezett.

Továbbá: itt van, illetve még mindig a nyelvi tényező, a nyelv maga. Hiszen – s ez René Wellek nélkül is tudható volt, bár e tétele is hozzásegíthet bennünket a nyomatékosításához: a nyelv „a szó szoros értelmében az írásművészet nyersanyaga”. Vagyis, igen érzékletes példája szerint: „... minden irodalmi mű szelekció egy adott nyelvből, ahogy egy szobrot is leírhatunk olyan márványtömbként, melynek egy részét lefaragták.” Petőfi pedig már a nyelvújításnak köszönhető modernizált, megújított magyar nyelv beszélője és stilsztája, azaz „a »régis megújított «nyelvünket »összeolvasztó« Vörösmarty nyomdokaiban”, illetve vele együtt „új költői nyelvünk” megalapítója, „előadása” pedig az „élő beszéd közvetlensége” (Gyulai Pál). Ami természetesen prózanyelvére is érvényes, s ezzel kapcsolatban ugyanő írta róla, hogy „mint prózaíróra is nagy jövő várt reá”. Elég itt említenem főleg az olyan, kétségtelen gyengéik ellenére még ma is figyelemreméltó három prózai *stílusgyakorlatát*, amolyan én-is-tudok-ilyet-ha-akarok opusát: az 1846-os *A hóhér kötelét* egyfelől, másfelől pedig mint ettől, de egymástól is eltérő irányba tartó további két, 1847-es elbeszélését: *A nagyapát* és *A fakó leány s a pej legényt*, melyek a meseszöveg, cselekményvezetés és *próza-dramaturgia* terén is egyértelműen mutatják a kvalitásait. Mi több, azt is megkockáztatnám, hogy költőnk zsenijét – más-más oldalról – prózája is nyomatékosítja, miközben a romantika rémdrámáinak mintázatát magán viselő *A hóhér kötele* jelenetézése alapos színpadi jártasságára is közvetlenül utal. Míg azonban ez váltakozó ritmusú kép- és síkváltásaival tartja ébren figyelmünket, addig az egy szerelem történetét komótosan, ráérősen elmesélő, afféle 19. századi *love*

*story*ként – a szerelem erejéről szóló példázatként – értelmezhető *A nagyapa* lassú áradásával hömpölyögtet magával. Harmadik hivatkozott elbeszélése, *A fakó leány s a pej legény* pedig, ellenkezőleg, nem mindennapi dinamikájával, továbbá, enyhe célatossága, kimódoltsága ellenére is, főalakja, Csigolya Márton remek lélekrajzával és élvezetes nyelvvel ragadhatja magával a majd kétszáz évvel későbbi olvasót.

Azaz, Petőfi változatos életműve nyelvünk megjelenítő erejének és gazdagságának olyan kifejezője, amit azóta sem tudott semmilyen újítás érvényteleníteni. Mert – legalábbis számomra – egyértelműen és elsősorban *a* nyelv: a nyelvi élmény, a nyelv szabad és féktelen áradása, s írásait olvasva az ember szinte másra sem figyel, csak a nyelvre, melyre teljesen rábizza magát, viteti magát vele, engedve, hogy lenyűgözzék a nyelv *képességei*, gazdagsága, fordulatai, könnyedsége, tánca, libbenése... *A nagyapának* már az első két mondatával ilyképpen fest – egyberántva földit és égit – tökéletes helyzetképet Petőfi: „Kegyetlen hideg téli este volt. Úgy reszkettek, úgy dideregtek a szegény mezítelen csillagok, hogy szinte lehallott a foguk vacogása...” Ha pedig valamely helyzetben csak nem akar múlni az idő, az nála „olyan lassan ballag, mintha negyven fontos vasat vertek volna a lábára”. Vagy, illetve végül, íme, ilyen nála az öregség hátborzongatóan tökéletes jellemzése: „Én is szántóföldből temetővé lettem.”

Többször, több helyütt beszéltem s írtam már ama meggyőződésemről, miszerint minden irodalmi mű társas vállalkozás, melynek írója mellett a *nyelv* is szerzője. Ergo, nemcsak az alkotó viszi/teszi bele a művébe magát, hanem a nyelv *tapasztalatai* is belekerülnek. S miként minden entitásnak – mert mi más lenne a nyelv is, mint entitás –, nemcsak a szerző, hanem a nyelv tapasztalati tartományai is kettős természetűek: egyfelől magukban hordják a világgal kapcsolatos tudásukat, másfelől a nyelv tapasztalatai önmagára is vonatkoznak. A nyelv ugyanis nem egyszerűen belekotyog írásunkba, hanem egy adott ponton írni/diktálni kezdi azt. Persze, felelhetünk vele: de minden mozdulatunkhoz, megoldásunkhoz el kell nyernünk a jóváhagyását. Magában a műben viszont már nem lehet szétválasztani, hogy abban mi a nyelv kollektív tudása, tapasztalata, s mi a mienk, ami a nyelvnek csupán arra volt jó, hogy hozzátegye őket a maga kollektív tapasztalataihoz,

vagyis saját magát gazdagítsa velük. Így Petőfi esetében is, illetve az övében különösen, kölcsönösen teremtik egymást, tehát költőnk nem egyszerűen magához igazítja a rendelkezésére álló magyar nyelvet, hanem az is Petőfi Sándorként teremődik újjá, s mint ilyen, nyilatkozik meg.

Kosztolányi Dezső írta Petőfiről 1927-ben, tehát csaknem száz éve: „Az ő nyelve a ma beszélt magyar nyelv.” Más fogalmazásban, Weöres Sándoréban, „Hangja úgy szétoldódott a versben, prózában..., hogy ma már alig vesszük észre: általa lélegzünk magyarul”. S mit mondhatnánk ma – mi? Ugyanezt. Illetve, majdnem ugyanezt. Azzal a szomorú kiegészítéssel, hogy a mienkénél – s akár szintén egy átmeneti korszak, a mi átmeneti korunk kórisméjeként olvasható mai irodalmunk nyelvénél is – sokszor gazdagabb, színesebb és elevenebb, érzékenyebb... Azaz összességében is elmondhatjuk, hogy versei, prózai írásai, levelei, útinaplói ma is élvezetesekek, hajlékonyaságuk, szellemteliségük, könnyedségük ma is lenyűgöző, és nem egyszer a nyelvi és intellektuális humor páratlan megnyilvánulásait szikráztatják felénk, kritikai írásai könyörtelenek, metszőn élesek, drámai és verses epikai művei a 21. század felől nézve is hitelesek, és a mi „posztmodern”, vagy már talán „posztposztmodern” korunkkal is párbeszédképesek.

Magyarán: Petőfi az a kikezdhetetlen,

Lejáratí idő nélküli példánk,

mely együtt alakul s alakít bennünket az idővel. Azon kevesek egyike, akiknek *az életük is műként* értelmezhető. Olyan tapasztalatunk, mely már rég érzékelésünk részévé vált...

Persze, eljátszhatnánk a gondolattal, milyen lett volna, mivé vált volna s mit – és hogyan – írt volna, ha hazajön Segesvárról, netán-tán – mint el is játszottunk vele annak idején – Szibériában... De ne szaporítsuk a szót... elégedjünk meg azzal, hogy noha nem jött haza, de – *túlélte*... S bár az sem igaz, hogy épp így, épp ezzel élte túl, ám számunkra már, úgymond, a Segesvárnál maradtal önazonos...

Végül, idézzem ide, mondandóm végére, még egyszer Jókait: „Nem látta őt senki meghalni. De annyi bizonyos, hogy meghalt.”

Hadd kérdezzem meg, idestova egy és háromnegyed évszázad távolából: Valóban bizonyos? Hiszen, körbenézve itt, nálunk, valamennyiünknel, fiatalabb még most is.

Tegyem-e hozzá: élni is elevenebb életet él...

Abstract

A language like Sándor Petőfi. Drawings from his work

The final study contains deep thoughts about the diversity of Petőfi's life, his travels, his place in contemporary society, the development of the language of his works and, last but not least, how it affects today's readers. Petőfi lives to this day, his ideas and language are also valuable to posterity.

Keywords: world of experiences, language experience, language of Petőfi, topos

Zhrnutie

Jazyk ako Sándor Petőfi. Čerpania z jeho života a diela

Štúdia obsahuje hlboké myšlienky o rozmanitosti Petőfiho života, jeho cestách, jeho mieste v súčasnej spoločnosti, vývoji jazyka jeho diel a v neposlednom rade o tom, aký má vplyv na dnešných čitateľov. Petőfi žije dodnes, jeho myšlienky a jazyk sú hodnotné aj pre potomkov.

Kľúčové slová: svet zážitkov, jazyké skúsenosti, jazyk Petőfiho, topos

Nagy Rebeka: *Tintásüveg*

REZÜMÉ

A Variológiai Kutatócsoport Petőfi Sándor születésének 200. évfordulójára 2023. május 19-én rendezett ünnepi szimpóziumán elhangzott előadásainak szerkesztett változatait adja közre jelen tanulmánykötetünk.

Petőfi Sándor munkásságáról könyvtárnyi irodalom született. A kötet tanulmányai különböző nézőpontból, interdiszciplinárisan közelítik meg a költői életművet: nyelvészeti, irodalmi, fordításelméleti megközelítésben mutatják be Petőfi életművének egy-egy szeletét. Az Előszót és a dékáni köszöntőt követően 12 tanulmány elemzi az életművet, többségében a verseket, a versek fordításait, az *Úti jegyzeteket*, valamint Petőfi nyelvét, a mai olvasóra tett hatását.

Az első tanulmány az alakzatok jelentésképző szerepét vizsgálja Petőfi költészetében, elmélet és gyakorlat egységének elvét követve. Egy általános alakzatelméleti, a legfontosabb elvi kérdéseket, kategóriákat bemutató rész után a Petőfi költészetét átszövő legfontosabb alakzatokat mutatja be a szerző tipikus példák elemzésével.

A következő tanulmány a *Világosságot!* című vers szövegét elemzi, hangsúlyozva, hogy az újraértelmezéseknek túl kell lépniük a hangzatos szólamokon és vissza kell térniük az eredeti szövegekhez. A tanulmányíró a költő gondolatait erősítő legfontosabb alakzatokat emeli ki, amelyeknek fontos funkciójuk van nemcsak ebben a versben, hanem az életmű egészében is: ellentét, hiperbola, litotés, kicsinyítő túlzások stb.

A harmadik tanulmány a vokatívuszok, azaz a közvetlen megszólítások szerepét vizsgálja Petőfi lírai költeményeiben. Az egyes lírai közlésmódok különbségei a vokatívuszi konstrukciók gyakoriságában, tipikus együttes előfordulásaiban és változataiban is tetten érhetők a szövegekben. A tanulmány az ELTE verskorpuszára építve tekinti át Petőfi vokatívuszi konstrukcióit, és értelmezi azok szerepét a lírai közléshelyzet kidolgozásában.

A negyedik tanulmány a Petőfi-hatástörténetet vizsgálja Catullus és Horatius költészetének fordításaiban, ugyanis Petőfi életművének és életrajzi körülményeinek ismerete a XIX. század második felében és a XX. században

a világirodalom jelenségeinek, köztük az antikvitásnak a megítélésére is kihatott, így a műfordításokban is tetten érhető.

Ezt követően két tanulmány foglalkozik Petőfi-versek fordítási kérdéseivel. Az egyik Petőfi nyelvének, stílusának, a Petőfi-versek korabeli fordításainak rövid bemutatása után a metafora fordításának szokásos műfordítói eljárásait elemzi, majd a *gyöngy* és az *óceán* motívumok metaforaépítő funkcióját mutatja be néhány Petőfi-versben, valamint egy-egy angol és orosz fordításban.

Ugyancsak fordítási kérdésekkel foglalkozik a következő tanulmány is, amelyben a szerző Petőfi-versek szlovák nyelvű fordításait hasonlítja össze az eredeti szövegekkel, a funkcionális stilisztika elemzési módszerét alkalmazva. Az elemzett szövegek: *A természet vadvirága* című vers és szlovák nyelvű variánsa. A szerző mindkét szövegben vizsgálja az alakzatok jelentésképző funkcióját is.

A versszövegek vizsgálata után egy tanulmány az *Úti jegyzetek* nyelvét, stílusát elemzi, rámutatva Petőfinak az élő nyelvhez közel álló fordulataira, külön kiemelve a humor és irónia alakzatát kifejező nyelvi-stilisztikai elemeket.

A következő tanulmány a sárosperejesi Petőfi-hagyományt vizsgálva Zeman László *Gymnasiologia* című kötetének tanulmányain keresztül részletesen bemutatja az eperjesi evangélikus kollégium hagyományait. Kiemelendők közülük Vallentínyi Samunak, a kollégium tanárának Petőfi életművéről írt tanulmánya, valamint Gömör János: *Eperjes és az evangélikus kollégium története* című tanulmánya. Szó esik Petőfi diákéletéről is. A kötet bepillantást enged a város, a régió és Közép-Kelet-Európa kultúrtörténetébe is. A tanulmány szerzője bemutatja egy szlovákiai magyar irodalom tankönyv Petőfi-képét is.

A következő tanulmány Petőfi-versek tanítási kérdéseiről szól. A bevezető gondolatok a Petőfi-életmű tanításának hagyományait mutatja be, megjegyezve, hogy eléggé sablonos módon közelítettek a költő életművéhez, sokszor túlságosan direkt Petőfi-értelmezéseknek lehetünk tanúi és elszenvedői. A Petőfi-újraértelmezések közül ki kell emelnünk a „szubjektív beszédformálás” kifejezést, amely Petőfire nagyon jellemző, ami az egymástól távol

álló tudattartalmak összekapcsolásának a készségét és képességét is tükrözi. A tanulmány szerzője a *Szeptember végén* című vers elemzése után leszögezi, hogy az irodalom feladata legáltalánosabb értelemben a megértés. Az irodalomtanítás legfontosabb feladata is a szövegek megértése, megértetése a tanulókkal.

A következő tanulmány azt vizsgálja, hogy mennyire érthető Petőfi nyelve a mai olvasó számára. A közoktatásban dolgozó magyartanárok részéről érkeznek visszajelzések, hogy a mai fiatalok nehezen értik Petőfi szövegeit, pl. a *János vitéz* nyelvét is. A tanulmány szerzője felhívja a figyelmet arra, hogy Petőfi nyelve abban a korban alakult ki, amikor a nyelvújítás már hatott az élő nyelvre, de még a régi, archaikus elemek is jelen voltak. A magyartanár feladata Petőfi szókincsének elemzése, így a ma már nehezebben értelmezhető szavak jelentésének feltárása is. Ugyanakkor a tanulmányíró felhívja a figyelmet arra is, Petőfi nemcsak költő, hanem újságíró is volt, aki a közízlést is formálta, többek között az *Úti jegyzetek* darabjaival, amelyek nyelve a korabeli élő nyelvet tükrözi, és hatott a korabeli újságolvasókra is.

A kötetzáró tanulmány Petőfi életútjának változatosságáról, utazásairól, a korabeli társadalomban elfoglalt helyéről, művei nyelvének kialakulásáról, s nem utolsósorban arról tartalmaz értékes gondolatokat, hogy a mai olvasóra is hatással van. Petőfi ma is él, gondolatai, nyelve az utókor számára is értékesek.

Lőrincz Julianna

DOSLOV

Táto zbierka štúdií obsahuje písané verzie prednášok prednesených na slávnostnom sympóziu výskumnej skupiny Variológia pri Katedre maďarského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho v Komárne, ktoré sa konalo na pôde komárňanskej pedagogickej fakulty 19. mája 2023 pri príležitosti 200. výročia narodenia Sándora Petőfiho.

O diele Sándora Petőfiho bolo napísaných množstvo publikácií. Štúdie v tomto zväzku pristupujú k básnikovej tvorbe z rôznych perspektív a interdisciplinárnym spôsobom: predstavujú Petőfiho diela z jazykovej, literárnej a z prekladateľsko-teoretickej perspektívy. Po predhovore a po uvítacej reči dekanky fakulty, Dr. habil. PaedDr. Kinga Horváth, PhD. analyzuje jeho dielo dvanásť štúdií, väčšinou básní, preklady básní, cestovné poznámky a Petőfiho jazyk či jeho vplyv na dnešných čitateľov.

Prvá štúdia skúma významotvornú úlohu figúr v Petőfiho poézii podľa princípu jednoty teórie a praxe. Po časti o všeobecnej teórii figúr, ktorá predstavuje najdôležitejšie principiálne otázky a kategórie, autor analyzovaním typických príkladov predstavuje najdôležitejšie figúry, s ktorými je pretkaná Petőfiho poézia.

Nasledujúca štúdia je rétorickou a štylistickou analýzou básne *Világosságot!*, pričom zdôrazňuje, že reinterpretácie musia ísť nad rámec fráz a je potrebné, aby sa vrátili k pôvodným textom. Autor zdôrazňuje najdôležitejšie figúry, ktoré posilňujú myšlienky básnika a ktoré majú dôležitú funkciu nielen v tejto básni, ale v diele celkovo: kontrast, hyperbola, litotes atď.

Tretia štúdia skúma úlohu vokatívov, t. j. priamych oslovení v Petőfiho lyrických básňach. Rozdiely medzi rôznymi lyrickými spôsobmi komunikácie možno vidieť aj vo frekvencii, v typických variáciách vokatívnych konštrukcií v textoch. Vychádzajúc z korpusu básní ELTE štúdia skúma Petőfiho vokatívne konštrukcie a interpretuje ich úlohu pri vypracovaní lyrickej komunikačnej situácie.

Štvrtá štúdia skúma históriu Petőfiho vplyvu na preklady poézie Catulla a Horatia, pretože poznanie Petőfiho diela a biografických okolností

v druhej polovici devätnásteho storočia a v dvadsiatom storočí ovplyvnilo aj vnímanie javov svetovej literatúry vrátane staroveku, a preto ho možno vidieť aj v literárnych prekladoch.

Následne sa problematike prekladu Petőfiho básní venujú dve štúdie. Prvá po krátkom úvode do Petőfiho jazyka a do štýlu súčasných prekladov Petőfiho básní analyzuje obvyklé literárne postupy prekladu metafory, potom predstavuje funkciu budovania metafory motívov perla a oceánu v niektorých Petőfiho básňach v anglickom a v ruskom preklade. Nasledujúca štúdia sa zaoberá aj prekladateľskou problematikou, v ktorej autor porovnáva slovenské preklady Petőfiho básní s pôvodnými textami metódou analýzy funkčnej štylistiky. Analyzovaným textom je báseň *A természet vadvirága* a jej slovenská verzia. V oboch textoch autor skúma aj významotvornú funkciu figúr.

Po preskúmaní textov básní jedna štúdia analyzuje jazyk a štýl cestopisných poznámok, pričom poukazuje na Petőfiho obraty, ktoré sú blízke živému jazyku s osobitným dôrazom na jazykovo-štylistické prvky vyjadrujúce figúru humoru a irónie.

Nasledujúca štúdia skúma petőfiovskú tradíciu v Prešove a podrobne predstavuje tradície Prešovského evanjelického kolégia prostredníctvom štúdií zväzku Lászlóa Zemana s názvom *Gymnasiologia*. Spomedzi nich autor vyzdvihuje štúdiu Samua Vallentínyiho, profesora kolégia, ktorý napísal prácu o Petőfiho diele, a štúdiu Jánosa Gömöryho s názvom *Eperjes és az evangélikus kollégium története* (Prešov a dejiny evanjelického kolégia). Diskutuje sa aj o Petőfiho študentskom živote. Zväzok tiež poskytuje pohľad do kultúrnych dejín mesta, regiónu a do strednej a východnej Európy. Autor štúdie prezentuje aj obraz Petőfiho v učebnici maďarskej literatúry na Slovensku.

Nasledujúca štúdia sa zaoberá problematikou vyučovania Petőfiho básní. Úvodné myšlienky predstavujú tradície vyučovania Petőfiho diela, pričom poznamenávajú, že k básnikovmu dielu sa v skoršom období pristupovalo skôr šablónovito, často sme mohli byť svedkami a obeťami interpretácií Petőfiho, ktoré boli príliš direktné. Medzi petőfiovskými reinterpretáciami musíme zdôrazniť pojem *subjektívna tvorba reči*, ktorý je pre Petőfiho

veľmi charakteristický, čo odráža aj jeho pripravenosť a schopnosť spájať rôznorodé obsahy vedomia. Po analýze básne *Szeptember végén* autor štúdie uvádza, že úlohou literatúry v jej najvšeobecnejšom zmysle je porozumenie. Najdôležitejšou úlohou výučby literatúry je, aby študenti pochopili a porozumeli textom.

Predposledná štúdia skúma, do akej miery je Petőfiho jazyk zrozumiteľný pre dnešného čitateľa. Učítelia maďarskej literatúry pracujúci na základných a na stredných školách majú spätnú väzbu, že pre dnešných mladých ľudí je ťažké porozumieť Petőfiho textom, napr. jazyku v diele *János vitéz*. Autor štúdie upozorňuje na skutočnosť, že Petőfiho jazyk sa vyvíjal v čase, keď už mali jazykové inovácie vplyv na živý jazyk, ale stále boli prítomné aj staré, archaické prvky. Úlohou učiteľa maďarskej literatúry je nielen analyzovať Petőfiho slovnú zásobu, ale tiež odhaliť význam slov, ktoré sa v súčasnosti ťažšie interpretujú. Autor štúdie zároveň upozorňuje na skutočnosť, že Petőfi nebol len básnikom, ale aj novinárom a formoval tak verejný vkus, okrem iného aj cestopismi, ktoré odrážajú živý jazyk tej doby a ovplyvnil tiež súčasných čitateľov novín.

Záverečná štúdia uvádza hodnotné myšlienky o rozmanitosti Petőfiho života, jeho cestách, jeho mieste v súčasnej spoločnosti, o vývoji jazyka jeho diel a v neposlednom rade o tom, aký má vplyv na dnešných čitateľov. Petőfi žije dodnes, jeho myšlienky a jazyk sú hodnotné aj pre potomkov.

SUMMARY

This volume of studies contains the material of the Variology Research Group's festive symposium held on 19 May 2023 on the occasion of the 200th anniversary of Sándor Petőfi's birth.

A library of literature has been written about the work of Sándor Petőfi. The studies in this volume approach the poet's oeuvre from different perspectives and in an interdisciplinary way. They present parts of Petőfi's oeuvre from linguistic, literary and translation theory perspectives. Following the Preface and the Dean's welcome speech, 12 studies analyse his oeuvre, mostly the poems, the translations of the poems, the *Úti jegyzetek*, Petőfi's language and its influence on today's readers.

The first study examines the meaning-forming role of shapes in Petőfi's poetry, following the principle of unity of theory and practice. After a general section on shape theory, presenting the most important questions of principle and categories, the author presents the most important shapes interwoven with Petőfi's poetry, analysing typical examples.

The second study, *Világosságot!*, analyses the text of the poem. The author emphasizes that reinterpretations must go beyond sonorous idioms and return to the original texts. The essayist highlights the most important figures that strengthen the poet's thoughts. They have an important function not only in this poem, but also in the oeuvre as a whole.

The third study examines the role of vocals, i.e. direct addresses, in Petőfi's lyrical poems. The differences between the different lyrical modes of communication can also be detected in the frequency, typical co-occurrences and variations of vocative constructions in the texts. Building on ELTE's corpus of poems, the study reviews Petőfi's vocal constructions and interprets their role in the elaboration of the lyrical communication situation.

The fourth study examines the history of the Petőfi influence in translations of the poetry of Catullus and Horace. Knowledge of Petőfi's oeuvre and biographical circumstances in the second half of the nineteenth century and in the twentieth century also influenced the perception of phenomena

of world literature, including antiquity, so it can also be seen in literary translations.

Subsequently, two studies deal with the translation issues of Petőfi's poems. One of them begins with a brief introduction to Petőfi's language and style, as well as contemporary translations of Petőfi's poems. The study then analyses the usual literary translation procedures for translating metaphors. He goes on to present the metaphor-building function of pearl and ocean motifs in some of Petőfi's poems and in English and Russian translations.

The following study also deals with translation issues. In it, the author compares Slovak translations of Petőfi's poems with the original texts, using the method of analysis of functional stylistics. In both texts, the author also examines the meaning-forming function of shapes.

After examining the verse texts, a study analyses the language and style of the Travel Notes. He points out Petőfi's turns close to living language, with special emphasis on linguistic-stylistic elements expressing the shape of humor and irony.

The next study examines the Petőfi tradition in Prešov. László Zeman's volume, entitled *Gymnasiologia*, presents in detail the traditions of the Lutheran College of Prešov through his studies. The author discusses Samu Valentínyi, professor of the college, about Petőfi's oeuvre and János Gömörý's study entitled History of Prešov and the Lutheran College. Petőfi's student life is also discussed. The volume also gives an insight into the cultural history of the city, the region and Central and Eastern Europe. The author of the study also presents a picture of Petőfi from a Hungarian literature textbook in Slovakia.

The following study is about the teaching questions of Petőfi's poems. The introductory thoughts present the traditions of teaching Petőfi's work. The author states that they approached the poet's oeuvre in a rather clichéd way, often witnessing too direct interpretations of Petőfi. Among Petőfi's reinterpretations, we must highlight the term subjective speech formation, which is very characteristic of Petőfi. The expression also reflects the skill and ability to connect the contents of consciousness that are far from each other. After analyzing the poem *Szeptember végén*, the author of the study

states that the task of literature in the most general sense is understanding. The most important task of teaching literature is to make students understand the texts.

One of the studies examines how understandable Petőfi's language is for today's readers. The feedback comes from Hungarian teachers working in public education. The author came to the conclusion that today's young people find it difficult to understand Petőfi's texts, for example the language of the *János vitéz*. The author of the study draws attention to the fact that Petőfi's language was formed in the age when language innovation had already affected the living language, but even old, archaic elements were present. The task of Hungarian teachers is to analyze Petőfi's vocabulary, thus also revealing the meaning of words that are difficult to interpret today. At the same time, the author of the study draws attention to the fact that Petőfi was not only a poet, but also a journalist. As a publicist, he also shaped public taste, among other things, with the pieces of Road Notes, whose language reflects the living language of the time, and also influenced the newspaper readers of the time.

The concluding study of the volume is about the diversity of Petőfi's life, his travels, his place in contemporary society, and the development of the language of his works. Last but not least, the author writes valuable thoughts about the fact that he still has an impact on today's readers. Petőfi remains alive through his thoughts and language that are valuable for posterity.

Univerzita J. Selyeho
Pedagogická fakulta
Bratislavská cesta 3322
SK-945 01 Komárno
www.ujs.sk

Petőfi él
A Variológiai Kutatócsoport Petőfi Sándor születésének
200. évfordulója alkalmából megtartott szimpóziumának tanulmányai

Szerkesztette: Simon Szabolcs és Lőrincz Julianna

Tlačová príprava / Nyomdai előkészítés: Networkx s.r.o.
Tlačiareň / Nyomda: DMC, s.r.o. Nové Zámky
Rozsah / Terjedelem: 5,93 AH / 5,93 szerzői ív
Počet výtlačkov / Példányszám: 100

Vydavateľ / Kiadó: Univerzita J. Selyeho, Selye János Egyetem
Rok vydania / Kiadás éve: 2023
Prvé vydanie / Első kiadás

ISBN 978-80-8122-489-8

